

e-dergi

TURKUAZ ULUSLARARASI SOSYO-EKONOMİK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Turkuaz International Journal of Socio-Economic Strategic Studies

**VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİK: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ
ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ**
Neslihan Karakuş Büyükben & Kamil Güngör

**Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ YAŞAM DOYUMU
ÜZERİNE ETKİSİ**
Gökben Bayramoğlu & Fırat Gültekin

**ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST
TURİZM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**
Fatih Konak & Ozan Anıl Atar

**KULA MENSUCAT FABRİKASI'NIN KULA İKTİSADÎ TARİHİNDEKİ
YERİ Veli Sırım**

**ESTIMATING THE EFFECT OF FISCAL AND MONETARY POLICIES
ON ECONOMIC GROWTH IN OECD COUNTRIES: 1996-2021 PERIOD**
Mustafa Alpin Gülşen & Uğur Çiçek

Cilt / Volume:5, Sayı / Issue: 1, Yıl/ Year: 2023

e-ISSN:2687-573X

Cilt / Volume:5, Sayı / Issue: 1, Yıl/ Year: 2023

e-ISSN: 2687-573X

e-dergi

**TURKUAZ ULUSLARARASI
SOSYO-EKONOMİK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

**Turkuaz International Journal of Socio-
Economic Strategic Studies**

**Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi/
Turkuaz International Journal of Socio-Economic Strategic Studies**

Derginin Sahibi:
Genel Yayın Yönetmeni
Neslihan KOÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Dr. Erhan ÇELİK

Editör
Doç. Dr. Neslihan KOÇ

Editör Yardımcıları
Doç. Dr. Özgür Emre KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Kübra Müge ÇAKARÖZ

Yayın ve Danışma Kurulu:

Prof. Dr. Taha Bahadır SARAÇ
Prof. Dr. Florina Oana VIRLANUTA
Prof. Dr. Silivus STANCIU
Prof. Dr. İhsan Cemil DEMİR
Doç. Dr. Mustafa TAYTAK
Doç. Dr. Gökben BAYRAMOĞLU
Doç. Dr. Özgür Emre KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÇİÇEK

Editör Email

editor_jisesr@outlook.com

Yazışma Adresi

Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi MANİSAD
I.Anafartalar Mahallesi Konur Caddesi No:6-10 Şehzadeler//Manisa

Hakkında

Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2019 yılında yayın hayatına başlayan, sosyal bilimler alanında yapılan özgün araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, KIŞ (Aralık) ve YAZ (Haziran) dönemleri olmak üzere yılda iki kez yayımlanmakta olup Yayın Kurulu gerekli gördüğünde özel sayı çıkartır. Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi açık erişimli bir dergidir, dergi sayılarına erişim ücretsizdir. Dergi yazım dili Türkçe ve İngilizcedir.

Amaç

Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi, sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel ve akademik çalışmalarını, hem ulusal hem de uluslararası camia ile paylaşmayı ve bilime katkı sağlamayı amaçlar.

Kapsam

Sosyal Bilimler alanında katkı sağlayacak her türlü özgün bilimsel makaleler, araştırma notları, bilimsel değerlendirmeler ve analizler dergimizin kapsamı alanındadır. Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi, iktisat, maliye, kamu yönetimi, hukuk, uluslararası ilişkiler, işletme, çalışma ekonomisi, ekonometri, uluslararası ticaret, bankacılık ve finans vb alanları kapsamaktadır.

Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi yılda iki kez yayınlanan ücretsiz e-dergidir.

Dergi Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet UÇAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Alzbeta KUCHARCIKOVA, PhD. (University of ZILINA/SLOVAKIA)
Prof. Dr. Habib AKDOĞAN (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA (Kırgızistan-Türkiye Manas University)
Prof. Dr. Emin ÇİVİ (University of New Brunswick-Canada)
Prof. Dr. Haşim AKÇA (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Ma ZAOMING (South China Normal University, Çin)
Prof. Dr. Mansur NUREDDİN (Uluslararası Vizyon Üniversitesi/MAKEDONYA)
Prof. Dr. Özgür ÇATIKKAŞ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Silivus STANCIU (University Dunarea de Jos din Galati- Romania)
Prof. Dr. Florina Oana VIRLANUTA (Dunarea de Jos din Galati UniversityRomania)
Prof. Dr. Syrgak KYDYRALİEV (American University of Central Asia/Kyrgyzstan)
Doç. Dr. Adem BABACAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür Emre KOÇ (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim ÇETİN (Akdeniz Üniversitesi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet TEKİN (Osman Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Alparslan UĞUR (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu GEDİZ ORAL (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Cuma ERCAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz ZÜNGÜN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamza KAHRİMAN (Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail CİĞERCİ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa TAYTAK (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hürriyet BİLGE (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İskender DEMİRBİLEK (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÇİÇEK (Burdur Mehmet Akif Üniversitesi)

TARANDIĞIMIZ ENDEKSLER

DergiPark
AKADEMİK

EBSCOhost

İÇİNDEKİLER

VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİK: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Neslihan Karakuş Büyükben & Kamil Güngör

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ YAŞAM DOYUMU ÜZERİNE ETKİSİ

Gökben Bayramoğlu & Fırat Gültekin 27-53

ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST TURİZM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Fatih Konak & Ozan Anıl Atar 54-67

KULA MENSUCAT FABRİKASI'NIN KULA İKTİSADÎ TARİHİNDEKİ YERİ

Veli Sırım.....68-80

ESTIMATING THE EFFECT OF FISCAL AND MONETARY POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN OECD COUNTRIES: 1996-2021 PERIOD

Mustafa Alpin Gülşen & Uğur Çiçek 81-94

VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİK: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ¹

Neslihan Karakuş Büyükben², Kamil Güngör³

ÖZET

Vergi denetimi, devletin temel gelir kaynağı olan vergilerin, eksiksiz ve zamanında kamu hesaplarına intikal ettirilmesini sağlayan en etkili uygulamalardan birisidir. Vergi denetimi ile mükelleflerin sadece maddi yükümlülükleri değil şekli yükümlülükleri yerine getirip getirmediği de araştırılmaktadır. Devletin temel gelir kaynağı olması nedeniyle vergi denetiminin her iki açıdan da etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de gerçekleştirilen vergi denetiminin aksaklıklarını çeşitli göstergeler aracılığıyla tespit ederek daha etkin bir vergi denetimi için yapılabilecekleri ortaya koymaktır.

Vergi denetimi konusunda Türkiye ile OECD ülkeleri arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla doküman analizi yöntemi kullanılmış ve Türkiye’de vergi denetiminde görev alanların nicel yeterliliği, denetimin etkinliği ve vergi gelirleri üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. Bahsi geçen veriler vergi denetiminde etkinliğin ölçülebilmesi bakımından bazı tespitler yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. Bu tespitlerden en önemlisi vergi denetiminin ekonomilerin en önemli makroekonomik sorunlardan birisi olan kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisidir. Bu ölçütlerin etkili sonuç verdiği İtalya’nın, vergi denetimini en etkili şekilde hayata geçiren ülke olması nedeniyle, Türkiye bakımından daha yakından incelenmesi için dikkat çekici olduğu düşünülmektedir.

JEL Kodu: H21, H80, H83

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, vergi denetimi, OECD ülkeleri

EFFICIENCY IN TAX AUDIT: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN TÜRKİYE AND OECD COUNTRIES

ABSTRACT

Tax audit is one of the most effective practices that ensure that the taxes, which are the primary source of income of the state, are transferred to the state treasury in the right

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Kamil Güngör danışmanlığında Neslihan Karakuş Büyükben tarafından hazırlanan “Türkiye’de Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu: OECD Üyesi Devletler Bağlamında Bir İnceleme” başlıklı ve 19.07.2018 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Arş. Grv. Dr., neslihan.karakus@hotmail.com, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 0000-0001-7315-8288.

³ Prof. Dr., gungor72@hotmail.com, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 0000-0002-7213-8485.

amount and on time. The tax audit investigates whether the taxpayers fulfill not only their material obligations but also their formal obligations. Since it is the state's main income source, tax audit should be done effectively in both aspects. The study aims to identify the failures of the tax audit carried out in Turkey through various indicators and to reveal what can be done for a more effective tax audit.

The document analysis method was used in order to make comparisons between Turkey and OECD countries on tax auditing. In the study, the quantitative adequacy of tax auditors in Turkey, the effectiveness of the audit, and its effects on tax revenues are revealed. The aforementioned data enable some determinations to be made in order to measure the efficiency of tax auditing. The most important of these determinations is the effect of tax audits on the informal economy, which is one of the most critical macroeconomic problems of economies. In the study, Italy, where these criteria gave effective results, is considered remarkable for a closer examination in terms of Turkey, since it is the country that implements tax audits most effectively.

JEL Codes: H21, H80, H83

Keywords: Efficiency, tax audit, OECD countries

1.GİRİŞ

Vergiler kamu hizmetlerinin sunumunda temel finansman kaynağı olmaları nedeniyle günümüz modern devletlerinin vazgeçilmezidir. Mükelleflerin vergiye ilişkin tepkisi, verginin zorunlu bir ödeme olması nedeniyle vergiyi yasal olmayan yollarla eksik ödemek ya da hiç ödememek şeklinde gerçekleşebilmektedir. Vergi sisteminin mükellefin olumsuz tepkilerini en aza indirecek şekilde ülke ve dünya ekonomisi ile uyumlu olması yanında, vergi ödemenin sadece cebri bir durum olmadığı, kamu hizmetleri bakımından da bir gereklilik olduğu konusunda mükelleflerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Mükelleflerin vergiye uyumunu sağlamada en önemli unsurlardan birisi de şüphesiz ki etkili bir vergi denetimidir.

Uluslararası verilere göre Türkiye'de kayıt dışı ekonominin oranı gelişmiş ülkelerin oldukça üzerindedir. Türkiye'de vergi yükü oranı AB ortalaması ve OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında düşük gözükmesine rağmen, vergi tabanının darlığı mevcut mükelleflerin yükünü artırmaktadır. Gelişmiş ülkelerin aksine Türkiye'de vergi, önemli ölçüde fiyatın içerisine gizlenmiş şekilde, yani dolaylı olarak alınmaktadır. Stopaj uygulamasıyla birlikte bu oran % 90'ların üzerine çıkmaktadır. Bu durum bir sebep olmaktan ziyade sonuçtur. Denetimdeki nicel ve nitel eksiklikler, vergi bilinci düzeyindeki düşüklük, kırsal kesimdeki nüfusun oransal yüksekliği gibi sorunlar bu sonuçla ilişkilendirilebilir. Bu durum ayrıca genel olarak devletin, özel olarak da vergi sisteminin şeffaflığını olumsuz olarak etkilemektedir.

Denetim, bünyesinde bir yandan cebriliği barındırmakla birlikte bir yandan da devletin kararlılığı anlamına gelir. Kararlılık caydırıcılıkla ilgili olup; mükelleflerin ceza tehdidini süreklilik arz edecek şekilde hissettiği, bünyesinde af beklentisini barındırmayan güçlü bir yasal-kurumsal altyapıyı gerekli kılar. Böylece anayasada yer alan 'vergi yükünün adaletli ve dengeli dağıtılması' prensibi de daha etkili olarak hayata geçirilebilecektir.

Denetim, uygulanan yaptırımlarla vergi kaybını ortadan kaldırmak suretiyle mükellefleri mevzuata uyumlu hale getirerek kamu hizmetlerinin etkin sunumunu sağlamayı amaçlar. Vergi denetiminin etkinliği vergi sisteminin başarısı ile orantılıdır. Denetimde etkinlik bir yandan denetimin düşük maliyetle yapılması anlamına gelirken, bir yandan da hizmet çıktısı bakımından mükellefi tatmin edici düzeyde olmasını gerektirir. Birinci kısım nicel, ikinci kısım ise nitel anlam taşımaktadır.

Çalışma kapsamında önce etkinlik kavramı ve vergi denetiminin etkinliği üzerindeki faktörler ele alınacak, daha sonra çeşitli göstergeler yardımıyla OECD üyesi devletler ile Türkiye karşılaştırılarak Türkiye'de vergi denetiminin etkinliği tartışılacaktır. Denetim sürecinde Türkiye'de ortaya çıkan sorunlar ve aksaklıklar belirlenecek olup daha etkili bir vergi sisteminin nasıl oluşturulabileceği konusunda yeni öneriler ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2.ETKİNLİK KAVRAMI VE VERGİ DENETİM

2.1. Etkinlik Kavramı

Etkinlik, performansın ölçülmesine olanak sağlayan ve daha çok işletmelerin teknik performans göstergeleri olarak kullanılan kavramlardan birisidir (Yükçü ve Atağan, 2009: 1). Etkinlik kavramı tanımı itibarıyla bir örgütün amaçlara ulaşma, onları elde etmek derecesidir (Yükçü ve Atağan, 2009: 3). Verimlilik ise bir işletme ya da örgütün mal ve hizmet üretirken kaynaklarını ne kadar iyi kullandığını gösterir. Başka bir ifadeyle çıktılar ile girdilerin arasındaki oransal ilişki verimlilik kavramı ile ifade edilmektedir (Arslan, 2002: 4).

Verimlilik kavramına nazaran daha geniş bir anlam ihtiva eden etkinlik kavramı literatürde farklı anlamlarda kullanılabilir. Verimlilik kavramıyla aynı anlamda da kullanılabilen etkinlik kavramı maliyet tasarrufuna karşılık gelen maliyet etkinliği anlamına da gelmektedir. Ancak genel olarak etkinlik girdi ve çıktıların parasal değerler ile ifade edilemediği durumlarda, verimlilik ise girdi ve çıktıların parasal değerle ifade edilerek bir standartla karşılaştırılması gereken durumlarda kullanılmaktadır (Deniz, 2007: 85-86).

Etkinlik kavramının özel sektörde kullanımının yanı sıra kamu sektöründe kullanımı da bulunmaktadır. Kamu kaynaklarının sınırlı olması bu kaynakların verimli ve ekonomik kullanımının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle literatürde etkin bir kamu yönetimi için etkin bir denetimin, etkin bir denetim için de performans denetiminin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Akyel ve Köse, 2010: 9).

Benzer durum vergi denetimi konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Ancak yapılan vergi denetimlerinin etkin bir şekilde yürütülmesinin öncelikli amacı vergi gelirlerinde artış meydana getirerek kamuya kaynak oluşturmaktan daha çok vergi sisteminin iyi işleyişini sağlamaya dönük olması anlaşılmalıdır. Vergi denetimi, özellikle beyan esasına dayalı vergi sistemlerindeki bu etkinliğe katkı sağlamaktadır.

2.2. Vergi Denetiminde Etkinlik

Kamusal mal ve hizmetler tüketimde rekabetin olmaması ve faydasından dışlanamama özelliklerinden dolayı devlet tarafından sunulmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin sunumu kamu gelirleri ile sağlanmaktadır. Kamu gelirlerinin çok önemli bir kısmını karşılıksız olan vergilerin oluşturması bu gelirlerin zamanında ve eksiksiz olarak tahsilatının önemini ortaya çıkarmaktadır. Bunun sağlanabilmesi mükelleflerin kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmelerine bağlıdır. Zira mükelleflerin kanuni yükümlülüklerini yerine getirmemesi devletin gelir kaybına uğramasına neden olacaktır. Bu noktada mükelleflerin kanuni yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğilerinin tespit edilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gereklilik vergi denetimi ile işlevselleştirilmektedir.

Vergi denetimi, vergi kanunlarından doğan ödevlerin yerine getirilip getirilmediğinin ve vergi borcunun zamanında ve gerçek mahiyetiyle ödenip ödenmediğinin vergi idaresi tarafından çeşitli teknikler ve yöntemler kullanılarak araştırılması, tespit edilmesi ve sağlanması faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 51-52). Vergi denetiminde temel amaç mükellef davranışlarının kanunlara uygunluğunu tespit etmek ve mükellefleri kanunlara uygun davranmaya yöneltmektedir. Denetim kayıt dışılığı yakalamaya dönük olması nedeniyle seçici olarak yapılır. Bir başka deyişle bütün mükelleflerin denetlenmesi şartı yoktur (Oral vd. 2015:219). Bu amaç vergi denetiminin ekonomik yönünü yansıtmaktadır. Vergi denetiminin mali amacı ise vergi gelirlerinde meydana gelen kayıp ve kaçağın azaltılmasıdır (Organ, 2008: 39).

Elbette vergi denetiminin sadece mali ve ekonomik amaçlarla gerçekleştirildiğini düşünmek doğru değildir. Vergi denetimiyle mükelleflerin vergi kanunlarına uygun davranışta bulunup bulunmadıklarının tespitinin yanı sıra bilgilendirme yapılmak suretiyle kanunda belirtilen kurallara uygun davranmaya yöneltmesi de sağlanmaktadır. Böylece vergi denetimi ile birlikte hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak vergi kanunlarının uygulanmasında adil ve yansız davranılması da sağlanmış olacaktır (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 55). Dolayısıyla vergi denetimi ceza kesmeye değil, hukukun gereklerine uygunluk sağlamaya dönüktür. Denetim sonucunun mükellefin lehine bir durumun da çıkabileceği ihtimali vergi denetiminin hukuki amacını oluşturmaktadır.

Vergi denetiminde etkinliği, tanımı itibarıyla ele aldığımızda literatürde farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. En az masrafla en fazla geliri elde etmek (Aytekin, 2007: 87) şeklinde yapılan tanımlamanın yanında; beklenen gelirin sağlanması, vergi toplama maliyetlerinin düşüklüğü, vergi uygulamalarının makroekonomik hedeflere ulaşılmasında yardımcı olması ve gelir eşitsizliğini

azaltması (Anlar ve Cengiz, 2016: 56) olarak da ifade edilmektedir. Etkinlik kavramını vergi denetimi için kullanmamız gerektiğinde idarenin yaptığı denetimlerden beklediği hedefe ulaşma derecesi şeklinde kabul edilebilir (Arslan ve Biniş, 2014: 451).

Bu tanımlamalardan yola çıkıldığında vergi denetiminde etkinliğin tespit edilebilmesi için vergi denetimi yoluyla sağlanan 1 TL'lik gelirin maliyeti dikkate alınabilir. Öte yandan Vergi Denetim Kurulu tarafından faaliyet raporlarında açıklanan hedefler ve hedeflere ulaşma dereceleri de göstergeler arasında kabul edilebilir.

2.3.Vergi Denetiminde Etkinliğe İlişkin Literatür

Vergi denetimi, vergi kayıp ve kaçaklarını azaltmada etkili yöntemlerden birisidir. Vergi sistemlerinde kısa vadede köklü değişiklik yapılamayacağı dikkate alındığında vergi denetimleri daha da önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak vergi kayıplarını önlemek için yapılan vergi denetimlerinin etkinliği vergi kaybını önleme derecesi ile ölçülebilir (Pehlivan, 1986: 3). Vergi denetimi ve etkinliğinin önemli olması bu konunun yıllar itibarıyla bilimsel çalışmalara konu olmasına da neden olmuştur. Çalışmalar özellikle vergi denetiminin ekonomideki kayıt dışılığı azaltmadaki etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Son birkaç yılda yapılan bazı çalışmalar ve bulgular aşağıda yer almaktadır.

Gediz Oral vd. (2015) çalışmalarında; kayıtlı ekonominin artırılabilmesi için etkin bir vergi denetiminin gerekliliği üzerinde durmuştur. Yazarlar, etkin bir vergi denetimi için ise özerk bir vergi denetim kurulu yapısının gerekliliği üzerinde durmuş, bunun için de Vergi Denetim Üst Kurulu kurulmasını önermişlerdir.

Organ ve Çavdar (2017) tarafından vergi mükelleflerinin vergi denetimine karşı tutumlarının incelenebilmesi amacıyla İstanbul, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre vergi ahlak ve vergi bilinç düzeylerinin yeterli düzeyde olmadığı, vergi mükellefleri ile vergi denetim elemanlarının birbirilerine karşı takındıkları tutum ve davranışların olumsuz olduğu, denetim sonuçlarının etkin olmadığı ve vergi idaresinin etkinliğinin geliştirilmesi gerektiği tespitleri yapılmıştır.

Beşel (2017), Türkiye'de vergi denetim oranı ve vergi gelirleri ilişkisini araştırmak üzere 1984-2015 dönemi verilerini kullanmıştır. Çalışma neticesinde kısa dönemde vergi denetim oranlarındaki artışın vergi gelirlerini arttırdığı; ancak uzun dönemde artan denetim oranlarının, mükelleflerin vergi kaçırma veya vergiden kaçınma yoluna sevk ederek vergi gelirlerini azalttığı sunucuna ulaşmıştır.

Acar ve İstekal (2018) tarafından, Şırnak ili halkının vergi denetimleri ve vergi denetimlerinde etkinlik konusundaki düşünce ve önerilerini incelemek üzere 110 katılımcıyla anket yapılmış ve bu anket bağımsız t- testi yapılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre mükelleflerin maddi vergi yükümlülüğünü yerine getirmediği, vergi denetim oranlarının yetersiz olduğu ve %15'e çıkarılması gerektiği, denetimlerin etkinliğinin düşük olduğu ve bu yüzden vergi kayıp ve kaçığının önlenemediği bulgularına ulaşılmıştır.

Eraslan (2019), Türkiye genelinde muhasebe ve finans sektöründe çalışan 389 kişiye anket yapmak suretiyle bu kişilerin vergi denetimin etkinliğine ilişkin görüş ve fikirlerini ölçmeye çalışmıştır. Açıklayıcı faktör analizinden sonra analiz için bağımsız t-testi ve tek yönlü ANOVA yapılmıştır. Çalışmaya göre vergi denetimlerinin vergi kayıp ve kaçakların önlenmesinde önemli etkiye sahip olduğu, bu nedenle daha sık denetim yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bir başka sonuç ise vergi denetimlerinin, mükellefleri gerçek gelirlerini beyan etmesi konusunda teşvik ettiği, buna ek olarak yapılan denetimlerin mükelleflerin bilgi düzeyini arttırdığı, bir başka ifadeyle vergi denetiminin eğitici olma işlevinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın vergi inceleme elemanlarına yönelik olan sonuçlarında ise vergi müfettişlerinin denetim esnasında ciddi ve tarafsız davrandıkları, yetkinlik düzeylerinin yüksek olduğu, vergi mahremiyeti hususunda dikkatli ve titiz oldukları tespiti yapılmıştır.

Ustaoglu'nun (2021) çalışmasında kayıt dışılığın önlenmesinde ve iktisadi büyümenin sağlanmasında vergi denetimin etkisi araştırılmıştır. Çalışmada vergi denetimi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki 1991 -2017 dönemi verileri zaman serisi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda denetim oranı bir birim arttığında kayıt dışı ekonominin 1,6 birim azaldığı tespit edilmiştir.

Taşyürek (2022), çalışmasında Türkiye'de vergi denetimini en çok etkilediği varsayılan faktörler ile vergi denetiminde etkinliğin sağlanması konusunda yapılan önerilerin isabet derecesini Kayseri Küçük ve Orta Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığında görev yapmış 105 vergi müfettiş ve vergi müfettiş yardımcısına anket yöntemi uygulayarak ölçmeye çalışmıştır. Yapılan analiz sonucunda vergi denetiminin etkinliği ile ilgili faktörler önem derecesine göre sıralanmıştır. Buna göre denetim elemanlarınca denetimi en çok etkileyen ilk beş faktör, form Ba-Bs, ödeme kaydedici cihazlar, tevkifat uygulaması, özel esaslar gibi farklı statüye tabi olma ve iade taleplerinin incelemeye sevk edilmesi gibi zorunlu hallerdir. Denetimi en az etkileyen üç faktör ise matrah artırımları, vergi idaresi ve yargı mercileri arasındaki görüş farklılıkları ile Türkiye'deki vergi mevzuatının sürekli değişmesidir.

Gündoğdu (2022), çalışmasında Türkiye'de vergi denetimindeki etkinlik sorununu dolaylı - dolaysız vergiler ayrımını dikkate alarak incelemiştir. Vergi yapısının ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden meydana gelmesinin vergi incelemelerinin de daha çok bu vergi türlerine yoğunlaşmasına ve dolaysız vergiler için yapılan vergi incelemelerinin ikinci plana atılmasına neden olduğu tespiti yapılmıştır. Çalışmada vergi denetiminde etkinliğin artırılması için dolaysız vergilerin ağırlıklı olacağı bir vergi yapısının inşa edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Kılıç ve Alataş (2022) çalışmalarında Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nın kurulmuş olduğu 10 (on) yıllık süreçte kurulun yapmış olduğu faaliyetlerini ve etkinliğini değerlendirmiş ve birtakım tespitlerde bulunmuşlardır. Buna göre, kayıtlı vergi mükellef sayısı artarken bu artışın vergi inceleme oranlarına yansımadağı belirtilmektedir. Ayrıca bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına ilişkin kanuni düzenlemeler, tarhi önerilen vergi tutarı ile kesilmesi önerilen ceza tutarlarını düşürmekte ve sınırlı incelemeler tam incelemelere göre daha çok yapılmaktadır. Vergi

inceleme oranlarının yaklaşık yedi yıldır %2'nin altında olduğu ve giderek bu oranın düştüğu de yapılan tespitler arasındadır.

3. VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi sisteminde başarının sağlanabilmesi, vergilemeye ilişkin yasal düzenlemelerin piyasaya uygun yapılmış olması yanı sıra etkin vergi denetimi de önemlidir. Yasal düzenleme ülkenin ekonomik ve sosyal şartları dikkate alınarak yapılmış olsa da etkin bir vergi denetimi yerleştirilemediğinde zaman içerisinde vergi sistemindeki bozulmalar meydana gelmektedir (Schmölders, 1976: 97). Bu nedenle vergi denetimini etkileyen faktörlerin tespiti yanında vergi denetiminde etkinliğin artırılması da aynı derecede önemlidir (Doğan ve Taşyürek, 2022: 110). Vergi denetimini etkileyen başlıca faktörler; yasal ve kurumsal altyapı, bilgi teknolojilerinin yaygınlık derecesi, cezaların caydırıcılığı, barışçıl çözüm yolu olan uzlaşmanın uygulama esnekliği, getirilen afların sıklığı ve denetim elemanlarının eğitim düzeyi ve sayısal yeterliği olarak sıralanabilir. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü de vergi denetimindeki etkinlik derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

Kayıt dışı ekonominin mali açıdan görünümü verginin konusunun (gelir, servet, harcama) beyan dışı bırakılmasıdır. Vergi idaresine hiç yapılmayan ya da eksik yapılan bildirimlerden kaynaklanan kayıt dışılık mali bakımdan vergi kaybı anlamına gelmektedir. Beyana dayanan vergi sistemlerinde söz konusu bu kaybı önlemede kullanılabilir en etkili yöntemlerden birisi vergi denetimidir. Vergi denetimi sadece kayıtlı mükellefler nezdinde değil, aynı zamanda hiç bildirilmeyen ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi suretiyle yeni mükellefiyetlerin kayıt altına alınmasını da sağlamayı amaçlamaktadır. Öte yandan vergi denetiminin mali amacı kapsamında vergi denetimleri sonucunda vergi kayıp ve kaçacakları azalacağı gibi hata ve hileli yollarla vergi kaybına neden olan mükelleflerden kesilecek vergi cezaları ile ek bir gelir elde edilecektir (Koç, 2018: 270).

Kayıt dışılık ile vergi denetimi arasındaki ilişki incelendiğinde bu ilişkinin negatif yönlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü etkin bir şekilde yapılan vergi denetiminin sonucunda kayıt dışı ekonominin azalması beklenen bir durumdur. Elbette kayıt dışı ekonomiyi azaltmada vergi denetimi tek başına yeterli değildir. Ancak vergi denetiminin etkinliğinin bir göstergesi olarak kayıt dışı ekonomide azalma olması beklenmektedir.

Vergi denetimi, meydana gelmiş bir vergi kaybının cezalarla caydırıcılığını sağlamaya yönelmişken, vergi ahlakı vergi kaybının oluşmasını içsel sorumlulukla engellenmeye yönelmiştir. Zira vergi ahlakının mükelleflerin vergi kaçırmaya yönelik eğilimlerini azaltıcı yönde etkilediği kabul edilmektedir. Bu yüzden vergi ahlakı yüksek toplumlarda vergi denetimlerinin de olumlu etkileneceği söylenebilir. Bunun anlamı vergi ahlak düzeyi arttıka vergisel yükümlülüklerin yerine getirilme oranının yükseleceği, dolayısıyla vergi kaybının düşük düzeyde meydana geleceğidir. Bu da bir

yandan vergi hasılatını bir yandan da denetim ihtiyacını azaltacaktır. Her iki durum da denetimlerin etkinliği ile ilgilidir.

Vergi denetiminde etkinlik için denetim oranı, denetimden elde edilen gelir gibi nicel olarak ölçülebilen göstergelerin yanı sıra idari etkinliğin sağlanabilmesi amacıyla da kurumsal organizasyon yapısında ve otomasyon sistemlerinin kullanımda güçlendirilmesi ihtiyacı vardır (Yoruldu ve Yoruldu, 2016: 58). Organizasyon yapıları bakımından daha önce “vergi türü” kriterine göre yapılan gelir idareleri daha sonra “fonksiyonel” kritere dayanan bir yapıya dönüşmüştür. Bazı gelir idareleri ise çağdaş vergi sistemlerinin mükellef odaklı bir yaklaşımını benimsemesiyle bu amaca dönük adım atmışlardır (OECD, 2015: 59). Gelir idarelerinin yapılanmasında temel olarak bu üç kriter esas alınmakla birlikte bazı idareler bu modellerden iki ya da daha fazlasını kullanmak suretiyle karma uygulamaya sahiptir. Bu yapılanma modellerinden hangisi ya da hangilerinin daha etkin olduğu söylenemez. Zira ülkelerin farklı vergi sistemleri vardır ve bu farklılık dikkate alındığında durum tespiti daha da zorlaşmaktadır. Burada önemli olan her bir ülkenin kendi vergi sistemine en uygun modeli ya da modelleri kullanmayı tercih ederek sağlıklı işleyen bir organizasyon yapısı oluşturmasıdır.

Vergi denetiminde etkinlik üzerindeki bir diğer faktör de caydırıcı nitelikte olan vergi cezalarıdır. Denetim ve ceza, esas itibarıyla birbiriyle iç içe olan kavramlardır. Çünkü denetim olmadan yasalara aykırılıkların tespiti mümkün olmaz. Vergi denetimi ve ceza kavramları karşılaştırıldığında vergi denetimi cezalardan görece daha önemlidir. Çünkü bir mükellefin yakalanma ihtimali yok denecek kadar az ise, cezalar ne kadar ağır olursa olsun, cezaların caydırıcı etkisi ortadan kalkacak ya da zayıflayacaktır (Üstün, 2013: 11).

Etkinlik üzerindeki bir diğer parametre ise barışçıl bir çözüm yolu olan uzlaşma müessesesidir. Uzlaşma müessesesi ile denetimin birbiriyle tezat oluşturan kavramlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü vergi kaybının önlenmesi için bir yandan vergi denetimi yapılırken diğer yandan uzlaşma ile mükellefler vergilendirmeye ilişkin işlemlerde sorumsuz davranmaya itilmektedir (Tosuner, 1995:5). Bu yönüyle uzlaşma müessesesinin denetimde etkinliği negatif yönde etkilediği sonucu çıkmaktadır. Oysa uzlaşma, vergi mevzuatında yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak değil, yararlanılacak bir hak olarak düzenlenmiş müessesedir (Akçay, 1997: 9).

Vergi affı etkinliği etkileyen diğer bir müessesedir. Vergi affı, devletin kamu gücüne dayanarak mükelleflerden aldığı vergi, resim ve harç gibi mali yükümlülüklerin tahsilinden ve vergiye ilişkin ödevlerin zamanında yerine getirilmemesi veya eksik yerine getirilmesi dolayısıyla uyguladığı yaptırımlardan tek taraflı olarak vazgeçmesidir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 100). Vergi aflarının vergi denetimi üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde bu etkinin olumsuz olduğu kabul edilmektedir. Çünkü sık sık çıkarılan vergi aflarına ilişkin düzenlemeler mükellefleri daha sonra benzer düzenlemelerin yine yapılabileceği düşüncesine sevk etmektedir (Yeşilyurt, 2016:254). Karşılıklı rızaya dayalı olması nedeniyle vergi aflarından ayrılrsa da uzlaşma müessesesi bir anlamda vergi aflarını yasaya bağlayarak sürekli hale getirilmiş halidir.

Zira vergi afları her seferinde yeni bir yasayı gerektirmektedir. Oysa uzlaşmayı düzenleyen yasa vardır.

Vergi aflarının amaca hizmet edebilmesi için istisna ve olağanüstü bir müessese olarak uygulanması gerekir. İrlanda'nın 1988 yılında vergi afları kapsamında başlattığı program bu anlamda örnek alınabilir. Zira program beklenenin üzerinde bir başarı göstermiştir. Bu başarının altında yatan temel neden ise 1988 yılına kadar ülkede hiçbir vergi affı uygulamasına yer verilmemiş olması ve sistem dışında kalan mükelleflerin gönüllü uyumu gerçekleştirebilmeleri konusunda tek ve son şanslarının bu program olduğu konusunda ikna edilmeleridir (Uchitelle, 1989: 50). Ekonomik kurumların yeterince oturmadığı, yapısal sorunların aşamadığı, makro dengelerin oturtulamaması nedeniyle ülkemizde bu sayı daha fazla olabilir. Ancak Türkiye'de vergi afları çok sık (ortalama 2,7 yılda bir)¹ başvurulmuş bir uygulama haline gelmiş durumdadır. Bu durum mükelleflerin vergiye uyumunu azaltan olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Vergi afları üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar² da bunu destekler niteliktedir.

4. ÇEŞİTLİ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE'DE VERGİ DENETİMİ

Vergi denetimlerinde başarı sağlamanın en başta gelen şartlarından birisi, denetimin işin gerektirdiği niteliklere sahip elemanlarca yapılmasıdır (Yayman, 1999: 207). Nitelik yeterliliğinin yanı sıra denetim faaliyetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için denetim elemanlarının nicelik itibarıyla da yeterli olması gerekir. 2011 yılında maliye müfettişleri, hesap uzmanları ve vergi denetmenleri ve gelirler kontrolörlerinin birleşmesiyle kurulan ve vergi denetimi faaliyetlerini yürüten Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDK)'nın yıllar itibarıyla kadro durumu Tablo 1'de verilmiştir.

---

¹ 17.05. 1924 ile 11.05.2018 tarihleri arasında çıkarılan 35 vergi affı kanuna dikkate alınarak tarafımızca hesaplanmıştır.

² Bakınız: Tekin, Tuncer ve Sağdıç (2013); Cansız (2006); Muter, Sakınç ve Çelebi (1993); Çelikkaya ve Gürbüz (2006).

Tablo 1: Vergi denetim kurulu kadro durumu

Yıllar	Başkan		Başkan Yrd.		Vergi Başmüfettişi		Vergi Müfettişi		Vergi Müfettiş Yrd.	
	Dolu	Boş	Dolu	Boş	Dolu	Boş	Dolu	Boş	Dolu	Boş
2012	1	0	4	0	367	622	2.502	3.592	1.889	5.266
2013	1	0	1	5	326	565	2.714	2.730	2.508*	5.397
2014	1	0	1	5	295	596	3.121	2.323	5.796	2.109
2015	1	0	0	6	288	1.601	3.556	2.188	5.360	1.245
2016	1	0	0	6	239	1.650	3.018	3.226	5.244	861
2017	1	0	0	6	219	1.670	2.868	3.626	5.156	699
2018	1	0	0	6	220	1.669	2.822	3.672	5.220	1.635
2019	1	0	0	6	205	1.684	4.260	3.929	3.677	1.483
2020	1	0	0	6	203	1.686	6.053	5.079	1.691	526
2021	1	0	3	3	1.164	725	5.588	5.544	981	1.236

Kaynak: Tabloya ilişkin veriler, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı faaliyet raporlarından alınmıştır.
*2013 yılı içerisinde giriş sınavları yapılan ve atama süreçleri devam eden 4.584 Vergi Müfettiş Yardımcısı tabloda yer almamaktadır.

Denetim elemanlarının nicelik olarak artışı bir başka deyişle yeni denetim elemanı istihdamı, vergi müfettiş yardımcısı kadrosundaki değişime bakılarak değerlendirilebilir. Tablo 1'deki verilere göre vergi müfettiş yardımcısı toplam kadrosunda 2015 ve 2017 yılları arasında önemli bir düşüş yaşanmış ancak 2018 yılında kadro tekrar önemli sayılabilecek bir miktarda artış göstermiştir. Ancak kadronun doluluk durumunun paralel bir seyir izlemediği gözlemlenmektedir. Vergi müfettiş yardımcılığı alımının en yüksek olduğu yıl 2014'tür. Bu durum 2013 yılında alınan ve atama süreçleri devam eden 4.584 vergi müfettiş yardımcısının 2014 yılı verilerine yansımından kaynaklanmaktadır. Daha sonraki yıllarda vergi müfettiş yardımcısı olarak görev yapanların sayısı yeni alımlar yapılmadığından giderek azalmıştır. Vergi müfettiş yardımcılığında üç yıl görev yaptıktan sonra yeterliliğe ilişkin sınavda başarılı olanların vergi müfettişi unvanı alması, kadroya ilişkin durumu 2019 yılından itibaren tecrübe ve bilgi düzeyi itibarıyla yeterli donanıma sahip olan vergi müfettişleri lehine değiştirmiştir. Vergi müfettişi sayısının artması tek başına yeterli olmamakla birlikte, etkin bir vergi denetimi için önemli katkı sağlayacağı göz ardı edilemez.

VDK'nın kadrosundaki doluluk oranının artması vergi denetim oranının artması üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra vergi müfettişlerinin sayıca artışı denetim elemanı başına düşen inceleme sayısındaki azalma anlamına gelmekte olup, bu tablo etkin bir vergi denetimi bakımından pozitif bir durumdur. Tablo 2'de denetim elemanı başına düşen inceleme sayısı ve mükellef sayıları verilmiştir.

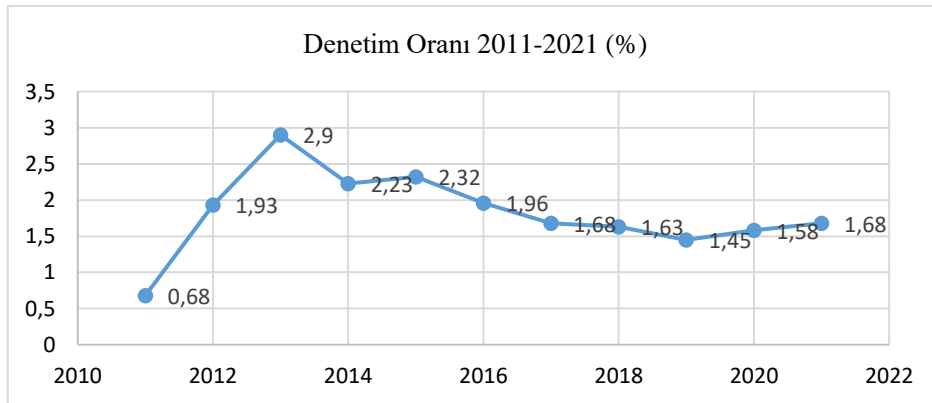
Tablo 2: Denetim Elemanı Başına Düşen İnceleme ve Mükellef Sayısı (2011-2021)

Yıllar	Denetim Elemanı Sayısı*	Toplam İnceleme Sayısı**	Denetim Elemanı Başına Düşen İnceleme Sayısı	İncelenen Mükellef Sayısı	Denetim Elemanı Başına Düşen Mükellef Sayısı
2012	4.758	105.761	22	46.845	9.8
2013	5.548	163.367	29	71.352	12.8
2014	9.212	149.047	16	55.284	6
2015	9.204	159.500	17	58.676	6.3
2016	8.501	185.462	22	49.817	5.8
2017	8.243	119.026	14	44.182	5.3
2018	8.263	135.103	16	44.376	5.3
2019	8.143	128.420	16	40.763	5
2020	7.947	145.202	18	47.597	5.9
2021	7.776	211.227	27	54.065	6.9

Kaynak: VDK Faaliyet Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. *Denetim elemanı sayısı, Vergi Denetim Kurulu'ndaki vergi başmüfettişi, vergi müfettişi ve vergi müfettiş yardımcısı kadrolarının dolu olan kadroları toplanmak suretiyle bulunmuştur. ** Toplam inceleme sayısı bulunurken bir mükellefin birden fazla dönemi incelenmişse her bir dönem ayrı bir inceleme olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 2'deki bilgilere göre en yüksek inceleme sayısı ve denetim elemanı başına düşen mükellef sayısı 2013 yılındadır. 2014-2020 yıllarında arasında denetim elemanı başına düşen mükellef sayısında kayda değer bir değişiklik görülmezken 2021 yılında yapılan inceleme sayısındaki %45'lik artış, denetim elemanı sayısındaki azalış nedeniyle denetim elemanlarının iş yükünü artırmıştır. Ancak, denetim oranı dikkate alındığında özellikle son beş yılda yapılan denetimlerde önemli bir artış ya da azalış olmadığı görülmektedir. Yıllar itibarıyla toplam mükellef sayısında artış meydana geldiğinden yapılan inceleme sayısı artış gösterse dahi bu durum denetim oranlarında dikkat çekici bir değişiklik meydana getirmemektedir.

Grafik 1: Denetim Oranı (2011-2021)

Kaynak: Denetim oranı, incelenen mükellef sayısının toplam mükellef sayısına bölünmesi suretiyle tarafımızca hesaplanmıştır. Mükellef sayısı GİB' in Resmi İnternet Sayfasından alınmıştır. Faal Gelir

Vergisi Mükellef Sayısı ile Faal Kurumlar Vergisi Mükellef Sayıları toplamından oluşmaktadır. İncelenen mükellef sayısı ise VDK faaliyet raporlarından alınmıştır.

Yıllar itibarıyla denetim oranının seyri yer alan Grafik 1'e göre en çok denetim yapılan yıl 2013'tür. Vergi denetimi sonrasında tarhi istenen vergi miktarı ve denetim maliyeti bakımından da değerlendirildiğinde 2013 yılının vergi denetiminde etkin bir yıl olduğu bilgisi desteklenmektedir.

Tablo 3. Vergi inceleme sonucu elde edilen gelirin vergi gelirlerine oranı (2011-2021)

	Toplam Vergi Gelirleri (a)	İnceleme Sonucu Tarhi İstenen Vergi(b)	İnceleme Sonucu Tarhi İstenen Ceza(c)	Tarhi istenen vergi / Toplam Vergi Gelirleri	Tarhi istenen vergi cezası/Toplam Vergi gelirleri
2011	284.490.017.000	3.926.153.961	6.540.331.412	1,38	2,29
2012	317.218.619.000	4.535.523.091	8.776.095.415	1,42	2,76
2013	367.517.727.000	8.561.313.250	19.086.884.477	2,32	5,19
2014	401.683.956.000	7.939.389.423	16.582.633.968	1,97	4,12
2015	465.229.389.397	9.803.999.983	18.843.082.627	2,10	4,05
2016	529.607.900.959	7.234.873.130	15.904.492.736	1,36	3,00
2017	626.082.414.676	5.878.506.580	14.370.585.724	0,93	2,29
2018	738.180.401.147	8.722800.218	19.862.613.528	1,18	2,69
2019	819.603.098.822	10.409.577.465	23.520.286.333	1,27	2,86
2020	983.258.493.000	24.921.860.064	40.258.714.890	2,53	4,09
2021	1.395.725.545.000	24.232.837.331	50.748.840.091	1,73	3,63

Kaynak: VDK Faaliyet Raporlarından temin edilmiştir.

Tablo 3'e göre inceleme sonrasında tarhi istenen vergi bakımından vergi denetiminin en başarılı olduğu yıl, toplam vergi gelirlerinin %2,53'üne tekabül eden 2020 yılıdır. Ancak inceleme sonrasında tarhi istenen vergi ve ceza toplamı bakımından 2013 yılında daha başarılı bir vergi denetimi yapıldığı görülmektedir. Bahsi geçen yılda toplam vergi gelirlerinin %7,51'i kadar ek tarhiyat yapılmıştır.

Vergi denetiminde etkinliğin ölçülebilmesi için kullanılacak bir diğer ölçüt ise denetim maliyetleridir. Belirli bir dönemde yapılan vergi denetimleri sonucu sağlanan ek vergi gelirleri toplamı, denetim için yapılan giderlerden daha düşük ise, vergi denetimleri etkin değildir yargısına varılabilir (Pehlivan, 1986: 3).

Tablo 4: Denetim yoluyla 1 TL gelir elde etmenin maliyeti (2012-2021)

	Tarhi İstenen Vergi ve Ceza toplamları*	VDK Bütçe Giderleri (d)	Denetim Yoluyla 1 TL Gelir Elde Etmenin Maliyeti (TL)
2012	13.311.618.506	316.385.638	0,02
2013	27.648.197.727	332.681.424	0,01
2014	24.522.023.391	506.254.547	0,02
2015	28.647.082.610	658.367.059	0,02
2016	23.139.365.866	740.294.963	0,03
2017	20.249.092.304	741.577.201	0,03
2018	28.585.413.746	822.408.753	0,02
2019	33.929.863.798	959.487.168	0,02
2020	65.180.574.954	1.124.074.862	0,01
2021	74.981.677.422	1.299.901.480	0,01

* Bu tutarlar, VUK uyarınca kesilmesi istenilen vergi ziyai cezası, usulsüzlük cezası ve özel usulsüzlük cezalarının toplamından oluşmaktadır. Toplam vergi geliri tutarları GİB'ten alınmıştır. https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm (07.10.2022).

Tablo 4'te inceleme yoluyla 1 TL'lik elde edilen gelirin maliyetine yer verilmiştir. Genel itibarıyla değerlendirildiğinde denetim için yapılan harcamalar, vergi denetimi yoluyla elde edilen gelirin oldukça altındadır. Özellikle 2013, 2020 ve 2021 yıllarında denetim yoluyla elde edilen 1 TL'lik gelirin maliyeti (1 kuruş) diğer yıllardan daha düşüktür.

İnceleme sonrasında tarhi istenen vergi tutarları vergi türü bakımından sınıflandırılması, vergi kayıp ve kaçığının en çok hangi vergi türü itibarıyla meydana geldiğinin tespit edilmesinde yol gösterici bir rol oynamaktadır. Bu tespit aynı zamanda, sonraki incelemelerin hangi vergi türü için yapılması gerektiği hususunda bir bilgi sunmaktadır. Türk vergi sisteminin dolaylı vergi ağırlıklı bir yapıya sahip olması nedeniyle incelemeler sonrasında en çok vergi kayıp ve kaçığının olduğu iki vergi türü KDV ve ÖTV'dir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde tarhi istenen toplam içerisinde KDV ve ÖTV'nin paylarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Tarhı istenen toplam vergi ve cezalar içerisinde KDV ve ÖTV'nin payı (2017-2021)

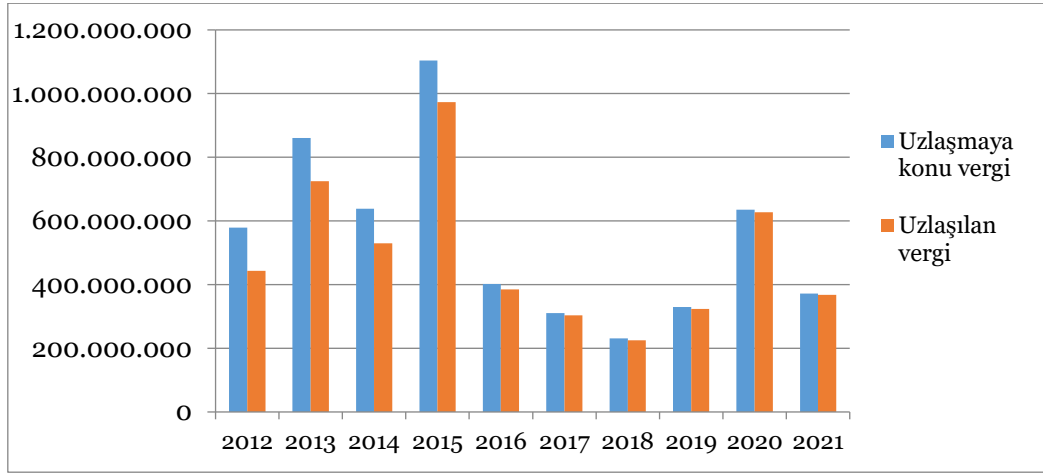
Yıllar	Tarhı istenen toplam vergi içerisindeki payı (%)		Tarhı istenen toplam vergi cezalarının içerisindeki payı (%)	
	KDV	ÖTV	KDV	ÖTV
2017	51,84	23,07	62	21,9
2018	56,3	17,47	61,7	15,7
2019	61,57	11,67	70	9,1
2020	34	28	51	19,8
2021	58,60	18,84	71	11,6

Kaynak: VDK Faaliyet raporlarından temin edilmiştir.

OECD raporunda ülkelerin vergi denetiminden elde ettikleri gelirleri vergi türü bakımından sınıflandırdıklarında 2019 yılında en yüksek kurumlar vergisinden (%11,3), ikinci sırada ise katma değer vergisinden (%3,7) gelir elde edildiği belirtilmiştir. Türkiye verileri ile karşılaştırıldığında aynı yıl KDV için tarhı istenen vergi tutarının diğer vergi türlerinden daha yüksek tutarda olduğu görülmektedir. Hatta KDV, %61,57 oranıyla vergi tarhı istenen vergi türlerinin arasındaki en yüksek paya sahiptir. İkinci sırada ise ÖTV gelmektedir. Bu bilgiler ışığında dolaysız vergilere nazaran dolaylı vergilerde denetim sonrasında daha yüksek vergi tarhı beklenmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri Türk vergi sisteminde dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki payının daha yüksek olması, bir diğer nedeni de denetim türleri bakımından sınırlı incelemelerin tam incelemeye göre daha yüksek oranda olması ve sınırlı inceleme kapsamında daha çok KDV ve ÖTV'nin inceleme konusu yapıyor olmasıdır.

Etkinlik üzerindeki faktörler arasında uzlaşma müessesesinin yer aldığı daha önce belirtilmişti. Uzlaşmaya konu olan vergide yüksek oranda uzlaşma sağlanması bir yandan devletin daha az vergi geliri kaybına uğramasını sağlarken diğer yandan yapılan vergi denetiminde daha fazla fayda sağlanmış olacağı sonucuna ulaşılabilecektir. Zira yapılan vergi denetimi sonrasında tarhı istenen verginin önemli bir kısmından uzlaşma yoluyla vazgeçilmesi, gelir elde edilmeksizin zaman ve emek maliyetine katlanıldığı anlamına gelmektedir. Bu da vergi denetiminin mali amacına ters düşmektedir. Tarhiyat öncesinde uzlaşmaya konu vergi ve ceza ile uzlaşılan vergi ve ceza tutarları Grafik 2 ve Grafik 3'te gösterilmektedir.

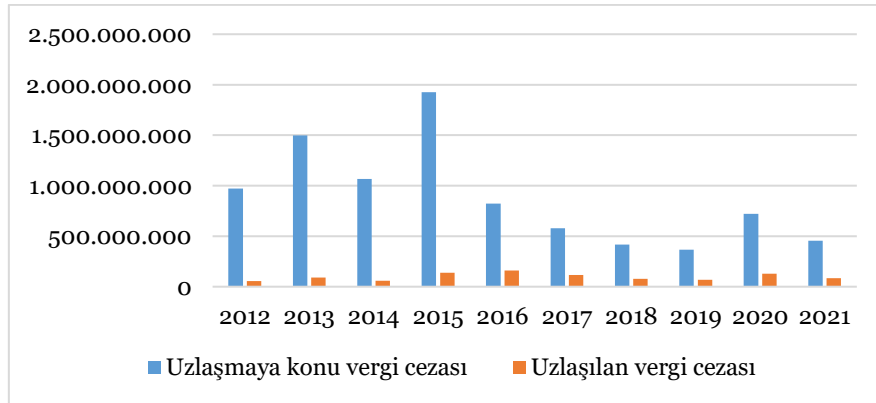
Grafik 2: Tarhiyat öncesi uzlaşılan vergi

Kaynak: VDK Faaliyet raporlarından temin edilmiştir.

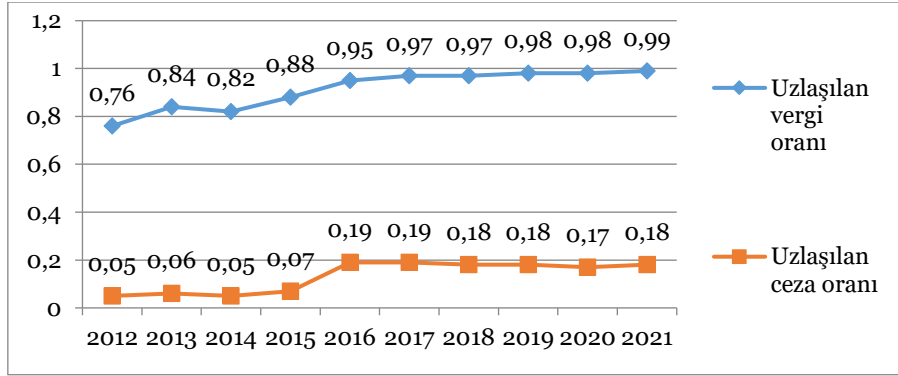
Grafik 2’de uzlaşmaya konu olan vergi ile uzlaşılan vergi tutarları gösterilmektedir. Özellikle 2016 yılından itibaren uzlaşmaya konu tutarının hemen hemen tamamı uzlaşma sağlanmıştır. Bu durum alacaklı taraf konumunda olan devlet açısından, uzlaşma müessesesinin başarılı olarak uygulandığı şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 3: Tarhiyat öncesi ulaşılan vergi cezası

Kaynak: VDK Faaliyet raporlarından temin edilmiştir.

Grafik 4: Uzlaşılan vergi ve cezaların uzlaşmaya konu vergi ve ceza içindeki payı

Kaynak: VDK Faaliyet raporlarından temin edilmiştir.

Vergi aslı konusunda uzlaşmada başarı yakalanmış ve uzlaşmaya konu olan verginin ortalama %91'inin¹ devlet hazinesine aktarılması sağlanmıştır. Oysa vergi cezaları bakımından benzer bir başarı söz konusu değildir. Daha açık ifade edildiğinde, devlet, uzlaşma müessesisiyle uzlaşmaya konu vergi cezalarının çok önemli bir kısmından vazgeçmiştir. Grafik 3'e göre uzlaşmaya konu vergi cezalarında uzlaşma oranları oldukça düşüktür. 2016 yılından önce uzlaşılan oran sadece %5-6 (Grafik 4) dolaylarındayken 2016 yılı itibarıyla bir iyileşme göstererek bu oran ortalama yaklaşık % 18 (Grafik 4) dolaylarına kadar çıkmıştır. Buna göre devletin, tarhi istenilen vergi cezalarının %82'sinden vazgeçtiği sonucu çıkarılabilir. Tarhi istenen vergi ceza tutarlarının vergi tutarlarından fazla olduğu dikkate alındığında bu oran, devlet açısından ciddi bir gelir kaybını ifade etmektedir. Öte yandan vergi ödevlerini yerine getirmeyen mükellefler için kesilen vergi cezalarının uzlaşma yoluyla önemli bir kısmından vazgeçilmesi, vergi denetiminin ve vergi cezalarının mükellefler üzerindeki caydırıcı etkisinin azalmasına neden olacaktır. Bunu önlemek amacıyla uzlaşma müessesesi mükelleflerin vergiye uyumunu olumsuz etki yaratmayacak şekilde uygulanmalıdır.

5. OECD ÜYESİ DEVLETLERLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vergi denetiminin etkinliğinin değerlendirilmesinde kabul edilen genel geçer bir ölçüm modeli bulunmamaktadır. Buna ek olarak her ülkede uygulanan vergi denetimine ilişkin ortak veri bulmadaki güçlük, vergi denetimine ilişkin ülke karşılaştırmasını zorlaştırmaktadır. Ancak böyle bir karşılaştırma yapmak imkânsız da değildir. Birtakım göstergelerle bu karşılaştırmanın yapılabilmesi mümkündür. Bu çalışmada yararlanılan göstergeler; denetim eleman sayısı, vergi denetiminde isabet oranı,

¹ Grafik 4'teki 2012-2021 yılları arasındaki uzlaşılan vergi oranlarının ortalamasını ifade etmektedir.

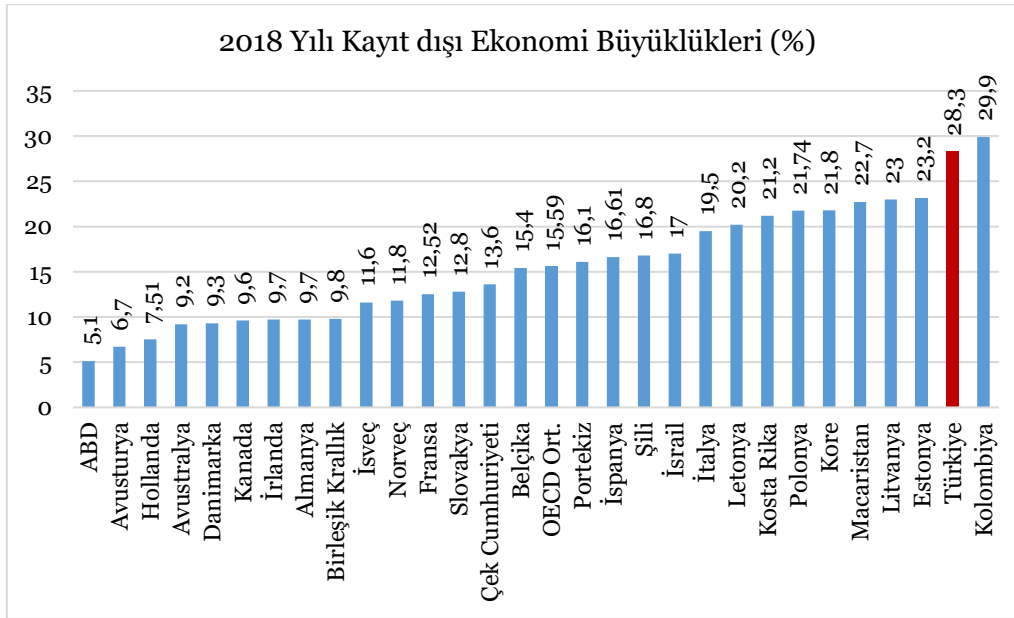
denetim yoluyla elde edilen gelirdeki değişim, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergi cezalarının caydırıcılık niteliğidir.

5.1. Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklükleri Bakımından

Kayıt dışı ekonomi, beyan dışı bırakılan gelir ve faaliyetleri kapsadığından vergi denetimini etkileyen bir faktör olarak değil, vergi denetiminin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Yapılan vergi denetiminde ne kadar etkinlik sağlanırsa bu durum kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü o kadar azaltacaktır. Ancak kayıt dışı ekonomiyi etkileyen tek faktörün vergi denetimi olmadığını unutmamak gerekir.

Kayıt dışı ekonomi sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de söz konusudur. Ancak gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışılık, diğer ülkelere nazaran daha düşüktür. Grafik 5'te 29 OECD üyesi ülkenin 2018 yılındaki kayıt dışı büyüklüklerinin GSYİH içerisindeki payına yer verilmiştir.

Grafik 5: 2018 yılı kayıt dışı ekonomi büyüklükleri (%)

Kaynak: Schneider, F., 2021: 2-3.

Yukarıdaki ülkeler arasında en düşük kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne sahip ülke ABD'dedir. Etkin bir vergi denetimin yanı sıra güçlü altyapıya sahip olan İç Gelir İdaresi (IRS) dolayısıyla ABD'deki bu sonuç şaşırtıcı değildir. Türkiye ise kayıt dışı ekonomisi itibarıyla bahsi geçen 29 ülke arasında son sıralardadır. Elbette Türkiye'deki bu durumun tek kaynağı vergi denetimi değildir. Ancak vergi denetimi konusunda çeşitli ülkelerle karşılaştırılma yapabilmek için kayıt dışı ekonomi büyüklüğü, yararlanılabilecek bir gösterge olarak alınmıştır.

Vergi denetiminde etkinlik ile kayıt dışı ekonomi büyüklüğü arasındaki ilişki ele alındığında negatif yönlü bir ilişki olması beklenen durumdur. Bu yüzden vergi denetimi daha etkin olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün daha düşük olması olağandır. Bu yargı kesin bir ilişkiyi ifade etmemekle birlikte ABD örneği bu bilgiyi destekler niteliktedir. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü dikkate alındığında

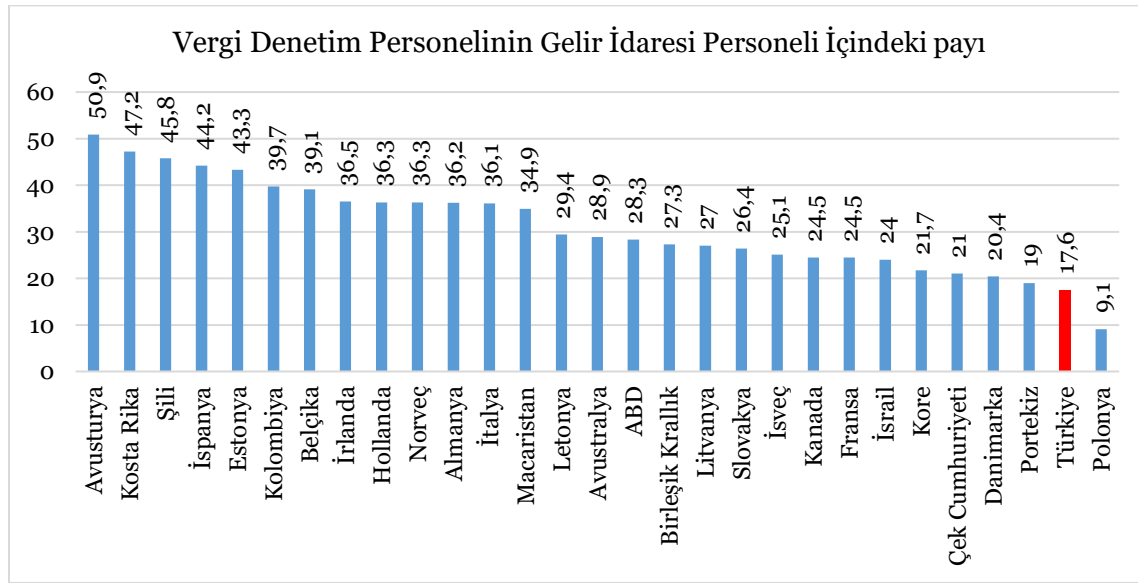

Türkiye’de vergi denetiminin etkinlik düzeyinin düşük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

5.2. Denetim Elemanı Sayısı Bakımından

2018 yılı için OECD üyesi olan 29 ülkede gelir idaresi personelinin fonksiyonel olarak sınıflandırılmasına göre vergi denetimi ve incelemeye ilişkin tahsis edilen personelin toplam gelir idaresi personeli içerisindeki payı Grafik 5’te gösterilmektedir. Grafik 5’e göre en fazla denetim elemanı bulunan ülke yaklaşık %51 oranla Avusturya’dır. Bu oran, Avusturya’da vergilendirme işlemlerinde çalışan toplam personelin yarısından fazlasının denetim yapmakla görevlendirildiğini ifade etmektedir. Söz konusu oran, 29 ülkenin ortalaması (%31) dikkate alındığında oldukça yüksektir.

Grafik 5: 2018 yılı vergi denetim personelinin gelir idaresi personeli içindeki payı

Kaynak: OECD, 2021: 113.

Bir ülkede denetim elemanı istihdamının yüksek olması o ülkede denetim oranının ve denetim yoluyla elde edilen gelir miktarının da yüksek olmasına katkıda bulunur. Özellikle kayıt dışı ekonomi büyüklüğü yüksek olan ülkelerde bu durumun gerçekleşmesi daha olasıdır. Avusturya örneği incelendiğinde denetim elemanı en yüksek oranda olan ülke olması dolayısıyla denetimden elde edilen gelirin de yüksek olması beklenmelidir. Ancak denetim yoluyla elde edilen gelir bakımından Avusturya düşük orana (%1,7) sahip ülkeler arasındadır. Bu durumun temel nedenlerinden birisi Avusturya’nın kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün ABD’den sonra en düşük (%6,7) olan ikinci ülke olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü düşük olan ülkelerde denetim elemanın ve denetim oranının fazla olması denetimden elde edilen gelirden önemli bir etki meydana getirmeyecektir. Çünkü ekonomik faaliyetlerin çok büyük bir kısmı kayıtlı ekonomi içerisinde olduğundan denetim faaliyeti sonucu kayıt altına alınacak bir gelir de düşük düzeyli olacaktır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde Avusturya örneğindeki gibi kayıt dışı ekonomi büyüklüğü düşük olan ülkelerde denetim elemanının yüksek olması, olması

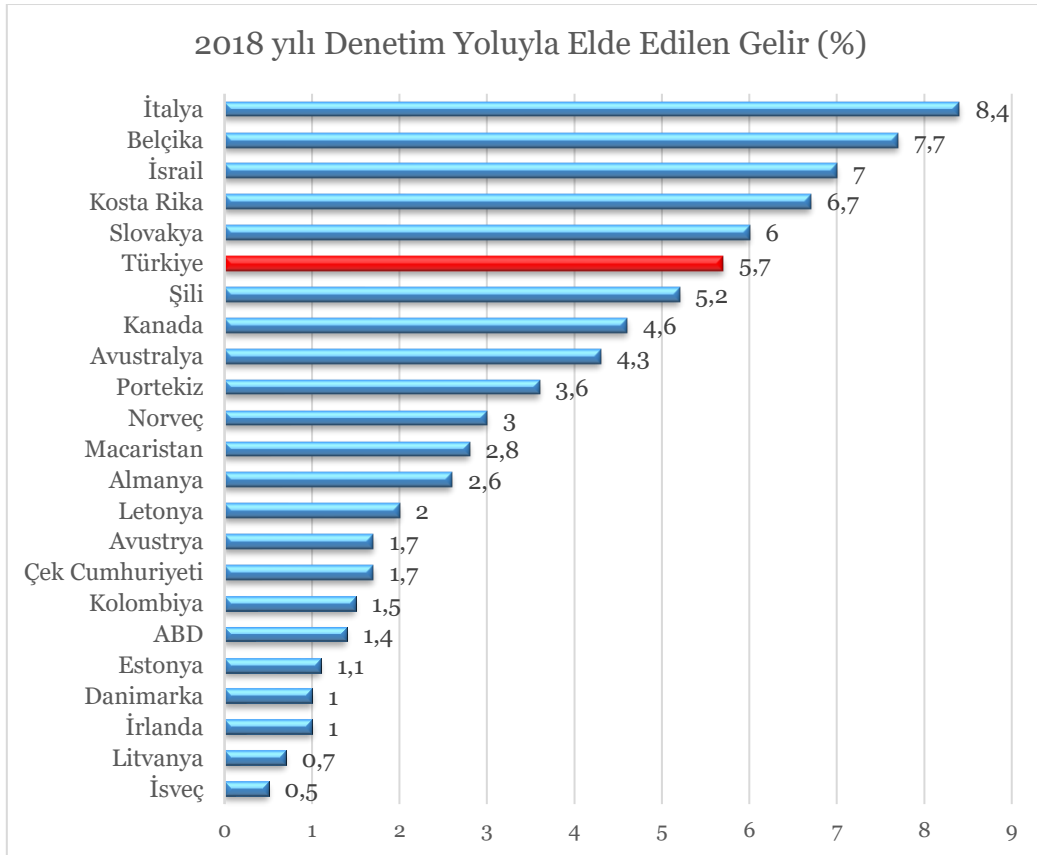
gerekinden daha fazla yapılmış bir istihdamı ve fazla istihdam dolayısıyla katlanılan fazla maliyeti ifade etmektedir. OECD ortalaması (%31) ve özellikle gelir idaresi itibarıyla etkin faaliyet gösteren ABD'deki oran (28,3) dikkate alındığında, denetim elamanlarının sayısı ile vergi denetiminde etkinlik arasında her zaman pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Konu Türkiye açısından değerlendirildiğinde, kayıt dışı ekonomi büyüklüğü 29 OECD ülke ortalamasının (%15,5) neredeyse iki katı olup, Avusturya örneğinin tersine denetim eleman sayısı en düşük ikinci (%17,6) ülkedir. Bu nedenle vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadele kapsamında vergi denetiminin Türkiye açısından etkili bir araç olarak kullanılabilirliği söylenebilir. Buna paralel olarak Türkiye'de denetim oranının ve dolayısıyla denetim elemanı istihdamının artması vergi denetiminden beklenen amacın gerçekleşmesine daha çok katkı sağlayacaktır.

5.3. Vergi Denetimi İsalet Oranı ve Denetimden Elde Edilen Gelir Bakımından

Vergi denetiminin etkinliği bakımından yararlanılabilecek diğeri birisi de denetim ile denetimin çıktılarıdır. Denetimden beklenen çıktı vergi gelirlerinde artıştır. Bu veri, vergi denetimi sonucunda yapılan tarhiyatların toplam vergi gelirlerine oranlanmasıyla elde edilmektedir. Grafik 6'da 2018 yılı için verisine ulaşılabilen OECD üyesi 23 ülkenin denetim yoluyla ettiği gelirin toplam vergi gelirlerine oranı verilmiştir.

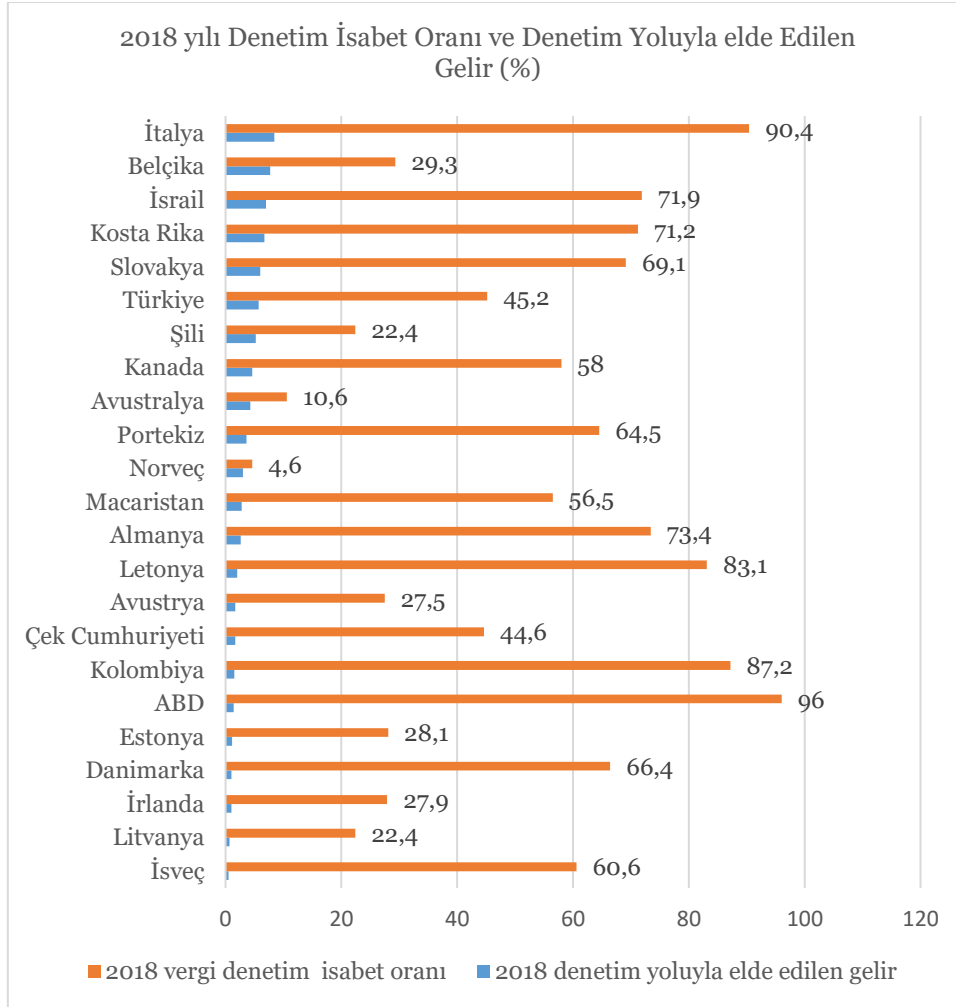
Grafik 6: 2018 yılı denetim yoluyla elde edilen gelir (%)

Kaynak: OECD, 2021: 118.

Grafik incelendiğinde denetim yoluyla en fazla gelir elde eden ülkenin İtalya (%8,4) olduğu görülmektedir. Türkiye ise %5,7'lik oranla altıncı sıradadır. Denetim yoluyla elde edilen gelirin büyüklüğü ülkedeki kayıt dışı ekonominin yüksek olmasından etkilemektedir. Zira İtalya ve Türkiye OECD üyesi 29 ülkenin kayıt dışı ekonomi büyüklüğü ortalamasından (%15,5) daha yüksek bir kayıt dışı ekonomiye sahiptir. Öte yandan denetim yoluyla yüksek oranda gelirin ortaya çıkması, hakkında denetim yapılacak mükelleflerin doğru seçilmesine de bağlıdır. Çünkü vergi yönetiminin tüm mükellefleri denetlemesi mümkün olamayacağından riskli mükelleflerin belirlenmesi denetim bakımından bir yol haritası sunacaktır (Tolkun ve Tekin, 2021: 36). OECD raporunda denetim yapılacak mükelleflerin doğru seçimini ölçen gösterge vergi denetimi isabet oranı (audit hit rate) dır. Denetim isabet oranı denetim sonucunda matrah farkı bulunan denetimlerin sayısının tamamlanmış olan toplam denetimlerin sayısına oranı olarak hesaplanmaktadır. Grafik 7 değerlendirildiğinde İtalya'da yapılan denetimlerde isabet oranının %90,4 olduğu görülmektedir. Bu da İtalya'da denetim yapılırken riskli mükellef seçiminin doğru şekilde yapıldığını göstermektedir. Bu oranın yüksek olması vergi kayıp ve kaçığı ile mücadele edilirken zaman ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır.

Grafik 7: 2018 yılı denetim isabet oranı ve denetim yoluyla elde edilen gelirin karşılaştırılması

Kaynak: OECD, 2021: 118.

Denetim konusunda başarılı olarak kabul edilen ABD’de bu oran %96’dır. ABD’nin vergi denetiminde başarılı olmasında etkili olan faktörlerden birinin, denetlenecek mükellefi seçme konusundaki bu başarısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu örnekler dikkate alındığında denetim isabet oranı vergi denetiminde etkinlik bakımından önemli bir göstergedir.

Grafikteki verilere göre 2018 yılında Türkiye’de yapılan denetimlerin isabet oranı %45’tir. Gelişmiş OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu oranın düşük olduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin görece yüksek olduğu kabul edildiğinde Türkiye’de denetim isabet oranının yükselmesi vergi kayıp ve kaçığının azalmasında katkı sağlayacaktır.

Denetim isabet oranının yüksek olması, bir yandan yapılan denetimlerin gelire yansımaları pozitif etkileyeceği sonucunu yaratmakta, bir yandan riskli mükellefin doğru seçilebilmesi idare açısından zaman ve maliyet tasarrufu anlamına da gelmektedir. Denetim isabet oranının yüksek olmasının en etkili sonucu ise mükellefler nezdinde meydana getireceği caydırıcı etkidir. Mükelleflerde bu etkinin

oluşması, doğrudan vergi kayıp ve kaçığının ortaya çıkmasında önleyici bir unsur olması bakımından önem arz etmektedir.

6. SONUÇ

Vergi mükelleflerin kanundan doğan yükümlülüklerini tam ve doğru şekilde yerine getirip getirmediğilerinin tespiti önemli ölçüde vergi denetimi ile sağlanmaktadır. Özellikle vergi denetimi düşük olan ülkelerde mükellefler vergisel ödevlerini yerine getirme konusunda daha az hassasiyet gösterdiklerinden bu ülkelerde kayıt dışı ekonomi artmaktadır. Bu nedenle vergi uyumu düşük ve kayıt dışı ekonomi büyüklüğü yüksek olan ülkelerde vergi denetiminde etkinliğin sağlanması daha da önem arz etmektedir.

Vergi denetiminde etkinliğin ölçülmesi amacıyla yararlanılan ve genel geçer nitelikte olan bir ölçüt bulunmamaktadır. Ancak birtakım göstergelerden yararlanılarak denetimin etkinliği konusunda tespitler yapılabilir. Bu amaçla OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılan çalışmada, kayıt dışı ekonomi büyüklüğü, denetim elemanı istihdamı, denetimden elde edilen gelir ve vergi denetim isabet oranı ölçüt olarak kullanılmıştır.

Vergi denetiminde etkinliğin sağlanıp sağlanmadığına yönelik bir tespit yapabilmesi için dikkate alınabilecek göstergelerden birisi ülkelerin *kayıt dışı ekonomi* büyüklükleridir. Vergi denetiminde etkinlik ile kayıt dışı ekonomi büyüklüğü arasındaki ilişkinin negatif yönlü olması beklenebilen bir durumdur. Bu yargı kesin bir ilişkiyi ifade etmemekle birlikte ABD örneği bu bilgiyi destekler niteliktedir. Ancak incelenen toplam 29 OECD üyesinde benzer bir durum söz konusu değildir.

Bir ülkede *denetim elemanı* istihdamı sayısı, o ülkede denetim oranının ve denetim yoluyla elde edilen gelir miktarını da etkilemektedir. Özellikle kayıt dışı ekonomi büyüklüğü yüksek olan ülkelerde bu durumun gerçekleşmesi daha olasıdır. Ancak Avusturya, denetim elemanı sayısı bakımından en yüksek orana sahip ülke olmasına karşın, denetimden elde ettiği gelir oldukça düşüktür. Bunun temel nedeni ise kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün düşük olmasıdır.

Denetimden elde edilen gelir bakımından İtalya %8,4'lük oran ile en yüksek orana sahip ülkedir. Bunun temel nedenlerinden birisi bu ülkede kayıt dışı ekonominin birçok diğer OECD üyesi ülkeye kıyasla yüksek olması, dolayısıyla yapılan denetimler sonucu vergi kayıp ve kaçığının bulunma olasılığının yüksekliğidir. Denetimdeki bu başarıda denetim elemanı sayısının nisbi olarak yüksek olmasının da etkisi vardır. Bu verilere dayanarak vergi denetimini başarıyla gerçekleştiren ülkelere İtalya örnek gösterilebilir.

Vergi denetiminde etkinliğin sağlanabilmesinde *vergi denetim isabet oranı* diğer göstergelere göre daha önemlidir. Vergi denetimine tabi tutulacak riskli mükelleflerin doğru seçilmesi, bir yandan mevcut vergi kayıp ve kaçığının azalmasını sağlarken diğer yandan *mükelleflerde caydırıcılık* dolayısıyla vergi kayıp ve kaçığının azalmasını

sağlayacaktır. Vergi denetim isabet oranı en yüksek (%96) olan ülke ABD'dir. Bir başka ifadeyle denetime tabi tutulan her 100 mükellefin 96'sında matrah farkı tespit edilmiştir. Bu da ABD'nin vergi denetimindeki başarısının temel unsurlarından birisini oluşturmaktadır. Denetime tabi tutulacak mükellefin doğru seçilmesi, etkin bir vergi denetimini de beraberinde getirecektir. Türkiye'de yapılan denetimlerde de risk odaklı yaklaşım benimsenmektedir. Bu anlayış, denetim için doğru mükellefin seçimine önemli katkı sağlamaktadır. Ancak denetim isabet oranının %45 olduğu göz önünde bulundurulduğunda risk analizinin daha da etkili şekilde kullanılması gereği ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan karşılaştırmalı değerlendirme neticesinde Türkiye'de denetim isabet oranının artırılması bir başka ifadeyle risk analizi yardımıyla doğru mükellef seçiminin yapılması vergi denetiminde etkinlik sağlayacaktır. Risk analizinin daha iyi yapılabilmesi için de akıllı teknoloji, yapay zekâ gibi son teknolojik gelişmelerden faydalanılmalıdır. Buna ek olarak vergi denetiminde görev alan personel sayısının artırılması daha fazla mükellefin denetlemesine imkân sağlayacağından vergi denetim oranının artmasına sağlayacaktır.

Denetimin, mükellef üzerindeki caydırıcılık etkisinin zedelenmemesi bakımından uzlaşma müessesesinin uygulanmasında uzlaşılacak vergilerde gösterilen başarının vergi cezaları bakımından da kısmen korunması önemlidir. Özellikle uzlaşmaya konu vergi cezalarının çok büyük bir kısmından (ortalama %87) uzlaşma yoluyla vazgeçilmesi, denetimin mükellef üzerindeki caydırıcılık etkisini azaltmaktadır. Bunun yanı sıra vergi cezalarının tamamından ya da çok büyük bir kısmından vazgeçme suretiyle yapılacak uzlaşma, yükümlülüklerini zamanında yerine getiren ve getirmeyen mükellefler arasındaki ayrımı da ortadan kaldırmaktadır. Bunu önlemek amacıyla, vergi cezalarındaki uzlaşma oranına belli bir tavan oran getirilmesi (% 40-50) ya da uzlaşılacak miktarın belirlenmesinde her mükellefin vergisel yükümlülüklerini yerine getirme performansının dikkate alınması denetim etkinliğinin korunması bakımından faydalı olabilecektir.

OECD üyesi bazı ülkelerin vergi denetimine ilişkin verileri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, karşılaştırmaya esas göstergelerin vergi denetiminde etkinlik için kesin bir ölçüt olmadığını tekrar vurgulamak gerekir. Buna ek olarak, belirtilen varsayımlar tüm ülke örneklerinde geçerli olmadığı için bu göstergeler arasında genel geçer bir ilişkinin varlığından söz etmek de mümkün değildir.

7. KAYNAKÇA

Acar, Y. ve İştikal, D. (2018). Vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasında mükellef ve mükellef olmayanların karşılaştırmalı analizi: Şırnak ili örneği. *Journal IKSAD*, 4(10), 362-374.

Akçay, M. Y. (1997). Kesilen cezanın türünde yargı organlarınca yapılan değişikliklerin uzlaşma müessesesi üzerindeki etkisi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 104, 9-10.

Akyel, R. ve Köse, H. Ö. (2010). Kamu yönetiminde etkinlik arayışı: etkin kamu yönetimi için etkin denetimin gerekliliği. *Türk İdare Dergisi*, 466, 9-24.

Anlar, U. ve Cengiz, U. (2016). Türkiye’de etkin ve adil bir vergi yapısı için reform ihtiyacının değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 143, 55-70.

Arslan, A. (2002). Kamu harcamalarında verimlilik, etkinlik ve denetim. *Maliye Dergisi*, 140(2), 1-14.

Arslan, M. ve Biniş, M. (2014). Vergi denetiminde bir etkinlik sorunu olarak mükellef seçimi. 29. Maliye Sempozyumu Kitabı (383-403), Düzenleyen: Sakarya Üniversitesi, Antalya, 16-20 Mayıs 2014.

Aytekin, S. (2007). Türkiye’de vergi gelirleri ile vergi denetimi arasındaki nedensellik ilişkisi (Yayınlanmamış YL Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Beşel, F. (2017). Türkiye’de vergi denetiminin ekonomik ve hukuki niteliği (Basılmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya.

Cansız, H. (2006). Vergi mükelleflerinin vergiyi algılama hakkındaki görüşleri: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 115-138.

Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H. (2006). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin analizi: bir alan çalışması. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(247). 122.139.

Deniz, N. (2007). İyi uygulama örnekleri çerçevesinde kamu yatırım bütçesinin etkin yönetimi ve Türkiye için model önerisi. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/06/4041nuraytezpdf.pdf>.

Doğan, Z. ve Taşyürek, F. (2022). Vergi denetimini etkileyen faktörler ve etkin bir vergi denetimi için öneriler. *Vergi Raporu*, 272, 109- 137.

Edizdoğan, N. ve Gümüş, E. (2013). Vergi afları ve Türkiye’de vergi aflarının değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 164. 99-119.

Uchitelle, E. (1989). The effectiveness of tax amnesty programs in selected countries. *Quarterly Review*, Federal Reserve Bank of New York, 14(3), 48-53.

Eraslan, F. A. (2019). Vergi denetimi ve türkiye’de vergi denetiminin etkinliği (Basılmamış YL Tezi). *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Gediz Oral, B., Arpazlı Fazlılar, T. ve Koç, Ö. E. (2015). Kayıtdışı ekonomiyi önlemeye yönelik bir öneri: vergi denetim üst kurulu, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(2), 119-149.

Gündoğdu, S. (2022). Türkiye’de vergi denetiminde etkinlik; dolaylı ve dolaysız vergiler bağlamında inceleme. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 161-172.

Kılıç, İ. ve Alataş, A. (2022). Vergi denetiminin etkinliği üzerine bir inceleme, *Vergi Raporu*, 274, 89-105.

Koç, Ö. E. (2018). Kamu mali yönetimi kapsamında mali denetim üzerine seçme konular. M. Taytak ve İ. Ciğerci (Edt.), Vergi denetiminin gönüllü uyum üzerindeki etkisi (ss. 267-290).

Muter, N. B., Sakıncı, S. ve Çelebi, A. K. (1993). Mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışları araştırması. Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

OECD (2021). Tax administration 2021: comparative information on OECD and Other advanced and emerging economies. OECD Publishing, Paris.

Organ, İ. (2008). Vergi denetimi ve Türkiye uygulaması. Ankara: Gazikitapevi.

Organ, İ. ve Çavdar, F. (2017). Türkiye’de vergi mükellefleri perspektifinden vergi denetiminde sorunlar: İstanbul, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli’nden Bulgular, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (1), 46-69.

Pehlivan, O. (1986). Vergi denetimi ve vergi denetiminde etkinlik, Vergi Dünyası Ekim 1986, 62, 33-42.

Schmölders, G. (1976). Genel vergi hukuku. 4. Baskı, Çev. Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2149.

Schneider, F. (2021). Development of the shadow economy of 36 OECD countries over 2003 - 2021: due to the corona pandemic a strong increase in 2020 and a modest decline in 2021. African Journal of Political Science, 15(2), 1-5.

Taşyürek, F. (2021). Türkiye’de vergi denetimini etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin bir araştırma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Tekin, A., Tuncer, G. ve Sağdıç, E. N. (2013). Vergi afları sonrasında vergi uyum süreci. Sakarya İktisat Dergisi, 2, 1-26.

Tekin, F. ve Çelikkaya A. (2018). Vergi denetimi, 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Tolkun, S. ve Tekin, A. (2021). Risk odaklı vergi denetimi yaklaşımı. International Journal of Applied Economic and Finance Studies, 6(2), 21-39.

Tosuner, M. (1995) Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının üzerine bazı değerlendirmeler ve öneriler. 11. Maliye Sempozyumu ss.83-92. Düzenleyen: Dokuz Eylül Üniversitesi, Gazi Magosa, 4-8 Mayıs 1995.

Ustaoglu, B. (2021). Kayıt dışı ekonominin önlenmesi ve iktisadi büyüme bağlamında vergi denetiminin rolü (Basılmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Üstün, Ü. S. (2013). Nasıl bir vergi denetimi ve vergi yargısı?. İstanbul: Beta Basım.

Yayman, D (1999). Vergi denetiminde etkinliğin sağlanması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yeşilyurt, H. (2016). Bazı açılardan Türk vergi sistemi eleştirisi: kirli yaşıyoruz, temizmiş gibi yapıyoruz. TBB Dergisi, Sayı 122. 235-258.

Yoruldu, M. ve Yoruldu, N. Z. (2016). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetimi ve muhasebe meslek mensuplarının rolü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 51–70.

Yükçü, S. ve Atağan, G. (2009). Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 1-13.

Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ YAŞAM DOYUMU ÜZERİNE ETKİSİ¹

Gökben Bayramoğlu², Fırat Gültekin³

ÖZET

“Dijital yerli” olarak tanımlanan Z kuşağı, 2000’lerden sonra doğan ve teknolojiyle iç içe büyümüş kişileri kapsamaktadır. İnterneti ve sosyal medyayı hayatındaki tüm süreçleri yönetmek için oldukça etkin bir şekilde kullanan bu kuşak, potansiyel bir sosyal medya bağımlısı olma riskiyle de karşı karşıyadır. Sorunlu sosyal medya kullanımı ya da takıntılı sosyal medya kullanımı gibi terimlerle de ifade edilen sosyal medya bağımlılığı; bir davranışsal bağımlılık türüdür. İnternet kullanımı konusunda kendini kontrol edememe duygusuyla karakterize edilen sosyal medya bağımlılığı, fiziksel ve duygusal problemlere neden olan olmakta ve bireyin sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Z kuşağının sosyal medya bağımlılığının, yaşam doyumları üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada kolayda örneklem yoluyla ulaşılan 555 üniversite öğrencisinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda en yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarının Instagram (%31), Whatsapp (%30,5) ve YouTube (%18,8) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısına yakını (%42,5), günlük 4 saatten fazla sosyal medya kullandıklarını ifade etmektedir. Katılımcıların sosyal medya kullanım süresi; sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı, düşük düzeyde ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca sosyal medyada geçirilen süre, yaşam doyumu üzerinde anlamlı, düşük düzeyde ve negatif bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte sosyal medya bağımlılığın yaşam doyumu üzerinde doğrudan bir etkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Yaşam Doyumu

JEL Kodu: M10, M19, D23

THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ADDICTION OF GENERATION Z ON LIFE SATISFACTION

ABSTRACT

Generation Z, defined as "digital native", includes people born after the 2000s and grown up with technology. This generation, which uses the internet and social media very effectively to manage all the processes in their lives, is also at risk of becoming a potential social media addict. Social media addiction, also expressed in terms such as

¹ Bu çalışma III. International Academic Studies Congress/ 13- 16 May 2022 kongresinde sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve güncelleştirilmiş halidir.

² Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF/İşletme, gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr, Orcid:0000-0002-6880-6903.

³ Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Alaçam MYO, firat.gultekin@omu.edu.tr, Orcid:0000-0001-9456-1818.

problematic social media use or obsessive social media use; it is a type of behavioral addiction. Social media addiction, which is characterized by the feeling of not being able to control oneself about internet use, causes physical and emotional problems and negatively affects the social development of the individual. In this study, in which the effect of social media addiction of the Z generation on their life satisfaction was investigated, the social media usage habits of 555 university students, who were easily reached by sampling, were examined. The findings revealed that the most widely used social media platforms are Instagram (31%), WhatsApp (30.5%), and YouTube (18.8%). Nearly half of the participants (42.5%) state that they use social media more than 4 hours a day. Social media usage times of the participants; it has a significant, low and positive effect on social media addiction. In addition, the time spent on social media has been found to have a significant, low-level and negative effect on life satisfaction. For all that no direct effect of social media addiction on life satisfaction has been identified.

Keywords: Generation Z, social media addiction, life satisfaction

JEL Codes: M10, M19, D23

1.GİRİŞ

Kesintisiz ve kolay erişebilir internete sahip olan Z kuşağı, teknolojiyle olan yoğun “sanal bağları” nedeniyle, sosyal medya web sitelerinde etkileşimde bulunmaları, sosyalleşme davranışlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Sosyal medya platformları, çağımızda en yaygın kullanılan bilgi biçimlerinden birisi haline gelmiştir. Sosyal medya platformları arasında Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, YouTube, Tiktok, blog platformları, haber kaynakları, Wikimedia ve sosyal oyun platformları vb. uygulamalar sayılabilmektedir. Bu uygulamalara her geçen gün yenileri eklenmekte ve bireyler arası iletişimin çok büyük bir kısmı bu dijital mecralarda gerçekleşmektedir. Sosyal medya aracılığıyla kurulan iletişimin, doğumdan yetişkinliğe kadar sosyalleşme, eğitim süreci ve iş hayatındaki etkisi açıkça görülebilmektedir (Kuss vd., 2014: 4026). Özellikle Z kuşağının teknolojiye erken, düzenli ve yoğun bir şekilde maruz kalmasının, rasyonel, duygusal ve sosyal açıdan birçok olumlu ve olumsuz sonuçları bulunmaktadır (Prakashyadav ve Rai, 2017: 111). Olumsuz sonuçlar arasında yer alan sosyal medya bağımlılığı “diğer yaşam faaliyetlerden vazgeçme pahasına, takıntılı kullanımla kendini gösteren sosyal medyanın aşırı kullanımı” olarak tanımlanmaktadır (Zivnuska vd., 2019: 748). Sosyal medyanın aşırı kullanımı; bazı bireylerde belirgin ruh hali değişikliğine, sosyal hayattan kopmaya, hoşgörü eksikliğine ve çatışma gibi davranışsal bağımlılık belirtileri sergilemesine neden olmaktadır (Hawi ve Samaha, 2017: 576). Sosyal medya bağımlılığı, sorunlu sosyal medya kullanımı ve takıntılı sosyal medya kullanımı gibi terimler, davranışsal bağımlılık semptomları ya da yetersiz öz-düzenleme ile karakterize edilen, uyumsuz sosyal medya kullanımına atıfta bulunmak için birbirinin

yerine kullanılabilir (Sun ve Zhang, 2021: 113). Sosyal medya bağımlılığı kavramının yanı sıra literatürde sosyal medya bağımlılığı ile ilişkili olan akıllı telefon bağımlılığı (Kozan vd., 2019; Montag vd., 2020), internet bağımlılığı (Ergün ve Meriç, 2020; Derin ve Bilge, 2016), mobil telefon yoksunluğu korkusu olarak bilinen nomofobi (Polat, 2017; Erdem vd., 2016) kavramları da çalışılmaktadır. Yapılan bu çalışmaların önemli bir çoğunluğu Z kuşağı olarak bilinen 1995 sonrası doğumlu ergenler ve üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüştür.

Yaşam doyumu ve mutluluk, insan yaşamının en temel amaçları arasındadır. Yaşam doyumu, zihinsel sağlığın temel bir göstergesi olup geniş bir spektrumda, psikolojik, davranışsal ve sosyal açıdan kişiler arası iletişim ve pozitif kişilik yapısı ile doğrudan ilişkilidir (Proctor vd., 2017: 1). Yaşam doyumu günlük yaşam aktivitelerinin önemli bir motivasyonel bileşenidir (Diener vd., 2002: 65). Z kuşağında sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu arasında her geçen gün artan bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal medya bağımlılığının sıklıkla görülen belirtileri arasında depresyon, düşük benlik saygısı, çevredeki olaylara kayıtsız kalma, kaygı ve şiddet içeren düşmanca davranışlar sayılabilmektedir (Widyanto ve Griffiths, 2006: 45).

Yapılan bu çalışmada Z kuşağının sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerindeki etkisi araştırılmış ve yeni kuşaklar üzerindeki etkileri analiz edilerek geleceğe ilişkin kestirimler yapılmaya çalışılmıştır. Böylelikle gelecekteki çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Kuşaklar ve Temel Özellikleri

Her ne kadar her insan eşsiz olsa da farklı insan gruplarını tanımlamak ve genellemeler yapmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Genellemenin sonuçlarından biri de “kuşak” kavramıdır. Kuşaklar; doğum yılları, yaş aralıkları ve kritik gelişim aşamalarındaki önemli yaşam olaylarını paylaşan gruplar olarak tanımlanmaktadır (Kupperschmidt, 2000: 66). Farklı kuşaklar, ortak yaşam deneyimleri ve ortak değerlerle birbirine bağlı olmakla birlikte farklı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu dramatik sorunlar, belirli bir kuşağın dünya görüşünü ve davranış tarzını belirleyen önemli sonuçlara sahiptir (Töröcsik vd., 2014: 24).

Howe ve Strauss (2000) tarafından yapılan kuşak araştırması, bir kuşak hakkında konuşabileceğimiz üç kriter ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi “algılanan üyeliktir”. Bu durum kişinin kendisini bir grubun üyesi olarak hissetmesi, bir grubun parçası olarak algılaması anlamına gelmektedir. İkinci kriter “paylaşılan inançlar ve davranış biçimleri” olarak adlandırılmakta ve aile, kariyer, din veya siyasi görüş gibi ortak inançlar ve davranış biçimlerini kapsamaktadır. Üçüncüsü, çoğu grup üyesinin özel hayatında büyük etkisi olan, çocukluk ve ergenlik çağlarında meydana gelen tüm tarihi olayları içeren “paylaşılan geçmiş” kavramıdır. Bu bağlamda paylaşılan ortak

tarih, nesilleri dönüştürürken nesiller de tarihin yazımını etkilemektedir. Bu durum sarkaca benzer bir işleyişi ifade etmektedir (Csobanka, 2016: 65).

Kuşaklar incelendiğinde ilk soru, kuşakların nasıl tanımlanacağı, yaş sınırlarının ne olacağı ve topluluk sınırlarının ne şekilde belirleneceği ve kaç kuşak şeklinde düşünülmesi gerektiği şeklinde ortaya çıkmasıdır (Töröcsik vd., 2014: 25). Farklı değerlendirmeler olmakla birlikte genel kabul olarak beş farklı kuşak tanımlanmıştır (Cilliers, 2017, s. 189–190):

- 1928-1944 yılları arasında doğanlar “Gelenekçiler”
- 1945-1964 yılları arasında doğanlar “Baby Boomer (Bebek patlaması kuşağı)”
- 1965-1979 yılları arasında doğanlar “X kuşağı”
- 1980-1995 yılları arasında doğanlar “Y kuşağı”
- 1995'ten sonra doğanlar “Z kuşağı”

Bu kuşaklar ve özellikleri şu şekildedir:

a) 1928-1944 yılları arasında doğan, otoriteye ve yukarıdan aşağıya yönetim anlayışına değer veren “Gelenekçiler” (Sessiz kuşak veya muhteşem kuşak) “geçiş” kuşağı ya da “orta” kuşak olarak da tanımlanmıştır. Sessiz nesil, ihtiyatlı, kayıtsız, macera ve hayal gücünden yoksun ve temelde sadece "sessiz" bir nesildir. Bu kuşak, ABD de başlayan büyük buhran sırasında doğmuş, bu durum sonucunda hayır kurumlarına karşılıksız bağışta bulunan, hassas bir sosyal vicdana sahip ve nihai sonuçlardan çok adil bir sürece inanan bir kuşak olarak tanımlanmıştır (Pennington-Gray ve Lane, 2002: 76).

b) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1945-1964 yılları arasında doğan ve işkolik eğilimleri olan “Bebek patlaması kuşağı” (Baby Boomer) Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da oluşmuştur. Bu kuşak, savaşın zorluklarıyla ve kıtlıkla mücadele ederek yetişen bir nesil olarak tanımlanabilir (Roberts, 2012: 483). Basitliğe ve kontrolün ellerinde olmasına önem vermektedirler. Sürekli kendi kendilerini memnun etme eğiliminde olduklarından “ben” nesli olarak bilinirler. Risk alırlar ve hedeflerini takip ederken atılgandırlar (McIntosh-Elkins vd., 2007: 241).

Rekabetçi bir özellik taşıyan baby boomer (bebek patlaması) kuşağı işlerinde başarılıdır. Bu neslin güçlü ve gelişmiş bir iş ahlakı vardır. Kariyerleri onlar için son derece önemlidir. İşte istikrara inandıkları için yaşamları boyunca genelde tek bir işte çalışıp kariyer fırsatlarını bu iş içerisinde aramanın uygun olacağına inanmaktadırlar (Helyer ve Lee, 2012: 568). Bu özelliklerinin yanı sıra genç kuşakların avantajlı olduğu teknoloji konusundaki bilgi eksiklikleri en önemli dezavantajlarından biridir (Glass, 2007: 100).

c) 1965-1979 yılları arasında doğan, otoriteden memnun, iş-yaşam dengesine önem veren “X kuşağı” iki parlak kuşak arasında kaldığından geleneklere sadık eski kuşaklar ile teknolojiye bağlı yeni kuşaklar arasında bir geçiş kuşağı olarak değerlendirilmektedir (Berkup, 2014: 221). Bu kuşak bireylerinin genel özellikleri şunlardır (Jorgensen, 2003: 42);

- Özerklik ve bağımsızlığa değer verirler

- İletişim kurmaya açıklardır
- Çalışmayı eylem odaklı bir bakış açısıyla değerlendirirler
- Sorunların nedenlerini araştırırlar
- Bir şirkete uzun vadeli bağlılıkları yoktur
- İş-yaşam hedeflerini dengelemeye inanırlar
- Liderlik rollerini üstlenmeye istekli değillerdir

d) 1980–1995 yılları arasında doğan, genel olarak refah içinde büyümüş ve teknolojiye hâkim olan “Y kuşağını” bazı yazarlar milenyum kuşağı olarak bazıları ise “dijital yerli” olarak tanımlamaktadır. Y kuşağının üyeleri, dijital teknolojiyi deneyimleyerek büyüdükleri ve bunu hayatları boyunca kullandıkları için dijital yerliler olarak tanımlanmıştır (Venter, 2017: 500).

Y kuşağı bağımsız, girişimci, çalışkan ve esnektir. Bununla birlikte, Y kuşağının bağımsızlık konusundaki isteği X kuşağına göre daha azdır. Bu nesil için iş, bir görevden ziyade bir sözleşmedir. Gelenekçi ve bebek patlaması kuşaklarına kıyasla X ve Y kuşağının çalışmaya daha az bağlı olduğu ifade edilebilmektedir (Crampton ve Hodge, 2009: 3).

Bu nesil, bilgisayar ekranındaki anlık metinlere, cep telefonu ve yazılı mesajlaşma yoluyla iletişime ve dizüstü bilgisayarlardan [veya iPod'lardan ve tabletlerden] gelen bilgilere alışkıdır. Yazılı metinden ziyade grafikleri ve görselleri tercih ettikleri için okumaya çok düşkün değillerdir (Black, 2010: 95).

e) Literatürde 2000 sonrası doğan kuşak olan “Z Kuşağı” süper bağımlı i-nesli olarak tanımlanmaktadır. Twenge (2018) bu neslin cep telefonu ile büyüyen, henüz liseye başlamadan Instagram sayfaları olan, internetin olmadığı bir zaman diliminin varlığını hatırlamayan her dört kişiden birisinin bu nesle dâhil olduğu internet nesli olarak ifade etmiştir. Yani Z kuşağı sosyal medyanın ve internetin içerisine doğmuş bir kuşaktır.

Bu kuşağı; Gen Tech, Online nesli, Milenyum sonrası, Facebook Kuşağı, şeklinde tanımlayan çalışmalarda bulunmaktadır (Dolot, 2018: 45). Singh ve Dangmei (2016) ise Z kuşağını; “Web, internet, akıllı telefonlar ve dizüstü bilgisayarlar ile özgürce erişilebilen ağlar ve dijital medya dünyasında var olan, yüzyılın en derin değişimleri sırasında 1990'larda doğup 2000'lerde büyüyen nesiller şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca bu kuşak dijital merkezlidir ve teknoloji onların kimliklerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu durum Z kuşağının dünyadaki ilk küresel kuşak (Homo Globalis) olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Farklı ülkelerdeki Z kuşağı mensupları benzer kültürle büyüme ve çoğunlukla aynı yemekleri, modayı ve mekânları tercih etmektedirler (Törocsik vd., 2014: 30).

Sosyal medyayı aktif olarak kullanan Z Kuşağı, günlük ilişkilerini çoğunlukla bu kanallar üzerinden sürdürmektedir. Z kuşağı için kişisel toplantılar kadar çevrimiçi bağlantıların sürdürülmesi de aynı derecede önemli bir role sahiptir. Marka bağımlılıkları yüksektir. İnternette bulunan içerikleri tercih ederler, internette gezinmek, Youtube videoları izlemek için çok zaman harcarlar. Genel olarak, tüketici

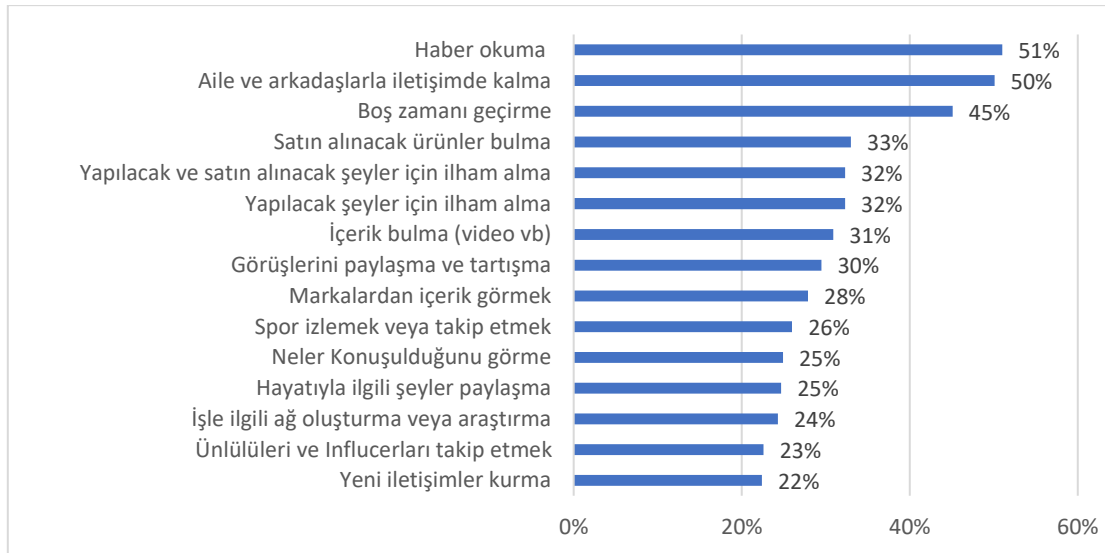
özellikleri diğer kuşaklardan farklıdır. Akıllı telefon bir statü sembolü olarak görmekte birlikte işlevsel çağrışıma da önem vermektedirler (Csobanka, 2016: 68). Teknoloji ve sosyal platformların, bireylerin etkileşim biçimini yeniden tanımladığı bu modern çağda kişisel bir marka oluşturmak, özellikle çevrimiçi mecrada giderek daha fazla yer alan genç Z kuşağı için bir nevi zorunluluk haline gelmiştir. Dijital ve teknoloji meraklısı Z kuşağı, sosyal medya kuruluşları aracılığıyla kişisel markalarını oluşturmaya çalışmaktadır (Viştelar, 2019: 257).

2.2. Sosyal Medya Bağlılığı

Sosyal medya kullanımı özellikle Covid 19 pandemisiyle birlikte oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır. Dünyada internet ve veri kullanımına ilişkin **Şubat 2023 tarihli We Are Social Türkiye** raporunda dikkate değer rakamlar bulunmaktadır. Buna göre;

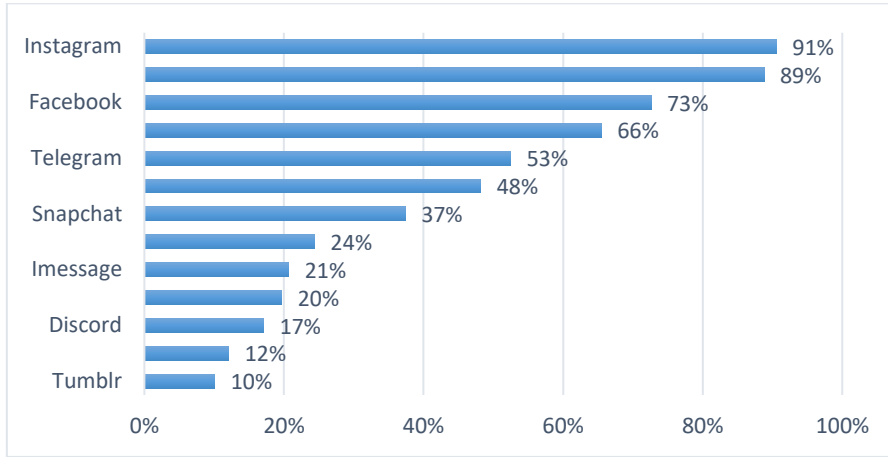
- Dünya nüfusu 2023'de 8,1 milyara ulaşırken Türkiye'nin nüfusu ise 71,38 milyondur. İnternet kullanıcılarının sayısı ise 5,16 milyardır. Diğer bir deyişle dünya nüfusunun yaklaşık %64'ü internet kullanmaktadır. Türkiye'de nüfusun %83,4'ünün internet erişimi bulunmaktadır.
- Türkiye'deki internet kullanıcıları, günlük ortalama 7 saat 24 dakika internette zaman geçirmektedir. Bu sürenin yaklaşık 4,30 saati cep telefonları üzerinden sağlanmaktadır.
- En çok ziyaret edilen site YouTube.com iken Google'da en çok aratılan kelime ise hava durumudur.

Söz konusu raporda tespit edilen internet kullanım amaçları Grafik-1'de verilmiştir.

Grafik 1: İnternet Kullanım Amaçları

Türkiye'de sosyal medya kullanıcı sayısı ise 62,55 milyon kişidir. Diğer bir deyişle nüfusun %73,1'i sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaktadır. Türkiye'de kullanıcılar, sosyal medya üzerinde günlük yaklaşık 3 saat geçirmektedir. Aylık kullanılan sosyal platformu sayısı ise 7,6'dır. Türkiye'de en çok tercih edilen sosyal medya platformları ise Grafik-2'de verilmiştir.

Grafik 2: En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları

Kaynak: We Are Social Türkiye, 2023

Grafik-2'den de görüleceği üzere en çok zaman geçirilen sosyal medya platformu %91'le Instagram'dır. Instagram'ı WhatsApp, Facebook ve Twitter takip etmektedir. Türkiye'de YouTube 57,9 milyon kullanıcıyla en fazla kullanıcıya sahip olan platformdur. Kadınların %40,4'ü; erkeklerin ise %59,6'sı sosyal medya kullanıcısıdır.

ABD'de yapılan bir araştırmada 16-24 yaş grubu arasındaki katılımcıların %54'ünün 24 saat cep telefonundan; %64'nün ise sosyal medyadan uzak kalmaya dayanamayacaklarını belirtmişlerdir. Türkiye'de 5176 kişiyle yapılan bir araştırmada sosyal medya bağımlılığı en yüksek iki grubun 14-28 yaş aralığındaki öğrenciler ve çalışmayan kesimden oluştuğu; bu oranın yaş arttıkça azaldığını ancak emeklilikle birlikte tekrar yükseldiği tespit edilmiştir (Odaman Uşaklıgil ve Baltaş, 2023).

Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte bağımlılık yapıcı gücü de artmaktadır. Bağımlılık bir nesneye ya da kişiye duyulan önlenemez istek olarak tanımlanmaktadır. Bağımlılık, kişinin başka bir iradenin güdümü altına girmesine neden olmaktadır. Akıllı telefonların, video oyunlarının ve sosyal medya uygulamalarının tıpkı madde bağımlılıklarında olduğu gibi zararlı ve bağımlılık yapıcı olduğu görüşü giderek yayılmaktadır (Odaman Uşaklıgil ve Baltaş, 2023). Bu açıdan bakıldığında madde ve davranış bağımlılığı (alışveriş, internet, oyun ve sosyal medya) birbirine çok benzer özellikler göstermektedir. Beynin aynı bölgelerini harekete geçirmekte ve bir takım temel insan gereksinimlerinden beslenmektedirler. Aslına bakılırsa teknoloji, onu kitle üretimi için şekillendiren kurumlar tarafından yönlendirilene kadar ahlaken iyi ya da kötü değildir. Ancak internet hizmeti veren bazı işletmeler, sitelerini daha kârlı hale getirmek için uygulamalarını ve platformlarını, zengin bağlantılar geliştirmekten ziyade bağımlılığı teşvik edecek şekilde tasarlamakta (Alter, 2017: 11) ve bu amaçla önemli bütçeler tahsis etmektedirler (Nakya, 2014, s. 8). Bu bağlamda tasarım ahlakçısı Tristian Harris'e göre sorun insanların irade eksikliğinden değil "ekranın öbür tarafında işleri sizin özdenetiminizi yıkmak olan bin kişinin" olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Alter (2017: 11-14), bağımlılık konusundaki sorunların temelinde yatan unsurları şu şekilde özetlemektedir:

- Bağımlılığa, sadece bazı insanların (bağımlılar) doğasında varolan bir şeymiş gibi dar bir bakış açısıyla yaklaşılması ve bağımlılığın büyük ölçüde çevresel koşullar tarafından yaratıldığının göz ardı edilmesi
- Teknolojinin de içki, sigara ya da uyuşturucu gibi oltaya düşürücü özellikler taşıdığı fark edilmemesi
- Daha az zamanda daha çok şey yapmaya odaklanan insanın, bu görevi başarmak için giderek teknolojiye daha çok ihtiyaç duymasının bağımlılığı artıran bir unsur olması
- Vücuda doğrudan kimyasal alımının söz konusu olmadığı teknoloji, alışveriş, kumar vb. davranışsal bağımlılıkların da çekici ve iyi tasarlanmış oldukları için madde alımıyla benzer etkiyi yaratabildiklerinin göz ardı edilmesi
- Davranışsal bağımlılıkları (alışveriş, internet, oyun ve sosyal medya) gizlemenin madde bağımlılıklarına göre çok daha kolay olması. Bu nedenle hiç fark edilmeden yıllarca sürdürülebilmesi
- İnsanların yüzyüze ve sanal iletişim yöntemleri arasında ayrımları fark edememesi

Günlük sosyal medyada geçirilen süre, bağımlılığın önemli göstergelerindendir. Sosyal medyada geçirilen süre ne kadar artarsa kişinin çevresiyle ilişkileri buna bağlı olarak yavaşlamakta ve yaşamsal işlevlerinde bazı bozukluklar ortaya çıkmaktadır (Yüksel vd., 2020: 67). Özellikle üniversite öğrencileri, interneti zaman geçirmenin yanı sıra eğitim faaliyetleri ya da gruplarla iletişim gibi çok farklı amaçlarla da kullanma eğiliminde olduklarından, internete bağımlı olma konusunda diğer demografik gruplara göre daha büyük bir risk altındadır (Grau ve Bright, 2019: 2).

Woolley ve Sharif (2022), yaptıkları araştırmada kişilerin önemli bir işi ertelemek pahasına sosyal medyada fotoğraf ve videoları seyretmeye devam etme seçimlerini etkileyen “halihazırda seyrettiği medya miktarı”, “seyrettiği medyanın benzerliği” ve “medyayı nasıl bir tutumla seyrettiği” olmak üzere üç temel faktör belirlemişlerdir. Araştırmada ilginç bir şekilde art arda video seyreden kişilerin, bundan sıkılıp başka bir işe dönmeyi seçmek yerine video izleme isteklerinin daha da arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca videoların eğitim, eğlence vb. şekillerde etiketlendirildiklerinde de izlenme olasılıkları artmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse tüketilen içeriğin sıralaması ve türüyle ilgili görünüşte önemsiz ayrıntıların, benzer içeriklerin tüketilmesine devam edilmesinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu üç faktör genel olarak, birbirine benzeyen medyaların erişebilirliğini artırmaktadır. Erişebilirlik ise belirli bir içerik türünün ne kadar tanıdık veya ilgi çekici olduğunu belirleyen önemli bir unsurdur. Bir şeye erişebilirliğin artması, verinin işlenmesini daha kolay hale getirmekte ve söz konusu şeyden daha fazla keyif alınacağı hissi yaratmaktadır. Böylece insanlar asıl işlerine dönmek ya da video izlemeye ara vermek isteseler bile birbirleriyle ilişkili medyaları izlemek “iyi hissettirdiği” için bataкта kalmaya devam etmektedir. Bu sonuçlar ışığında Instagram ya da YouTube gibi uygulamaların dikkatin dağıtmasının ne kadar kolay olduğunu da aydınlatmaktadır.

2.3. Yaşam Doymu

Yaşam doymu kavramı anlaşılması çok kolay bir kavram olmadığı için pek çok açıklama ve tanımlamaya rastlamak mümkündür. Neugarten vd.'e göre (1961), yaşam doymunu "başarılı yaşlanmanın" işlevsel bir tanımı olarak adlandırır (aktaran Prasoon ve Chaturvedi, 2016: 25). Rowe ve Kahn'a göre (1987) başarılı yaşlanma, yaşlılıkta önemli hastalıkların olmadığı yüksek fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevsellik olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda yaşam doymu; Sumner'a (1966) göre yaşam koşullarının olumlu bir değerlendirmesi, dengede, standart veya beklentilerinize karşı olumlu bir şekilde ölçüldüğüne dair bir yargı olarak tanımlanmıştır (aktaran Prasoon ve Chaturvedi, 2016: 25).

Yaşam doymu Pavot ve Diener'e göre (2008) öznel iyi oluşun alt boyutlarından birisidir. Yaşam doymu bir kişinin yaşamı ile ilgili standartlarının bir bileşeni olarak da değerlendirilebilir (Pavot ve Diener, 1993:164).

Türkçe Literatürde üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen farklı birçok çalışmada yaşam doymu konusunun araştırıldığı görülmüştür. Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlık ve öz yeterlilik arttıkça yaşam doymunun arttığı (Durak, 2021), iyimserliğin yaşam doymu ile pozitif ilişkili olduğu (Bal ve Gülcan, 2014), tükenme ve duyarsızlaşma algılarının yaşam doymu ile negatif, yetkinlik algılarının ise pozitif ilişkili olduğu (Macit,2021), boş zaman geçirme ile yaşam doymu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu (Gül, 2019) araştırmalarla tespit edilmiştir.

2.4. Z Kuşağı Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yaşam Doymu

Literatür tarandığında üniversite öğrencileri ve genç yetişkinler olarak araştırılan Z kuşağının sosyal medya bağımlılığının yaşam doymu üzerindeki etkisini, ilişkisini ve farklılaşmasını araştıran çalışmaların olduğu tespit edilmiştir. Vigil ve Wu (2015) facebook kullanımının yaşam doymunu azalttığını tespit etmişlerdir. Longstreet ve Brooks (2017) 251 katılımcı üzerinde yürüttükleri çalışmalarında sosyal medya bağımlılığının yaşam doymunu azalttığını belirlemişlerdir. Dilsiz ve Kandemir (2020), 544 lise öğrencisi üzerinde yürüttükleri çalışmalarında sosyal medya bağımlılığı ile yaşam doymu arasında negatif yönde bir etkileşim olduğunu saptamışlardır. Yüksel vd. (2020) 531 genç yetişkin üzerinde yürüttükleri çalışmada sosyal medya bağımlılığının yaşam doymu puanlarında cinsiyet ve medeni duruma göre anlamlı bir farklılaşma tespit etmişlerdir. Ayrıca Facebook'ta yapılan bir fotoğraf paylaşımının az beğenilmesi veya beğenilmemesinin facebook kullanıcısının mutluluğunu ve yaşam doymunu azalttığını da belirlemişlerdir. Güler vd. (2022), Instagram da geçirilen sürenin artmasıyla gençlerde mutsuzluğun arttığını tespit etmişlerdir.

Literatürde bazı çalışmalarda ise sosyal medya kullanımı veya bağımlılığı ile yaşam doymu arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bozoğlan, Demirer ve Şahin (2013), 384 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdikleri çalışmada internet bağımlılığıyla yaşam doymu arasında ilişki tespit edilememiştir. Çalışmada yaşam doymunun, yalnızlık ve benlik saygısı yoluyla bağımlılığı etkilediğine vurgu yapılmaktadır. Hawi ve Samaha (2016), 396 üniversite öğrencisiyle yaptıkları çalışmada, sosyal medya bağımlılığı ve

benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilirken; yaşam doyumu ile arasında ilişki tespit edilememiştir. Balcı vd. (2019) tarafından 333 katılımcı üzerinde yürüttükleri çalışmalarında sosyal medya kullanım süresi ile yaşam doyumu arasında bir ilişki bulamamışlardır. Kvintová vd. (2020) Z kuşağı öğretmen adaylarıyla yaptıkları araştırmada internet bağımlılığı ve sosyal kaygı arasında pozitif bir ilişki tespit ederken; yaşam doyumu ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

İlginç bir bulgu ise Zhan vd. (2016) tarafından ileri sürülmektedir. Yazarlar, sosyal medya kullanımının insanların sosyal fayda elde etmesini yardımcı olabileceğini ve dolayısıyla yaşam doyumunun artmasına yol açabileceğini ifade etmektedir. Her ne kadar sosyal medyanın aşırı kullanımı olumsuz sonuçlar doğurabilse de (örneğin aşırı sosyal yüklenme), sosyal aşırı yüklenme yaşam doyumunun azalmasını yordayamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Görülebileceği üzere literatürde sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye ilişkin çok farklı bulgular elde edilmiştir. Zhan vd. (2016), bu tartışmalı sonuçlarının sosyal medyanın farklı etkileme mekanizmalarından kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Her şeyin olduğu gibi sosyal medyanın da iki yüzü bulunmaktadır. Madalyonun bir yüzünde sosyal medya; artan sosyal sermaye, algılanan sosyal destek veya artan benlik saygısı vb. faydalar yoluyla insanların yaşam doyumunu artırabilmektedir. Madalyonun diğer tarafında ise kendi değerini sosyal karşılaştırmaya göre tanımlayan bireylerin, sosyal medyada çok fazla karşılaştırmaya maruz kalması durumunda özel/kamusal benlik algıları zarar görebilmektedir (Duffy ve Shaw, 2000). Bu çalışmanın, alana ilişkin bulgu çeşitliliğinin giderilmesinde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

3. Z KUŞAĞININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ İNCELEMAYA YÖNELİK AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde literatürde elde edilen bulgulardan hareketle Z kuşağının sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla yapılan ampirik çalışma sonuçlarına yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal medya bağımlılığının Z kuşağının yaşam doyumunu üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Yapılan bu çalışmada sosyal medya bağımlılığının Z kuşağının yaşam doyumunu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Teorik kısımda da belirtildiği üzere internet ya da sosyal medya bağımlılığı, kullanımı süresinin yanı sıra kullanım amacına göre de şekillenmektedir. Geçirilen süre aynı olsa bile izlenen/takip edilen içeriğin yararlı, etkisiz ya da zararlı olmasına bağlı olarak çok farklı etkilere neden olabilmektedir. Bu durumun ampirik çalışmalara da yansdığı görülmektedir. Kimi çalışmalarda sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu arasında negatif bir ilişki bulunurken; kimi

çalışmalarda doğrudan bir ilişki tespit edilememiştir. Bu çalışmalarda sosyal medya bağımlılığının, benlik saygısı ya da yalnızlık duygusu gibi başka değişkenler üzerinden yaşam doyumunu etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca sosyal medyanın, algılanan sosyal desteğin artmasına ve böylece bireyin yaşam doyumunu artırdığını tespit eden çalışmalarda mevcuttur. Tamamen farklı uçlarda çarpıcı sonuçların elde edilebildiği bu alanda, genel değerlendirilmelerin yapılabilmesi için farklı ülke, farklı kültür ve farklı kuşaklar üzerinde yapılan çalışmaların sayısının artmasıyla olanaklı olabilecek gibi görünmektedir. Bu bağlamda Z kuşağı Türk gençlerinin sosyal medya alışkanlıklarının yaşam doyumları bağlamında detaylı bir şekilde incelenmesi bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı noktalardan biri olarak ifade edilebilmektedir.

Ayrıca literatürde daha önce bu değişkenler arasındaki etki araştıran çalışmaların çoğunluğunun Covid 19 pandemisi öncesinde yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma aynı zamanda Covid 19 pandemisi dönemi öncesi ve sonrasına ilişkin bir karşılaştırma yapmaya olanak sağlaması açısından da önem taşımaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Söz konusu çalışma, mevcut durumu saptamaya yönelik betimsel bir çalışmadır. Araştırma yöntemi nicel araştırma yöntemi ve veri toplamak için ise anket tekniği tercih edilmiştir.

Araştırmada sosyal medya bağımlılığını ölçmek için van den Eijnden, Lemens ve Lakenburg (2016) tarafından geliştirilen ve Taş (2017) tarafından Türkçeye çevrilen tek boyut ve 9 ifadeden oluşan “sosyal medya bağımlılığı ölçeği (kısa formu)” kullanılmıştır.

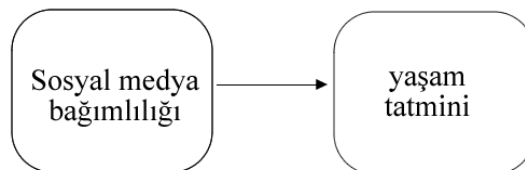
Yaşam doyumunu ölçmek için ise Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal (2016) Türkçeye uyarlanan tek boyut ve 5 ifadeden oluşan Yaşam Doyum Ölçeği kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni olarak Z kuşağına dâhil olan üniversite öğrencileri belirlenmiştir. Evrenin çok büyük olmasından dolayı örneklem seçimine gidilmiştir. Araştırmanın örnekleme ise kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 555 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Kolayda örnekleme, yeterli örneklem sayısına ulaşılan kadar, gönüllülük esasına dayalı, en kolay ulaşılabilen katılımcıları seçme esasına dayanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 132).

3.5. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıda verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın ana hipotezi; “***H₁ = Sosyal Medya bağımlılığı, yaşam doyumu üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir***” olarak belirlenmiştir.

Ayrıca sosyal medyada geçirilen sürenin sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu üzerinde etkili olabileceği noktasından hareketle H_2 ve H_3 hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur.

H_2 = Katılımcıların günlük sosyal medya kullanım süreleri, sosyal medya bağımlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_3 = Katılımcıların günlük sosyal medya kullanım süreleri, yaşam doyumu üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır

Araştırmanın temel amacı olmamakla birlikte konunun detaylı bir şekilde incelenebilmesi için farklılık analizlerinin ve tanımlayıcı istatistiklerin yapılması da hedeflenmiştir. Araştırmada demografik değişkenler açısından her iki değişkendeki farklılaşmayı belirlemek amacıyla 3'er hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezler, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın Hipotezleri

<u>Sosyal Medya Bağımlılığına İlişkin Farklılık Analizleri</u>
H_4 = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, eğitim birimlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir
H_5 = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir
H_6 = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, akademik başarı durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.
<u>Yaşam Doyumu İlişkin Farklılık Analizleri</u>
H_7 = Katılımcıların yaşam doyumu, cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermektedir
H_8 = Katılımcıların yaşam doyumu, eğitim birimleri açısından anlamlı farklılık göstermektedir
H_9 = Katılımcıların yaşam doyumu, akademik başarı durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir

3.6. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri, sosyal medya kullanımına ilişkin bulgular, tanımlayıcı istatistikler, ölçeklere ilişkin analizler, farklılık analizleri, korelasyon ve regresyon analizlerine yer verilmiştir.

3.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Bu bölümde katılımcılara ilişkin demografik bulgular Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

	Değişken	Frekans (n)	Yüzde (%)
CİNSİYET	Kadın	278	50,1
	Erkek	277	49,9
	Toplam	555	100
EĞİTİM BİRİMİ	Meslek Yüksekokulu	464	83,6
	Yüksekokul	33	5,9
	Lisans	58	10,5
	Toplam	555	100
YAŞ	1990–1999	124	22,3
	2000 doğumlu	108	19,5
	2001 doğumlu	142	25,6
	2002 doğumlu	128	23,1
	2003 doğumlu	44	7,9
	2004 doğumlu	3	0,5
	2005 ve üzeri	6	1,1
	Toplam	555	100

Tablo-2’den de görüleceği üzere örneklem, cinsiyet bakımından yarı yarıya bir dağılım göstermektedir. Eğitim birimi olarak ise meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerin daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yaş grubu açısından da katılımcıların Z kuşağı olarak tanımlanan grupta yer aldığı görülmektedir.

3.6.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu ölçeklerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Tablo-3, sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 3: Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	Stand. Sapma
Sürekli olarak kendimi sosyal medyaya tekrar gireceğim andan başka bir şey düşünemez halde bulurum.	1,90	1,076
Sürekli olarak, sosyal medyada daha fazla zaman geçirmek istediğim için kendimi mutsuz hissederim	1,92	1,105
Sosyal medyayı kullanmadığım zaman çoğu kez kendimi kötü hissederim.	1,92	1,079
Sosyal medyada daha az zaman geçirmeye çalıştığım ancak bunu başaramadığım zamanlar oldu	2,24	1,163
Sosyal medyayı kullanma isteğimden dolayı diğer etkinliklerimi (spor, hobiler vb.) sürekli olarak ertelerim	1,74	1,049
Sosyal medyayı kullanmamdan dolayı diğer insanlarla sürekli olarak tartışırım	1,43	0,893
Sosyal medyada geçirdiğim süre hakkında ebeveynlerime veya arkadaşlarıma yalan söylediğim zamanlar olur	1,42	0,906
Olumsuz duygularımdan kaçmak için sık sık sosyal medyayı kullanırım	2,32	1,269
Sosyal medya kullanımından dolayı ebeveynlerim, kız veya erkek kardeşlerim ile ciddi çatışmalarımız olur	1,44	0,890

Tablo-3'te görüleceği üzere en yüksek ortalama “olumsuz duygulardan kaçmak için sık sık sosyal medyayı kullanırım” ifadesine aittir. Z kuşağı kendisini rahatsız eden olumsuz durum ya da duygularla yüzleşerek çözüm aramak yerine sorunları görmezden gelmeyi tercih etmekte ve sosyal medya aracılığıyla kendisini oyalamayı tercih etmektedir. Ayrıca katılımcılar genellikle, sosyal medyada harcadıkları süreyi azaltma çabalarında da başarısız olduklarını ifade etmektedir.

Tablo-4 ise yaşam doyumu ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 4: Yaşam Doyumu Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	Stand. Sapma
İdeallerime yakın bir yaşantım vardır	3,06	1,046
Yaşam koşullarım mükemmeldir	2,8	1,081
Yaşamımdan memnunum	3,26	1,223
Şimdiye kadar yaşamımda istediğim önemli şeylere sahip oldum	3,06	1,112
Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim	2,37	1,294

Tablo-4 incelendiğinde katılımcıların yaşamlarından ortalamanın üzerinde bir memnuniyete sahip oldukları ama yine de yeni bir şansa sahip olsalar hayatlarında önemli değişiklik yapmayı tercih edecekleri görülmektedir.

3.6.3. Ölçeklere İlişkin Analizler

Ölçeklere ilişkin analizlerde öncelikle faktör analizi yapılmıştır. Öncelikle Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğine ilişkin analiz neticesinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin 0,880 ($p > .60$) olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapılması için yeterli olduğu belirlenmiştir. Bartlett küresellik testinin 1576,518 ($p = .000 < .001$) düzeyinde anlamlı olması ise maddeler arası korelasyon ilişkilerinin

faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 330) Sosyal medya bağımlılığına ilişkin faktör analizi Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo 5: Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

	Faktör
	1
Sürekli olarak kendimi sosyal medyaya tekrar gireceğim andan başka bir şey düşünemez halde bulurum.	,668
Sürekli olarak, sosyal medyada daha fazla zaman geçirmek istediğim için kendimi mutsuz hissederim	,685
Sosyal medyayı kullanmadığım zaman çoğu kez kendimi kötü hissederim.	,720
Sosyal medyada daha az zaman geçirmeye çalıştığım ancak bunu başaramadığım zamanlar oldu	,613
Sosyal medyayı kullanma isteğimden dolayı diğer etkinliklerimi (spor, hobiler vb.) sürekli olarak ertelerim	,647
Sosyal medyayı kullanmamdan dolayı diğer insanlarla sürekli olarak tartışırım	,722
Sosyal medyada geçirdiğim süre hakkında ebeveynlerime veya arkadaşlarıma yalan söylediğim zamanlar olur	,664
Olumsuz duygularımdan kaçmak için sık sık sosyal medyayı kullanırım	,593
Sosyal medya kullanımından dolayı ebeveynlerim, kız veya erkek kardeşlerim ile ciddi çatışmalarımız olur	,711

Yapılan faktör analizi sonucunda sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin orijinaline uygun bir şekilde tek boyutlu ve 9 ifadeden oluştuğu tespit edilmiştir. Ölçek toplam varyansların %44,88'ni açıklamaktadır. Söz konusu ölçeğe ilişkin coranbah alpha değeri ise ,841 olarak hesaplanmıştır.

Yaşam doyumu ölçeğine ilişkin analiz neticesinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin 0,834 ($p > .60$) olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapılması için yeterli olduğu belirlenmiştir. Bartlett küresellik testinin 943,771 ($p = .000 < .001$) düzeyinde anlamlı olması ise maddeler arası korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 330). Yaşam doyumuna ilişkin faktör analizi Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo 6: Yaşam Doyumu Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

	Faktör
İdeallerime yakın bir yaşantım vardır	,611
Yaşam koşullarım mükemmeldir.	,648
Yaşamımdan memnunum	,666
Şimdiye kadar yaşamımda istediğim önemli şeylere sahip oldum	,607
Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim	,421

Yapılan faktör analizi sonucunda yaşam doyumu ölçeğinin orijinaline uygun bir şekilde tek boyutlu, 5 ifadeden oluştuğu ve toplam varyansların %59,066'sını açıklamaktadır. Ölçeğin cronbach alpha değeri ise ,820 olarak hesaplanmıştır.

3.6.4.Sosyal Medya Kullanımlarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların tercih ettikleri sosyal medya platformlarına ilişkin bilgiler Tablo-7'de verilmektedir. Katılımcılar birden fazla tercih yapabildikleri için toplam rakam 555'in üzerinde çıkmıştır.

Tablo 7: Tercih Edilen Sosyal Medya Platformları

	Sıklık	Yüzde	Yüzde
Instagram	489	31,80	89,40
WhatsApp	470	30,50	85,90
YouTube	290	18,80	53,00
Twitter	138	9,00	25,20
Tik tok	84	5,50	15,40
Facebook	68	4,40	12,40
Toplam	1539	100	281,30

Tablo-7 incelendiğinde en çok tercih edilen sosyal medya platformunun, Instagram (%31,80), WhatsApp (%30,50) ve YouTube (%18,80) olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandıkları da Tablo-8'de yer almaktadır. Bu soruda da katılımcılar birden fazla seçenek tercih edebildikleri için toplam rakam 555'ten fazladır.

Tablo 8: Sosyal Medya Kullanımında Etkili Olan Faktörler

	Sıklık	Yüzde
Zaman geçirmek için	343	26
Arkadaşlarla iletişim halinde olmak için	328	25
Son gelişmelerden haberdar olma	287	21
Fotoğraf, bilgi ve video paylaşmak için	149	11
Sosyalleşme	142	11
Arkadaşlarının ne yaptığını merak ettiğim için	87	7
Toplam	1336	100

Tablo-8'den görüleceği üzere, katılımcıların sosyal medyada zaman geçirmelerinde etkili olan faktörler zaman geçirme (%26), arkadaşlarla iletişim halinde olma (%25) ve son gelişmelerden haberdar olma (%21) isteğidir. Bu sonuçlar birebir aynı sıralamayla olmamakla birlikte Türkiye'nin genel yapısıyla benzerlik göstermektedir.

Z kuşağının, kendini oyalama becerilerinin yetersiz olması ve can sıkıntısını sürekli olarak kendisini ve beynini oyalayacak sığ içeriklere sahip sosyal medya paylaşımlarıyla geçirmeye çalışması, sosyal medya bağımlılığı riskini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların sosyal medyada da harcadıkları zaman ise Tablo-9'da verilmiştir.

Tablo 9: Günlük Sosyal Medya Kullanım Süreleri

	Sıklık	Yüzde
Sosyal Medya kullanmıyorum	9	1,6
2 saatte az	82	14,8
2-4 saat	228	41,1
4 saatten fazla	236	42,5
Toplam	555	100,0

Tablo-9'dan da görüleceği üzere katılımcıların yaklaşık %84'ü günde 2 saatten fazla sosyal medyada zaman geçirmektedir. Günlük kullanım süreleri ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo-10'da korelasyon analizine yer vermektedir.

Tablo 10: Sosyal Medyada Geçirilen Süre ve Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişki

		Günlük süre	Sosyal Medya Bağımlılığı
Günlük süre	Pearson Correlation	1	,245**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	555	555
Sosyal Medya Bağımlılığı	Pearson Correlation	,245**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	Toplam	555	555

**Korelasyon %1 düzeyinde anlamlıdır

Tablo-10'dan da görüleceği üzere sosyal medyada geçirilen süre ile sosyal medya bağımlılığı arasında düşük ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Etki düzeyini tanımlamak için yapılan regresyon modeli ise Tablo-11'de verilmiştir.

Tablo 11: Günlük Sosyal Medyada Geçirilen Sürenin, Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerindeki Etkisi

Model	R		R ²	Düzeltilmiş R ²	Tah.St hata	sig
	B	Std. Hata	Beta	t	Sig.	
Sabit	1,299	,089		14,532	,000	
Günlük süre	,224	,038	,245	5,934	,000	

a. Bağımlı değişken: Sosyal Medya Bağımlılığı

Regresyon analizinden elde edilen bilgiler ışığında regresyon formülü; sosyal medya bağımlılığı= $1,1299+0,224X_1$ olarak oluşturulmuştur. Regresyon modeli anlamlıdır (sig=,000). Günlük sosyal medyada geçirilen süre ve sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı, düşük ve pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır ($R^2=0,060$). Sosyal medyada geçirilen süre bir birim arttığında, sosyal medya bağımlılığında 0,224 birim artış olmaktadır. Buradan hareketle H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Sosyal medyada geçirilen sürenin yaşam doyumuna etkisini belirlemek için de korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo-12, sosyal medyada geçirilen süre ve yaşam doyumunu arasındaki korelasyonu vermektedir.

Tablo-12: Sosyal Medyada Geçirilen Süre ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki

Correlations			
		Günlük süre	Yaşam doyumunu
Günlük süre	Pearson Correlation	1	-,090*
	Sig. (2-tailed)		,035
	N	555	555
Yaşam Doyumu	Pearson Correlation	-,090*	1
	Sig. (2-tailed)	,035	
	N	555	555

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo-12'den görüleceği üzere günlük sosyal medya kullanım süresi ile yaşam doyumunu arasında düşük düzeyde, anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır. Tablo-13 ise sosyal medyada geçirilen sürenin yaşam doyumunu üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik regresyon analizini vermektedir.

Tablo-13: Sosyal Medyada Geçirilen Sürenin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tah.St hata	sig
	,090 ^a	,008	,006	,90185	,035 ^a
	Unstandardized Coefficients		Standardized	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	3,285	,119		27,518	,000
Bağımlılık	-,107	,050	-,090	-2,117	,035

a. Bağımlı değişken: Yaşam Doyumu

Regresyon analizinden elde edilen bilgiler ışığında regresyon formülü; yaşam doyumunu = $3,285 - ,107X_1$ olarak oluşturulmuştur. Regresyon modeli anlamlıdır (sig = ,035). Günlük sosyal medyada geçirilen süre ve yaşam doyumunu arasında anlamlı, düşük ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır (R² = 0,008). Sosyal medyada geçirilen süre bir birim arttığında, yaşam doyumunda 0,107 birim azalma olmaktadır. Buradan hareketle H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Araştırmanın ana hipotezi olan “sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumunu üzerindeki etkisini” araştırmak için yapılan regresyon analizi Tablo-14’de verilmiştir.

Tablo 14: Sosyal Medya Bağımlılığının Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tah.St hata	sig
	,057 ^a	,003	,001	,90400	,177 ^a
	Unstandardized		Standardized	t	Sig.
	B	Std.	Beta		
Sabit	3,180	,107		29,838	,000
Bağımlılık	-,075	,055	-,057	-,352	,177

a. Bağımlı değişken: Yaşam Doyumu

Tablo-14’de de görüleceği üzere sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerindeki etkisine ilişkin model anlamsızdır. Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezi olan H₁ reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında yapılan farklılık analizlerin sonucuna ilişkin olarak kabul/ret durumları Tablo-15’te verilmiştir.

Tablo 15: Farklılık Analizleri

Hipotez	Kabul/ret
Sosyal Medya Bağımlılığına İlişkin Farklılık Analizleri	
H ₄ = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, eğitim birimlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir	Kabul
H ₅ = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir	Kabul
H ₆ = Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı, akademik başarı durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.	Ret
Yaşam Doyumuna İlişkin Farklılık Analizleri	
H ₇ = Katılımcıların yaşam doyumu, eğitim birimleri açısından anlamlı farklılık göstermektedir	Kabul
H ₈ =Katılımcıların yaşam doyumları, cinsiyet açısından anlamlı farklılık göstermektedir	Ret
H ₉ = Katılımcıların yaşam doyumu, akademik başarı durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir	Ret

Sosyal medya bağımlılığına ilişkin yapılan farklılık analizi sonucunda, eğitim birimleri arasında istatistiki olarak anlamlı (sig=,001) bir fark bulunmaktadır. Yüksekokul öğrencilerinin, sosyal medya bağımlılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet açısından da istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (sig=,047). Kadınların sosyal medya bağımlılık oranı, erkeklere oranla daha yüksektir. Ancak, sosyal medya bağımlılığı ve akademik başarı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yaşam doyumuna ilişkin yapılan farklılık analizi sonucunda, eğitim birimleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. (sig=,012). Farklılık yüksekokul öğrencileri ile meslek yüksekokulu öğrencileri arasındadır. Cinsiyet açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (sig=,247). Ayrıca, sosyal medya bağımlılığı ve akademik başarı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (sig=,166).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde sosyal medya, başta Z kuşağı olmak üzere neredeyse tüm insanların günlük yaşamlarının önemli bir kısmını kapsamaktadır. Sosyal medya platformlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak bundan da önemlisi kullanıcıların platformda geçirdikleri süreyi ve buna bağlı olarak reklam gelirlerini artırmaya çalışan

işletmelerin, sitelerini bağımlılığı artıracak şekilde tasarlamaya önemli bütçeler ayırması, insanların zamanlarının büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmelerine neden olmakta ve sosyal medya bağımlılığı yani sorunlu sosyal medya kullanımı riskini artırmaktadır.

Üniversite öğrencileri; akademik araştırmalar yapma, boş zamanı değerlendirme, gündemi ve diğer insanları takip etme gibi birçok alanda interneti ve sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanmalarından dolayı sorunlu ve takıntılı sosyal medya kullanma riskleri çok daha yüksektir. Bu çalışma ile Z kuşağının günlük yaşamını olumsuz yönde etkileme potansiyeli olan sosyal medya bağımlılığın, yaşam doyumu üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya Z kuşağına mensup 555 üniversite öğrencisi katılmıştır.

Araştırma sonucunda en çok tercih edilen sosyal medya platformunun Instagram, WhatsApp ve YouTube olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, “We Are Social: Türkiye Raporu (2023)” ile tutarlılık göstermektedir. Katılımcılar, sosyal medyayı özellikle zaman geçirmek (%26), arkadaşlarla iletişim halinde olmak (%25) ve son gelişmelerden haberdar olmak için (%21) kullandıklarını ifade etmektedir. Bu sonuçlar birebir aynı sıralamayla olmamakla birlikte yine 2023 Türkiye raporuyla benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde Twenge (2018) tarafından bir çalışmada 2015 yılında evden dışarıya çıkıp zaman geçirmek isteyen 12. sınıf öğrencilerinin sayısının, 2009 yılındaki 8. sınıf öğrencilerinden daha az olduğunu tespit etmiştir. Bu tespitten hareketle Z kuşağının sanal iletişimi, yüz yüze iletişimin güçlü bir alternatifi olarak gördükleri ileri sürülebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %84’ü sosyal medyada günlük en az 2 saat zaman geçirmektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, sosyal medyada geçirilen sürenin sosyal medya bağımlılığı üzerinde anlamlı, düşük ve pozitif yönde ($\text{sig}=,000$ - $R^2=0,006$) bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonucun, literatürdeki çalışmalarla paralel olduğu görülmüştür. Çömlekçi ve Başol (2019) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında da sosyal medyada geçirilen süre ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Özdemir (2019) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmasında sosyal medyada geçirilen süre ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, literatürde belirtilen sosyal medyada geçirilen sürenin, bağımlılık riskini etkileyen önemli kriterlerden biri olduğu tespitini destekler niteliktedir.

Sosyal medyada geçirilen süre, aynı zamanda katılımcıların yaşam doyumu üzerinde de anlamlı, düşük ve negatif bir etkiye ($\text{sig}=,035$ - $R^2=0,008$) sahiptir. Sosyal medyada geçirilen süre arttıkça, katılımcıların yaşam doyumları azalmaktadır. Bu nedenle H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir. Literatürde sosyal medyada geçirilen süre arttıkça kişilerin yaşam doyumunun azaldığına dair giderek artan bir kabul bulunmaktadır. Bu sonuçlar Vigil ve Wu (2015), yaptıkları çalışmada facebook kullanımının yaşam doyumu azalttığını tespit ettiği çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde Ali Saydam’ın (2021) TÜBA tarafından yayınlanan Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplumun Güvenliği isimli raporda, 20 dakikalık Facebook kullanımı

ardından kişilerin ruhsal durumlarının kötüye gittiğinin tespit edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca kullanılan sosyal medya platformlarının sayısı arttıkça genel endişe semptomlarının görülme sıklığı arttığı belirtilmektedir. Saydam (2021), ABD’de 2009-2015 yılları arasında intihar raporları ve lise öğrencilerinin tutum ve davranışları üzerine yapılan bir çalışmaya atıfta bulunarak, günde beş saatten fazla internet kullanan gençlerin, bir saat kullananlara oranla %70 daha fazla intihar düşüncesine kapıldığını ifade etmektedir. Kendini, yaşlılarla sosyal olarak karşılaştırmak genellikle kıskançlığın en önemli tetikleyicilerinden biridir. Duffy ve Shaw (2000), bu durumu benlik saygısı üzerinden açıklamaktadır. Sosyal hayatta kişiler, benlik saygılarını, büyük ölçüde kendilerini diğer insanlarla sosyal karşılaştırmaları sonucunda tanımlamakta ve sosyal medyada çok fazla karşılaştırmaya maruz kalmaları durumunda ise özel/kamusal benlik algılarının zarar görebileceği ifade edilmektedir. Yazarlar ayrıca saygınlık ve kamusal itibarın azalmasından kaynaklanan kıskançlığa ek olarak olumsuz karşılaştırmanın “kişinin kendi yoksunluğunun” ve “ıstırabının” hiç kimse tarafından fark edilmediğine dair bir algıya neden olarak kıskançlığı tetiklediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçların literatürle benzerlik gösterdiği ifade edilebilmektedir.

Çalışma sonucunda “sosyal medya bağımlılığı, yaşam doyumu üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir” olarak oluşturulan ana hipotez H1 reddedilmiştir. Bu sonuç; Bozoğlan, Demirer ve Şahin (2013), Hawi ve Samaha (2016), Balcı vd. (2019) ve Kvintová vd. (2020) ile benzerlik göstermektedir. Bu durum şu şekilde açıklanabilir. Sosyal medya bağımlılığına verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde değerlerin 1,2-3,2 arasında olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre araştırma kapsamındaki katılımcılar kendilerini sosyal medya bağımlısı olarak tanımlamamışlardır. Dolayısıyla sosyal medya bağımlısı olmadıklarını düşündükleri için bu durum yaşam doyumlarını etkileyecek düzeye ulaşmasını engellemiş olabilir. Diğer taraftan örneklem, üniversitede okuyan Z kuşağından oluşmaktadır. Bu nedenle katılımcıların; yaşam doyumlarını kariyer stresi, iş bulma kaygısı ya da gelecek endişesi gibi etki potansiyeli daha yüksek olan unsurlar üzerinden yorumlamış olmaları muhtemeldir. Bu durumda üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun sosyal medya bağımlılığı dışında başka unsurlar tarafından etkilendiği şeklinde yorumlanabilir.

Sosyal medya bağımlılığına ilişkin farklılık analizlerinde eğitim birimi ve cinsiyet bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yüksekokul öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların sosyal medya bağımlılığı daha fazla çıkmıştır. Gazi vd. (2017), yapmış oldukları çalışmada kadınların erkeklere göre sosyal medya bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum kadınların sanal ortamda da olsa daha fazla sosyalleşmek istemelerinden kaynaklanabilir.

Sosyal medya bağımlılığı ve akademik başarı (not ortalaması) arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durumun, Z kuşağının sosyal medyayı kullanma amaçlarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Akademik başarısı yüksek olan öğrenciler, sosyal medyayı olumlu amaçlar doğrultusunda kullanarak (bilgiye ulaşma, sosyal networkünden yararlanma vb.)

akademik başarılarında artış sağlarken; akademik başarısı düşük olan öğrencilerin bu gerçeğe yüzleşmenin getireceği bedellerden kaçınmanın yolunu sosyal medyada arayabilmektedir.

Çalışmanın ileride yapılacak araştırmalara da bazı önerileri bulunmaktadır. Bundan sonraki çalışmaların, sosyal medyada geçirilen sürenin yanı sıra kullanımın içeriğine (izlenen video/post içeriği, süresi, etkisi) yoğunlaşılması konuya ilişkin daha doğru sonuçların ulaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışma üniversitede okuyan Z kuşağı üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın 2000 sonrası doğumlu halen lisede okuyan ya da çalışma yaşamına atılmış Z kuşağı da eklenerek yeniden yapılması araştırmanın sonuçlarını değiştirebilecektir.

Çalışmada sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu etkisi araştırılmıştır. Üniversitede okuyan Z kuşağının iş bulma kaygısı, kariyer stresi, kariyer kararlılığı, kariyer kaygısı gibi değişkenlerin yaşam doyumuna etkisi araştırılabilir.

5. KAYNAKÇA

- Alter, A. (2017). Karşı Konulamaz: Bağımlılık Yapıcı Teknolojinin Yükselişi ve Bizim Ona Esir Edilişimiz. (D. İrengün, Çev.) Ankara: Paloma.
- Bal, P. N. ve Gülcan, A. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2 (1 (ÖZEL)), 41–52.
- Balcı, Ş., Gölcü, A. ve Gölcü, A. A. (2019). Sosyal Medya Kullanımı İle Kendini Gizleme Ve Yaşam Doyumu Arasında Bir Bağlantı Var Mı?. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 173–190.
- Berkup, S. B. (2014). Working with generations X and Y in generation Z period: Management of different generations in business life. *Mediterranean journal of social Sciences*, 5(19), 218–218.
- Black, A. (2010). Gen Y: Who they are and how they learn. *Educational Horizons*, 88(2), 92–101.
- Bozoglan, B., Demirer, V., & Sahin, I. (2013). Loneliness, self-esteem, and life satisfaction as predictors of Internet addiction: A cross-sectional study among Turkish university students. *Scandinavian journal of psychology*, 54(4), 313-319.
- Cilliers, E.J. (2017). The challenge of teaching generation Z. *People: International Journal of Social Sciences*, 3(1), 188–198.

- Crampton, S. M., ve Hodge, J. W. (2009). Generation Y: unchartered territory. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 7(4).
- Csobanka, Z. E. (2016). The Z generation. *Acta Technologica Dubnicae*, 6(2), 63–76.
- Çömlekçi, M. F., ve Başol, O. (2019). Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 173-188.
- Dağlı, A., ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59).
- Derin, S. ve Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 6(46), 35–51.
- Diener, E., Lucas, R. E., ve Oishi, S. (2002). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. *Handbook of positive psychology*, 2, 63–73.
- Dilsiz, N. B. ve Kandemir, M. (2020). Lise Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığının Bağlanma Stilleri Ve Yaşam Doyumu İle İlişkisinin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 7(2), 32–51.
- Dolot, A. (2018). The characteristics of Generation Z. *E-Mentor. Czasopismo Naukowe Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie*, (2 (74), 44–50.
- Duffy, M. K., ve Shaw, J. D. (2000). The Salieri syndrome: Consequences of envy in groups. *Small group research*, 31(1), 3-23.
- Durak, İ. (2021). Psikolojik Sağlık İle Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Öz Yeterliğin Aracı Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (78), 1175–1190.
- Erdem, H., Kalkın, G., Türen, U. ve Deniz, M. (2016). Üniversite öğrencilerinde mobil telefon yoksunluğu korkusunun (nomofobi) akademik başarıya etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3),923–936.
- Ergün, G. ve Meriç, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin internet kullanımı ile mutluluk ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 23 (2), 233–240.
- Gazi, M. A., Çetin, M. ve Çakı, C. (2017). The research of the level of social media addiction of university students. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 549-559
- Glass, A. (2007). Understanding generational differences for competitive success. *Industrial and Commercial Training*, 39, 98–103.

- Grau, S., Kleiser, S., ve Bright, L. (2019). Exploring social media addiction among student Millennials. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 20 (2), 200–216.
- Gül, T. (2019). Yaşam doyumunun yordayıcısı olarak boş zaman Doyumu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 914–930
- Güler, Ş., Şahin, Y. ve Balcı, E. V. (2022). Sosyal Medyada Çevrimiçi Benlik Sunumunun Öznel İyi Oluş Üzerine Etkisi: Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(1), 361–380.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (felsefe-yöntem-analiz) (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Hawi, N. S., ve Samaha, M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. *Social Science Computer Review*, 35(5), 576–586.
- Helyer, R., ve Lee, D. (2012). The twenty-first century multiple generation workforce. *Education + Training*, 54(7), 565–578
- Howe, N., ve Strauss, W. (2000). *Millenials rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books.
- Jorgensen, B. (2003). Baby Boomers, Generation X and Generation Y? Policy implications for defence forces in the modern era. *Foresight*, 41–49.
- Kozan, H. İ. Ö., Kavaklı, M., Ak, M. ve Kesici, Ş. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı, genel aidiyet ve mutluluk arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22 (4), 2152–2159.
- Kupperschmidt, B.R. (2000). Multigeneration Employees: Strategies for Effective Management. *Health-Care Manager*, 19(1), 65–76.
- Kuss, D., M. Griffiths, L. Karila, ve J. Billieux. (2014). “Internet Addiction: A Systematic Review of Epidemiological Research for the Last Decade.” *Current Pharmaceutical Design*, 20(25), 4026–4052.
- Kvintová, J., Cakirpaloglu, S. D., ve Hájková, R. (2020). Relationship between internet addiction, life satisfaction and anxiety in pre-service teachers of generation Z. In *EDULEARN20 Proceedings* (pp. 5843-5849). IATED.
- Longstreet, P. ve Brooks, S. (2017). Life satisfaction: A key to managing internet & social media addiction. *Technology in Society*(50), 73–77.

- Macit, M. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu: KSÜ Öğrencileri Üzerine bir Çalışma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 263–290.
- McIntosh-Elkins, J., McRitchie, K., ve Scoones, M. (2007, October). From the silent generation to generation x, y and z: strategies for managing the generation mix. In *Proceedings of the 35th annual ACM SIGUCCS fall conference* (pp.240-246).
- Montag, C., Wegmann, E., Sariyska, R., Demetrovics, Z. ve Brand, M. (2020). How to overcome taxonomical problems in the study of Internet use disorders and what to do with “smartphone addiction”? *Journal of behavioral addictions*, 9 (4), 908–914.
- Nakya, A. C. (2014). *Internet and Social Media Addiction*. San Diego, CA: ReferencePoint Press Newport, C. (2019). *Dijital minimalizm*. (Çev. Cansel Mavituna). Metropolis yayıncılık, İstanbul.
- Odaman Uşaklıgil, H., ve Baltaş, A. (2023, Nisan). Dijital Obeziteden Korunabilmek. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hbrturkiye.com/dergi/dijital-obeziteden-korunabilmek> adresinden alındı
- Özdemir, Z. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(2), 91–105.
- Pavot, W. ve Diener E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *J Positive Psychol.* 3(2): 137–152.
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164–172.
- Pennington-Gray, L., ve Lane, C. W. (2002). Profiling the silent generation: Preferences for travel. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 9 (1–2), 73–95.
- Polat, R. (2017). Dijital hastalık olarak nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 164–172.
- Prakashyadav, G., ve Rai, J. (2017). The Generation Z and their social media usage: A review and a research outline. *Global journal of enterprise information system*, 9(2), 110–116.
- Prasoon, R. ve Chaturvedi, K. R. (2016). Life satisfaction: a literature review. *The Researcher: International Journal of Management, Humanities and Social Sciences*, 1(02), 24–31.
- Proctor, C., Linley, P. A., ve Maltby, J. (2017). Life satisfaction. *Encyclopedia of adolescence*, 1-12.

- Roberts, K. (2012). The end of the long baby-boomer generation. *Journal of youth studies*, 15(4), 479–497.
- Rowe JW ve Kahn RL. (1987). Human aging: usual and successful. *Science* (New York, NY) ,143–149.
- Saydam, A. (2021). Algılama Yönetimi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Singh, A. P. ve Dangmei, J. (2016). Understanding the generation Z: the future workforce. *South-Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 3(3), 1-5.
- Sun, Y. ve Zhang, Y. (2021). A review of theories and models applied in studies of social media addiction and implications for future research. *Addictive behaviors*, 114, 106699.
- Taş, İ. (2017). Ergenler için sosyal medya bağımlılığı ölçeği kısa formunun (SMBÖ-KF) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(1), 27-40.
- Töröcsik, M., Szűcs, K., ve Kehl, D. (2014). How generations think: research on generation z. *Acta universitatis Sapientiae, communicatio*, 1(1), 23–45.
- Twenge, J.M. (2018). İ-Nesli. Çev.Orhan Gündüz. Katüs Yayınevi: İstanbul.
- Venter, E. (2017). Bridging the communication gap between Generation Y and the Baby Boomer generation. *International journal of Adolescence and Youth*, 22(4), 497–507.
- Vigil, T. R. ve Wu, H. D. (2015). Facebook users' engagement and perceived life satisfaction. *Media and Communication*, 3(1), 5–16.
- Viştelar, A. (2019). Like me: Generation Z and the use of social media for personal branding. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 7(2), 257–268.
- We are Social Şubat 2023- Türkiye Raporu, 24/04/2023 tarihinde <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/HQTLP.pdf> adresinden alındı.
- Widyanto, L. ve Griffiths, M. (2006). Internet addiction: A critical review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 4 (1), 31–51.
- Woolley, K., & Sharif, M. A. (2022, Şubat 08). İçerik Tüketme Bağımlılığın Altında Yatan Psikoloji. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hburturkiye.com/blog/icerik-tuketme-bagimlilikinizin-altinda-yatan-psikoloji> adresinden alındı

Yüksel, M. Y., Çini, A. ve Yasak, B. (2020). Genç Yetişkinlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Yalnızlık Ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (40), 66-85.

Zhan, L., Sun, Y., Wang, N., & Zhang, X. (2016). Understanding the influence of social media on people's life satisfaction through two competing explanatory mechanisms. *Aslib Journal of Information Management*, 68(3), 347-361.

Zivnuska, S., Carlson, J. R., Carlson, D. S., Harris, R. B. ve Harris, K. J. (2019). Social media addiction and social media reactions: The implications for job performance. *The Journal of social psychology*, 159(6), 746-760.

ENTELEKTÜEL SERMAYENİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ: BİST TURİZM ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

Fatih Konak², Ozan Aml Atar³

ÖZET

Bilgi toplumuna geçişle beraber bütün dünyada toplumsal ve ekonomik anlamda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu çerçevede, bilgi ve teknolojinin her alanda kullanıldığı günümüzde, entelektüel sermaye kavramının değeri her geçen gün artmaktadır. Bahsi geçen ve maddi olmayan bu varlıklar, firmaların kendilerine katma değer sağlamak için yatırım yaptıkları en önemli unsur haline evrilmiştir. Bu süreç, firmaların bu sermaye unsuruna daha fazla odaklanmaları ve entelektüel sermayelerini ölçümlemelerini zorunlu hale getirdiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca, entelektüel sermaye değerine bilançodan ulaşmak mümkün değildir, dolayısıyla firmaların gerçek değerlerine ulaşabilmelerinin yolu entelektüel sermaye hesaplama yöntemlerini kullanmalarından geçmektedir. Bu perspektifte, hizmet yoğun bir sektör olan turizm sektöründe bu olgunun dikkatleri üzerine çekmesi kaçınılmazdır. Bu çalışmada, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde yer alan işletmelerin entelektüel sermaye yapıları ve firma performansları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma bütünü içerisinde, entelektüel sermayenin hesaplanabilmesi için entelektüel sermaye katma değer katsayısı (VAIC) kullanılırken, firma performansı ile olası etkileşimin tespiti için Panel Veri Analizi yönteminden faydalanılmıştır. Entelektüel sermaye değişkenlerinin etkisini ölçülmesi sürecinde farklı ağırlıklı ortalama sermaye maliyetleri düzeylerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda, genel manada, entelektüel sermaye unsurlarının firma performansına etkisinin pozitif olduğu saptanmıştır. Elde edilen nihai bulguların firma paydaşları açısından katma değer sağlayıcı bir değerlendirme kriteri olarak ele alınabileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Entelektüel Sermaye, Firma Performansı, VAIC, BIST Turizm Endeksi

Jel Kodları: G10,, G17, G18

THE EFFECT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON FIRM PERFORMANCE: AN EMPIRICAL EVIDENCE FROM BIST TOURISM INDEX

ABSTRACT

The emergence of the information society has resulted in significant social and economic transformation on a global scale. As information and technology are employed in many areas of life, the value of the idea of intellectual capital is growing every day in this context. The most crucial component that businesses spend in to bring value to themselves is now these intangible assets. It is common knowledge that this process needs businesses to measure their intellectual capital and to pay greater attention to this capital component. Additionally, since the value of intellectual capital cannot be calculated from the balance sheet, organizations must use methodologies for calculating intellectual capital in order to arrive at their true values. According to this viewpoint, it is inevitable that this issue would receive attention in the tourist industry, which is a sector with a high demand for services. The purpose of this study is to shed light on the link between the firm performance of the businesses included in the Borsa Istanbul Tourism Index and their intellectual capital structures. Whereas Panel Data Analysis is used to examine potential interactions with company performance, intellectual capital is measured using the intellectual capital value added coefficient (VAIC). It has been concluded that the impact of intellectual capital components on firm performance is typically favorable as a result of analyses conducted at various weighted average

¹ Bu çalışma Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda "Entelektüel Sermayenin Firma Performansına Etkisi: BİST Turizm Endeksi Üzerinde Bir Uygulama" başlığı ile hazırlanan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç.Dr., Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Çroum/Türkiye, E-mail: fatihkonak@hitit.edu.tr, Orcid No:0000-0002-6917-5082

³ İşletme ABD Yüksek Lisans Mezunlu, Ankara/Türkiye, ozananiloo8@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-7569-5650

capital cost levels in the process of determining the influence of intellectual capital variables. It may be claimed that the final conclusions reached can be regarded as an assessment criterion that adds value for the company's stakeholders.

Keywords: Intellectual Capital, Firm Performance, VAIC, BIST Tourism Index,

Jel Codes: G10, G17 G18

1. GİRİŞ

Son dönemlerde bilgi ve teknolojideki hızlı gelişmeler ile bilginin gücünün toplum tarafından keşfedilmesi daha bilinir olması üzerine, bilgi toplumu dediğimiz yeni bir toplum düzeni ortaya çıkmıştır. Bu toplum düzeni diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da büyük yenilikler yaşanmasına yol açmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu dönüşüm, bilgiyi işletmeler için de en önemli unsur haline getirmiştir. Bilgi, büyük bir getiri kaynağı olmasının yanında, maliyeti düşük, kullanılması ve devredilmesi çok daha kolay olan bir kaynaktır. Entelektüel sermayenin de temelini bilgi oluşturmaktadır.

İşletmenin görünen varlıklarının yanı sıra görünmeyen varlıklarının bütünü de entelektüel sermayeyi oluşturur. İşletmenin defter değeri o işletmenin görünen varlıklarıdır, piyasa değeri ile defter değeri arasında oluşan fark ise işletmenin entelektüel sermayesini göstermektedir. Günümüz rekabet koşullarında çok önemli bir yere sahip olan entelektüel sermaye işletmeler için en önemli yatırım unsuru haline gelmiştir. Özellikle teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, bilgiye ulaşmada kolaylık sağlamış ve entelektüel sermayenin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Entelektüel sermaye, işletmenin bilançolarında görünmez bu nedenle bilançolardan hareketle entelektüel sermayenin değeri belirlenemez. Entelektüel sermayenin işletme açısından değerini dolayısıyla da işletmeye olan etkisini anlayabilmek için ölçmek gerekmektedir. Entelektüel sermayenin gelişimiyle beraber birçok ölçme yöntemi de ortaya çıkmaya başlamıştır. Entelektüel sermayeye yapılan yatırımın önemi ne kadar büyükse, ölçmenin önemi de aynı oranda önemlidir. Entelektüel sermayeyi ölçme ile alakalı birçok araştırmacı tarafından işletme ve unsurları bazında incelemeler yapılmıştır (Choo ve Bontis, 2002, s.136; Yıldız, 2010, s.17)

Entelektüel sermaye kavramının, hizmet yoğun bir sektör olan turizm sektöründe dikkatleri üzerine çekmesi kaçınılmazdır. Turizmin ülkelere önemli ölçüde bazı etkilerinden söz edebiliriz, bu etkilerden sosyo-kültürel anlamda olanlarına farklı coğrafyalardan insanlarla ortak deneyimler yaşamak, kültürleri tanımak, farklı fikirlerle tanışmak olarak örnek verilebilir. Çevresel anlamda etkileri ise ulaşım imkanlarının artırılması, kentsel dönüşümler, çevre düzeninin sağlanmaya çalışılması gibi unsurlardır. Aynı zamanda ekonomik anlamda çok büyük etkileri bulunmaktadır (Mc Donnel, 1998, s.21; Kızıllırmak, 2006, s.185).

Yukarıda spesifik olarak kısaca değinilen entelektüel sermaye ve turizm sektörü bağlamında, bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde yer alan işletmelerin entellektüel sermaye yapıları ve firma performansları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Entelektüel sermaye katma değer katsayısının (VAIC) kullanıldığı araştırmada, firma performansı ile olası etkileşimin tespiti için Panel Veri Analizi yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma içeriğinde, öncelikle entelektüel

sermaye kavramından bahsedilecektir. Takip eden bölümde, ilgili akademik yazına değinilecektir. Sonrasında, kullanılan veri seti ve uygulanan metodolojij yaklaşım ile analiz ve bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır. Son olarak nihai değerlendirmeler sonuç bölümünde ele alınacaktır.

2. ENTELEKTÜEL SERMAYE

Entelektüel sermaye Latince'deki interlectico kelimesinden gelmektedir. İnter ilişki kavramını belirtirken, Lectico ise, elde edilen bilgi anlamına gelmektedir. Entelektüel sermayenin anlamının doğru bilinmesi ve doğru tanımlanması, entelektüel sermayeyi kullanmak ve doğru yönetmek açısından önemlidir. Entelektüel kelimesi Webster's adlı sözlükte akılcı düşünmek olarak geçmektedir. Bu göz önüne alındığında, entelektüel ve sermaye kelimelerinin birleşimiyle entelektüel sermaye, düşünce birikimi, bilgi birikimi olarak anlamlandırılabilir (Arıkboğa, 2003, s.73).

Entelektüel sermaye, işletmelerin defter değeri ile piyasa değeri arasında oluşan farkın artmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bunun ortaya çıkmasının sebebi ise, işletmelerde toplam varlıkların içerisindeki maddi olmayan varlıkların oranının sürekli artmasıdır. Oluşan bu fark işletmelerin entelektüel sermayesinin ne kadar olduğunu göstermektedir (Kerimov, 2011, s.11). Bontis, entelektüel sermayenin tıpkı insan vücudunun kasları gibi kullanılmadığı takdirde kaybedileceğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla entelektüel sermaye, bilginin oluşumu ve firmaya değer olarak dönme anlamında çok önemli bir unsurdur. Firmaların çoğu, geleneksel muhasebe ve ölçüm yöntemlerini kullanmaktadır. Fakat bu yöntem yalnızca bina, makine ve teçhizat gibi fiziksel varlıkları göz önünde bulundurduğu için maddi olmayan soyut varlıkların ölçümüne katkı sağlayamamaktadır. Örneğin, çalışanların yeteneği, projeler, müşteri ilişkisi gibi soyut varlıkları geleneksel sistemde finansal raporlara dahil etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bilgi toplumunda, entelektüel sermayenin her geçen gün önemini artırması yeni modellerin geliştirilmesini gerektirmektedir (Bontis, Keow ve Richardson. 2000, s.85-86; Yıldız, 2010, s.29).

Entelektüel sermayenin unsurları ile ilgili tek bir tanımlama olmamasına rağmen birçok düşünür ortak bir görüş ortaya koymuştur (Gedikli, 2007, s.21). Genel kabul görmüş entelektüel sermaye unsurları insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi olmak üzere 3 başlıkta incelenmektedir: **İnsan Sermayesi**; Entelektüel sermaye unsurlarının içerisinde çok önemli bir yere sahip olan insan sermayesi firmada çalışanların bilgi birikimlerini, yeteneklerini, becerilerini, kendilerini geliştirme çabalarını gibi birçok unsuru kapsamaktadır. İnsan sermayesine yapılan yatırım firmaya ekonomik faydalar sağlayacağı gibi firmanın içerisindeki ilişkilerin gelişmesine de olumlu katkıları bilinmektedir (Erdem, 2007, s.288). **Yapısal Sermaye**; İnsan sermayesini destekleyen ve değerli hale getiren bir unsurdur. Bilgi beceri ve deneyimlerin kullanılması için bir örgüte ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin bir örgütün içerisinde olmadan yeteneklerini ayrı ayrı kullanmalarının bir anlamı yoktur. Yapısal sermayenin oluşması için bu bilgilerin bir araya gelmesi gerekmektedir. Firmanın entelektüel sermayesinden faydalanmasının en önemli koşullarından bir tanesi de yapısal sermayedir. Yapısal sermayenin firmaya ait, patentler, yazılımlar, stratejiler ve teknolojiler gibi maddi olmayan varlıkları olduğu ifade edilmektedir

(Bulgurcu, 2011, s.5). **Müşteri Sermayesi;** İşletmeler çalışanlarına yaptığı yatırımlar gibi, müşterilerine de yatırım yapmalıdırlar. Müşteri sermayesi ve insan sermayesinin birbirine benzeyen birçok yönü bulunmaktadır. İşletmeler çalışanlarına sahip olmayacağı gibi, müşterilerine de sahip olamazlar. İşletmeler çalışanlarına onların bir birey olarak değerlerini artırmak için değil de, işletmenin maddi olmayan varlıklarının değerlerini artırmak için yatırım yaptığı gibi, müşterilerine de yatırım yaparak bu varlıkların değerini artırabilmektedirler (Stewart, 1997, s.172).

Bilgi çağına geçtikten sonra entelektüel sermayenin öneminin artması firmaları bu konuda yatırım yapmaya mecbur bırakmıştır. Fakat bu yatırımları ön görmek, faydalarını ve zararlarını anlayabilmek, firmaya katma değer olarak geri dönüp dönmediğini denetleyebilmek için entelektüel sermayenin ölçülmesi zorunlu bir hale gelmiştir. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren entelektüel sermayeyi ölçmeye yönelik birçok model geliştirilmiştir. Entelektüel sermaye bilgi çağına geçildikten sonra ortaya çıkmış bir olgudur, bu yüzden bu alanda yapılan çalışmalar çok yenidir. Dolayısıyla bu konuda ölçme yöntemlerine dair tek ve kesin bir yöntemi ele almak doğru olmayacaktır. İşletmeler faaliyetlerine ve çalışma biçimlerine göre kendileri için en uygun olan yöntemi belirlemeli ve bu model üzerinde çalışmalıdırlar (Arıkboğa, 2003, s.116). Bazı entelektüel sermaye ölçme yöntemleri tobin's q, piyasa değeri-defter değeri yöntemi, dengeli skor kartı yöntemi, entelektüel katma değer katsayısı yöntemi, skandia kılavuzu, maddi olmayan varlıklar yöntemidir (Chan, 2009, s.7-9; Karacan ve Engin, 2011, s.80).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, entelektüel sermayenin firma performansı üzerine etkisini tespit etmeyi amaçlayan araştırmalardan bazılarında yer verilmektedir. Yörük ve Erdem (2008), Borsa İstanbul'da işlem gören 12 adet otomotiv firmasının verilerinden elde edilen bulgularla entelektüel katma değer katsayısı yöntemi (VAIC) kullanılarak firmaların entelektüel sermayelerini hesapladıkları çalışma sonucunda, firmaların fiziksel varlıklarına önem verdikleri neticesine ulaşılrken, entelektüel sermayelerinin finansal performanslarına etkisinin zayıf olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Odabaşoğlu (2018), entelektüel sermayelerini ölçmek için Skytrax adlı firmanın değerlemesini yaptığı 181 adet havayolu firmasının verileri kullandıkları araştırma sonucunda bu şirketlerin fiziksel sermayelerine daha fazla önem verdiğini tespit etmiştir. Ayrıca, Kayalı, Yereli ve Ada (2007), VAIC yöntemi kullanılarak entelektüel sermayeleri hesaplanan firmaların fiziksel varlıklarına daha fazla önem verdikleri sonucuna ulaşılmış ve entelektüel sermayeye gerekli önemi vermedikleri bulgularına rastlamıştır. Farklı bir bakış açısıyla, Ertaş ve Coşkun (2005), tarafından yapılan çalışma sonucunda turizm sektöründe yer alan firmaların yapısal sermayeye ağırlıklı olarak önem verdikleri görülmüş ve bunun da entelektüel sermaye olumlu bir etkisinin olmayacağı kanaatine varılmıştır.

Diğer taraftan, Özer ve Özer (2014), ihracat ortalaması % 20'nin üzerinde olan ve sermayesinde % 5'in üzerinde yabancı ortak payı bulunan BİST ulusal pazarda işlem gören 57 firmanın entelektüel sermaye değerleri VAIC yöntemi kullanılarak hesaplanmış ve elde edilen bulgular sonucunda firmaların performanslarıyla

entelektüel sermaye arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca, Barut, Karabayır ve Torusdağ (2019) Borsa İstanbul'da işlem gören 115 adet imalat sanayi firmasının 2010-2016 yılları arasında dikkate aldıkları araştırma neticesinde entelektüel sermaye ile firma performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu saptamıştır. Benzer şekilde, Gülcemal ve Çıtak (2017) 2000 ile 2013 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 107 firmanın verileri ile VAIC yöntemi ile entelektüel sermaye ile firma performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit etmişlerdir. Pozitif etkileşim bulan bir diğer çalışmada, Kendirli ve Konak (2015) Borsa İstanbul Bilişim Endeksi'nde yer alan 12 adet firmayı 2008-2012 arasında incelemişler ve entelektüel sermayenin ile firma performansına olumlu etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. İlâveten, İşveroğlu ve Ercan (2019) Borsa İstanbul'da işlem gören 15 adet teknoloji şirketinin 2008 – 2017 yılları arasında entelektüel sermayenin karlılık ve verimlilik üzerindeki etkilerini incelenmişler ve entelektüel sermayenin karlılık üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgularına rastlanırken verimlilik üzerindeki etkisinin pozitif yönde olmadığını altını çizmişlerdir. Ayrıca, Can ve Bardi (2020) ve Şahin ve Alabay (2011) Borsa İstanbul KOBİ Sanayi Endeksi'nde entelektüel sermayenin karlılığa etkisinin olduğunu tespit etmekle beraber işletme büyüklüğüne de pozitif etkisini ortaya koymuşlardır. Ayrıca, Kaya ve Özdemir (2019) tarafından BİST Banka Endeksi'ne kayıtlı 10 adet bankanın 5 yıllık entelektüel sermayesi hesaplanmış ve sonuç olarak maddi varlıklarının yüksek olmasına rağmen entelektüel sermayenin unsurlarına önem verdikleri için bu bankaların entelektüel sermayelerinin yüksek olduğu kanısına varılmıştır. Yüksel (2018), BİST kurumsal yönetim endeksinde en yüksek entelektüel katma değer katsayısının İş Yatırım Gayrimenkul A.Ş.'ye ait olduğu tespit ederken, Koç ve Avcı (2020), Ar-Ge yatırımlarının firmalara entelektüel sermaye olarak geri döndüğünü ortaya koymuşlardır. Farklı bir nakış açısıyla, Gürol (2021), entelektüel sermaye katma değer katsayısı yöntemi uygulamış ve firmaların finansal başarısızlık oranı olan Z skor ile entelektüel sermayenin unsurları arasında ne tür bir ilişki olduğu araştırmıştır. Elde edilen bugulara göre, Z skor ile entelektüel sermaye unsurlarından yapısal sermaye arasında pozitif yönlü, insan sermayesi arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğu bulgularına raslamıştır.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı entellektüel sermaye bileşenleri ile firma performansı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu doğrultuda, Borsa İstanbul'da 2016-2021 yılları arasında işlem gören 8 turizm şirketinin faaliyet raporlarından elde edilen verilerle entelektüel katma değer katsayısı (VAIC) yöntemi kullanılarak firmaların entelektüel sermayeleri hesaplanmıştır. Bu modelde entelektüel sermayenin ölçülmesi için insan sermayesi etkinlik katsayısı (HCE), kullanılan sermaye etkinliği katsayısı (CEE) ve yapısal sermaye etkinliği katsayısının bilinmesi (SCE) gerekmektedir. Bu etkinlik katsayılarının toplamı entelektüel sermaye katma değer katsayısı (VAIC)'ı vermektedir. Bu etkinlik katsayılarını bulmanın yolu da ekonomik katma değeri (EVA) hesaplamaktan geçmektedir (Kayalı, Yereli ve Ada, 2007, s.72).

Ekonomik katma değer hesaplanması için gereken denklemler aşağıda gösterilmektedir (Fındık, 2013, s.94).

- **EVA** = NOPAT(Vergi sonrası faaliyet karı) – Toplam Sermaye × WACC (Ağırlıklı ortalama maliyeti)
- **NOPAT**= Faiz ve vergi öncesi kar × (1 – vergi oranı)
- **WACC**= Sermaye maliyeti+borçlanma maliyeti

Ekonomik katma değer (EVA) değeri bulduktan sonra entelektüel sermaye katsayılarının hesaplanması için insan sermayesi, yapısal sermaye ve kullanılan sermaye değerlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Etkinlik katsayıları aynı zamanda çalışmamızın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca, satışların büyüklüğü, Firmanın büyüklüğü ve kaldıraç oranı kontrol değişkenlerini oluşturmaktadır. Çalışmamızda kullanılacak olan bağımlı değişkenler ise Tobins'q, Özkaynak karlılığı ve Aktif karlılığı ve Aktif devir hızı olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişkenlerin bulunması için, dönem net karı, aktif toplamı, öz kaynaklar, firmanın piyasa değeri, net satışlar, toplam aktifler ve varlıkların yerine koyma maliyeti gibi bilgilere faaliyet raporlarından ulaşılmıştır. Bu değişkenleri hesaplamak için gerekli formüller aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir (Kendirli ve Konak, 2015, s.38; Ertaş ve Coşkun, 2005, s.130).

Tablo1. Bağımlı, bağımsız ve Kontrol Değişkenleri

<i>Bağımlı Değişkenler</i>		
Aktif Karlılığı	Dönem net karı/Aktif toplamı	ROA
Öz kaynak karlılığı	Dönem net karı/Aktif toplamı	ROE
Aktif devir hızı	Net satışlar/ Aktif toplamı	ATO
Tobins'q	= (Toplam Pasif – Öz Kaynaklar + Piyasa Değeri) / Toplam Aktif	Tobins'q
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
Kullanılan sermaye etkinliği	EVA (Ekonomik katma değer)/CE (Kullanıla sermaye)	CEE
İnsan Sermayesi Etkinliği	EVA (Ekonomik katma değer)/ HC (Firmanın toplam maaş ve ücret giderleri)	HCE
Yapısal sermaye etkinliği	SC (Firmanın yapısal sermayesi) / EVA (Ekonomik katma değer.	SCE
<i>Kontrol Değişkenleri</i>		
Satışların Büyüklüğü	Satışların doğal logaritması	Ln(s)
Firma Büyüklüğü	Firmanın Piyasa Değerinin Doğal Logaritması	Ln(p)
Kaldıraç Oranı	Toplam Borç/Toplam Varlık	BO

Araştırmamızda bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenleri ile entelektüel katma değer katsayısı hesaplandıktan sonra, entelektüel sermayenin firmaların performansı ile arasındaki ilişkiyi bulmak için panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. İlgili değişkenler dikkate alınarak oluşturulan modeller aşağıda gösterilmektedir.

$$\text{Tobins'q}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{CEE}_{it} + \beta_2 \text{SCE}_{it} + \beta_3 \text{HCE}_{it} + \beta_4 \text{Ln}(s)_{it} + \beta_5 \text{Ln}(p)_{it} + \beta_6 \text{BO}_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

$$\text{ROA}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{CEE}_{it} + \beta_2 \text{SCE}_{it} + \beta_3 \text{HCE}_{it} + \beta_4 \text{Ln}(s)_{it} + \beta_5 \text{Ln}(p)_{it} + \beta_6 \text{BO}_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

$$ROE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 CEE_{it} + \beta_2 SCE_{it} + \beta_3 HCE_{it} + \beta_4 \ln(s)_{it} + \beta_5 \ln(p)_{it} + \beta_6 BO_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (3)$$

$$ATO_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 CEE_{it} + \beta_2 SCE_{it} + \beta_3 HCE_{it} + \beta_4 \ln(s)_{it} + \beta_5 \ln(p)_{it} + \beta_6 BO_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (4)$$

Yukarıda gösterilmekte olan modellerde Tobins'q, ROA, ROE ve ATO bağımlı değişkenleri oluştururken, CEE, HCE ve SCE; Ln(s), Ln(p) ve BO ise sırasıyla bağımlı ve kontrol değişkenlerini göstermektedir. Ayrıca, i firmayı, T dönemi N ise toplam firma sayısını ifade etmektedir.

5. BULGULAR VE ANALİZ

Bu çalışmada entelektüel sermayenin firma performansına etkisini belirlemek amacıyla % 6, % 8, %10 ve %12 ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti (WACC) düzeylerinde havuzlanmış OLS testi ve bağımlı değişkenlere ilişkin sabit veya tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin tercih edileceğine karar verilmesi için Hausman testi yapılmıştır. Hem zaman hem de firma boyutunda veri setinin içeriğini dikkate aldığımızda, literatürü takiben, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı testlerine yer verilmemiştir. Tablo 2'de araştırmanın değişkenlerine ait % 6 ortalama sermaye maliyeti düzeyindeki betimleyici istatistik sonuçları gösterilmektedir. Diğer ortalama sermaye maliyeti düzeylerindeki betimleyici istatistik ve korelasyon matrisi çıktılarından benzer sonuçlar içerdiği için çalışma içeriğinde bahsedilmemiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi tüm değişkenlere ait ortalama değeri, en düşük ve en yüksek değerleri, standart sapma değeri, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri gösterilmektedir. Örneğin; ortalama aktif karlılığı oranı 0,044, Öz kaynak karlılığının ortalama değeri -0,011, tobins'q ortalama değeri 3,615 ve ATO'nun ortalama değeri 0,203 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca entelektüel sermaye bileşenlerinden CEE, HCE ve SCE'nin ortalama değerlerinin sırasıyla -0,035, -0,002 ve -2,058 olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Betimleyici İstatistik Bulguları (%6 AOSM Değeri için)

	ROA	ROE	Tobins'q	ATO	CEE	HCE	SCE	BO	Ln(s)	Ln(p)
Ort.	0.044	-0.011	3.615	0.203	-0.03	-0.00	-2.05	1.737	1.785	0.358
Medyan	0.025	0.036	1.924	0.063	-0.06	0.059	-1.302	1.392	1.688	0.253
Maks.	0.447	0.924	3.156	1.600	0.622	0.246	1.427	6.809	2.768	0.949
Min.	-0.128	-1.830	-0.281	0.007	-0.327	-1.647	-4.22	-1.021	1.468	0.066
Std. Sap.	0.118	0.440	8.008	0.329	0.144	0.287	7.628	1.851	3.586	0.257
Çarpıklık	1.056	-2.016	2.478	2.639	2.589	-4.954	-3.777	0.713	1.860	0.908
Basıklık	4.655	9.902	7.896	1.016	1.274	2.858	2.138	2.727	5.274	2.569
JB	1.200	1.065	8.091	1.319	2.028	1.255	6.584	3.516	3.170	5.811
Prob.	0.002	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.172	0.000	0.054
Gözlem	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40

Tablo 3'de değişkenlere ait %6 ağırlıklı ortalama sermaye maliyetindeki korelasyon analizi sonuçları gösterilmektedir. Sonuçlara göre, entelektüel sermaye katsayıları ile bağımlı değişkenler arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya çıkarken, model bazında yüksek yönlü bir korelasyona rastlanmamıştır.

Tablo 3: Değişkenlere ait Korelasyon Matrisi (%6 AOSM Değeri için)

	ROA	ROE	Tobins'q	ATO	CEE	HCE	SCE	BO	Ln(s)	Ln(p)
ROA	1									
ROE	0.712	1								
Tobins'q	0.044	0.104	1							
ATO	0.411	0.298	-0.201	1						
CEE	0.397	0.444	0.085	0.381	1					
HCE	0.363	0.422	0.095	0.332	-0.929	1				
SCE	0.064	0.021	0.227	0.241	0.026	-0.049	1			
BO	0.349	0.380	0.415	0.529	0.205	-0.231	-0.05	1		
Ln(s)	0.121	-0.04	-0.297	-0.06	-0.127	0.086	-0.06	-0.23	1	
Ln(p)	-0.277	-0.45	-0.132	0.119	-0.036	-0.135	0.241	-0.10	0.111	1

Ele alınan tüm ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti düzeylerinde, entelektüel sermayenin firma performansına etkisini ölçebilmek için uygulanan C testine ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, bağımlı değişkenlerden ROE ile insan sermayesi etkinliği arasında %5 anlamlılık düzeyinde pozitif ilişkinin tüm ağırlıklı ortalama sermaye maliyetleri düzeylerinde olduğuna rastlanılmıştır. Ayrıca, bağımlı değişkenlerden ATO ile kullanılan sermaye etkinliği (CEE) arasında tüm ağırlıklı ortalama sermaye maliyetleri seviyelerinde % 5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, ATO ile insan sermayesi etkinliği (HCE) arasında ağırlıklı ortalama sermayeleri (WACC) % 6, % 8 ve % 10 seviyelerinde ve % 1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgusu saptanmıştır.

Tablo 4. Havuzlanmış En Küçük Kareler Testi Sonuçları (Bağ. Değ. RAO,ROE,Tobins'q ve ATO)

	ROA				ROE			
	0.12	0.1	0.08	0.06	0.12	0.1	0.08	0.06
CEE	0.021 (0.955)	0.028 (0.938)	0.018 (0.960)	0.035 (0.919)	1.420 (0.199)	1.439 (0.176)	1.408 (0.179)	1.398 (0.155)
HCE	0.179 (0.438)	0.142 (0.502)	0.144 (0.454)	0.126 (0.468)	1.638 (0.019**)	1.559 (0.015**)	1.421 (0.016**)	1.319 (0.011**)
SCE	0.505 (0.505)	0.001 (0.638)	4.47E-05 (0.360)	0.001 (0.215)	-0.002 (0.566)	0.002 (0.521)	2.39E-05 (0.866)	0.001 (0.123)
BO	-0.069 (0.394)	-0.070 (0.384)	0.016 (0.094*)	0.016 (0.082*)	0.039 (0.161)	-0.565 (0.020**)	0.038 (0.172)	0.040 (0.137)
Ln(p)	0.015 (0.115)	0.016 (0.104)	0.008 (0.108)	0.008 (0.091*)	0.005 (0.730)	0.039 (0.166)	0.005 (0.723)	0.007 (0.610)
Ln(s)	0.007 (0.121)	0.007 (0.123)	-0.067 (0.401)	-0.091 (0.258)	-0.567 (0.019**)	0.005 (0.725)	-0.554 (0.023**)	-0.627 (0.009***)
C	-0.050 (0.582)	-0.049 (0.598)	-0.069 (0.458)	-0.060 (0.507)	0.162 (0.542)	0.138 (0.607)	0.152 (0.574)	0.162 (0.532)
	Tobins'q				ATO			
	0.12	0.1	0.08	0.06	0.12	0.1	0.08	0.06
CEE	8.991 (0.738)	1.319 (0.614)	1.271 (0.619)	1.249 (0.606)	2.167 (0.040**)	2.207 (0.028**)	2.234 (0.026**)	2.136 (0.021**)
HCE	1.326 (0.936)	8.322 (0.956)	1.104 (0.994)	0.945 (0.994)	0.997 (0.117)	0.988 (0.085*)	0.903 (0.091*)	0.806 (0.082*)
SCE	-0.662 (0.364)	-0.503 (0.624)	0.020 (0.577)	-0.216 (0.164)	0.001 (0.614)	0.004 (0.289)	6.62E-06 (0.960)	0.001 (0.081*)
BO	1.547 (0.028**)	3.556 (0.538)	1.479 (0.036**)	1.441 (0.036**)	0.098 (0.001***)	0.375 (0.086*)	0.099 (0.001***)	0.101 (0.001***)
Ln(p)	-5.870 (0.088*)	1.499 (0.034**)	-5.995 (0.084*)	-6.348 (0.062*)	0.009 (0.477)	0.098 (0.001***)	0.009 (0.476)	0.011 (0.357)
Ln(s)	3.340 (0.560)	-5.869 (0.091*)	3.474 (0.547)	5.267 (0.360)	0.369 (0.097*)	0.009 (0.475)	0.363 (0.101)	0.291 (0.172)
C	1.136 (0.090*)	1.123 (0.099*)	1.237 (0.071*)	1.207 (0.070*)	-0.115 (0.645)	-0.107 (0.666)	-0.165 (0.513)	-0.188 (0.432)

Kullanılan veri seti, model ve hedeflenen amaç doğrultusunda daha güvenilir sonuçlar elde edebilmek adına sabit veya tesadüfi etkili modellerden hangisinin geçerli olacağını belirlemek için çalışmamızda Hausman Testi uygulanmıştır. Hausman Testi'ne ait sonuçlar Tablo5'te ifade edilmektedir. Testin sonuçlarına göre bağımlı değişkenlerden ROA ve ROE' de tesadüfi etkileri modeli sabit etkiler modeline göre daha baskın çıkarken, Tobins'q ve ATO'da ise sabit etkiler düzeyinin % 1 anlamlılık düzeyinde daha baskın olduğu çıkmıştır.

Tablo 5. Hausman Testi Sonuçları

		ROA	ROE	Tobins'q	ATO
0.12	Chi-Sq. Statistic	4.823	10.151	76.655	100.449
	Prob.	0.681	0.180	0.000***	0.000***
0.1	Chi-Sq. Statistic	5.220	10.114	77.842	126.972
	Prob.	0.633	0.182	0.000***	0.000***
0.08	Chi-Sq. Statistic	4.424	10.555	72.490	110.281
	Prob.	0.730	0.159	0.000***	0.000***
0.06	Chi-Sq. Statistic	4.532	8.131	78.002	88.844
	Prob.	0.717	0.321	0.000***	0.000***

Tablo 6’da tesadüfi sabit etkiler modeli sonuçlarına göre, tesadüfi etkiler modelinin kullanıldığı ROA ve ROE bağımlı değişkenlerinde, İnsan sermayesi katsayısının ROE üzerinde (AOSM % 10 %8 ve % 6 seviyelerinde) % 5 anlamlılık düzeyinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Sabit etkiler modelinin kullanıldığı Tobins’q ve ATO bağımlı değişkenlerinde ise kullanılan sermaye ve insan sermayesinin tüm ağırlıklı ortalama sermaye maliyetleri seviyelerinde ATO üzerinde % 1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapısal sermaye etkinliği katsayısının da ATO üzerinde, ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin %10 olduğu seviyede, %5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir etkisinin olduğu sonuçları gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Tesadüfi ve Sabit Etkiler Modellerine Ait Sonuçlar

	ROA				ROE			
	0.12	0.1	0.08	0.06	0.12	0.1	0.08	0.06
CEE	0.021 (0.957)	0.028 (0.939)	0.018 (0.961)	0.035 (0.922)	1.420 (0.179)	1.439 (0.157)	1.408 (0.157)	1.398 (0.148)
HCE	0.179 (0.454)	0.142 (0.514)	0.144 (0.472)	0.126 (0.485)	1.638 (0.014)	-1.559 (0.011**)	1.421 (0.011**)	1.319 (0.010**)
SCE	0.001 (0.520)	0.001 (0.647)	4.47E-05 (0.380)	0.001 (0.233)	-0.002 (0.548)	-0.003 (0.502)	-2.39E-05 (0.859)	0.001 (0.117)
BO	-0.069 (0.410)	-0.070 (0.398)	0.016 (0.107)	0.016 (0.095*)	0.039 (0.142)	-0.565 (0.015**)	0.038 (0.151)	0.040 (0.130)
Ln(p)	0.015 (0.128)	0.015 (0.114)	0.007 (0.122)	0.008 (0.104)	0.004 (0.718)	0.039 (0.147)	0.005 (0.709)	0.006 (0.603)
Ln(s)	0.007 (0.134)	0.007 (0.133)	-0.067 (0.421)	-0.091 (0.277)	-0.568 (0.015**)	0.005 (0.712)	-0.554 (0.017**)	-0.627 (0.008***)
C	-0.050 (0.596)	-0.049 (-80.609)	-0.069 (0.477)	-0.060	0.162 (0.523)	0.138 (0.590)	0.152 (0.553)	0.163 (0.525)
	Tobins'q				ATO			
	0.12	0.1	0.08	0.06	0.12	0.1	0.08	0.06
CEE	6.448 (0.703)	6.773 (0.683)	6.479 (0.698)	2.079 (0.893)	2.193 (0.001***)	2.180 (0.001***)	2.031 (0.001***)	2.066 (0.001***)
HCE	5.374 (0.607)	5.515 (0.569)	4.154 (0.646)	1.048 (0.895)	1.455 (0.001***)	1.407 (0.001***)	1.206 (0.001***)	1.131 (0.001***)
SCE	0.544 (0.227)	0.673 (0.255)	0.004 (0.848)	0.169 (0.103)	0.001 (0.422)	0.004 (0.015**)	0.001 (0.155)	1.67E-05 (0.962)
BO	2.365 (0.012**)	-7.348 (0.247)	2.244 (0.021**)	1.607 (0.098*)	-0.060 (0.059*)	-0.044 (0.817)	-0.066 (0.031**)	-0.059 (0.084*)
Ln(p)	-1.302 (0.277)	2.361 (0.012**)	-1.496 (0.223)	-1.247 (0.286)	0.066 (0.110)	-0.064 (0.024**)	0.073 (0.068*)	0.070 (0.092*)
Ln(s)	-6.758 (0.283)	-1.405 (0.240)	-6.774 (0.296)	-5.710 (0.355)	-0.083 (0.696)	0.063 (0.086*)	-0.072 (0.727)	-0.078 (0.716)
C	2.466 (0.271)	2.637 (0.238)	2.863 (0.211)	2.444 (0.262)	-0.754 (0.324)	-0.692 (0.308)	-0.904 (0.217)	-0.881 (0.248)

6. SONUÇLAR

Bilgi ve teknolojinin firmalar için önemi giderek daha merkezi bir konuma geldikçe entelektüel sermayenin etkisini belirlemek de daha anlamlı hale bürünmüştür. Bu görünmeyen varlıklar olarak da ifade edilebilen entelektüel sermaye firmaların finansal raporlarında açık bri şekilde yer almamakla beraber, firma değerini yalnızca finansal raporlardan elde etmek günümüzde çok mümkün anlamlı da görülmemektedir. Bahsi geçen ve maddi olmayan bu varlıklar ile birlikte, firmaların bu sermaye unsuruna daha fazla odaklanmaları ve entelektüel sermayelerini ölçümlenmelerini zorunlu hale görülmektedir. Bu kapsamda, entelektüel sermaye kavramı hizmet yoğun bir sektör olan turizm sektöründe ciddi bir husus olarak önemsenmektedir. Bu çalışmada, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde yer alan işletmelerin entelektüel sermaye yapıları ve firma performansları arasındaki ilişkinin entelektüel sermaye katma değer katsayısı (VAIC) ve Panel Veri Analizi yöntemiyle

ortaya konulması amaçlanmıştır. VAIC yöntemi firmaların yayınlanmış ve denetlenmiş faaliyet raporlarından alınan verileri kullanarak entelektüel sermayenin ölçülmesini sağlamasından dolayı entelektüel sermayenin ölçülmesi için en güvenli yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmanın bağımlı değişkenlerini aktiflerin karlılığı, özkaynak karlılığı, aktif devir hızı ve Tobins'q oluştururken, bağımsız değişkenlerini kullanılan sermaye etkinliği katsayısı, yapısal sermaye etkinliği katsayısı ve insan sermayesi etkinliği katsayısı oluşturmaktadır. Bu bağımlı ve bağımsız değişkenlerin entelektüel sermaye üzerindeki etkileri % 6, % 8, %10 ve %12 ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti (WACC) düzeylerinde panel veri analizi yapılarak tespit edilmiştir. Yapılan havuzlanmış En Küçük Kareler Testi sonuçlarına göre, insan sermayesi etkinliği ile öz kaynak karlılığı arasında ve kullanılan sermaye etkinliği ile aktif devir hızı arasında bütün ağırlıklı ortalama sermaye maliyetleri seviyesinde % 5 düzeyinde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. İnsan sermayesi etkinliği ve ATO arasında da % 12 ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti hariç diğer tüm AOSM seviyelerinde % 1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Hausman testi sonucunda, ROA ve ROE modellerinde tesadüfi etkilerin, Tobins'q ve ATO'da ise sabit etkilerin etkin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, insan sermayesi etkinliğinin ROE üzerindeki etkisinin %12 hariç tüm seviyelerde % 5 anlamlılık düzeyinde ve pozitif olduğu görülmüştür. Ayrıca, Tobins'q ve ATO modellerinde ise, insan sermayesi katsayısının tüm AOSM seviyelerinde % 1 düzeyinde pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Gerçekleştirilen analiz sonucunda ortaya çıkan tüm bulguları birlikte değerlendirdiğimizde, entelektüel sermaye bileşenlerinin firma performans ölçütleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, maddi bir varlık olarak sayılmasa da entelektüel sermaye unsurlarının ne kadar önemli olabileceği konusunda piyasa katılımcıları için ilave bilgiler ortaya koymaktadır. Bir diğer ifadeyle, kullanılan veri seti, varsayımlar ve ekonometrik modelin kısıtları çerçevesinde, entelektüel sermayenin etkin yönetimi ve ilave yatırımların firma performansına pozitif yansıtacağı neticesi iddia edilebilir. Ayrıca, araştırmada elde edilen bulgular, literatürde yer alan Kendirli ve Konak (2015) ve Gülcemal ve Çıtak (2017)' in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Gelecek çalışmalarda, şirket içi özel bilgilerin dikkate alınarak vaka türünden analizlerin yapılmasının ilgili yazına katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir.

7. KAYNAKÇA

Arıkboğa, Ş.F. (2003). Entelektüel sermaye. İstanbul, Derin Yayınları

Barut, A., Karabayır, M.E. & Torusdağ, M. (2019). Entelektüel sermaye– firma değeri ilişkisi: Borsa İstanbul'da ampirik bir analiz. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,9(1), 169– 173.

Bulgurcu, E.B. (2011). Entelektüel sermaye ve entelektüel sermayenin ölçülmesi. Ankara SMMO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 4(3), 1-14.

Can, A.V. & Bardi, Ş. (2020). Entelektüel sermaye ile firma performansı arasındaki ilişki: BİST KOBİ Sanayi Endeksi'nde yer alan firmalar üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 13(3), 709-738.

Erdem, Z. (2007). Entelektüel sermayenin küresel ekonomi içindeki yeri ve önemi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Dergisi, (53), 275-294.

Ertaş, F.C. & Coşkun, M. (2005). Turizm işletmelerinde entelektüel sermayenin ölçülmesine ve İMKB' deki turizm şirketlerinde ampirik bir uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5(10), 121-138.

Fındık, H. (2013). Finansal performansın değer odaklı ölçülmesi: ekonomik katma değer yaklaşımı. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5(8), 90-105.

Gedikli, İ. (2007). Kamu örgütlerinde entelektüel sermayenin algılanmasına ilişkin bir araştırma: t.c. başbakanlık gençlik ve spor müdürlüğü örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gülcemal, T. & Çıtak, L. (2017). Entelektüel katma değer katsayısı ile ölçülen entelektüel sermayenin firma performansı üzerinde etkisi. Cumhuriyet Üniveristesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(1), 35-55.

Gürol, B. (2021). Entelektüel sermaye ile finansal başarısızlık ilişkisi: Borsa İstanbul Mali Kuruluşlar Endeksi Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 5(9), 31-44.

İşveroğlu, G & Ercen, C. (2019). Entelektüel sermaye bileşenlerinin teknoloji şirketleri üzerine etkisi: BİST'de ampirik bir uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (83), 111-130.

Karacan, S. & Ergin, E. (2011). Bankaların entelektüel sermayesi ile finansal performansı arasındaki ilişki. Bussines and Economics Research Journal, 2(4), 73-88.

Kaya, Y. & Özdemir, S. (2019). Entelektüel sermayenin ölçülmesinde ve raporlanmasında kullanılan yöntemler: Türkiye banka sektöründe bir uygulama. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 269-284.

Kayalı, C.A., Yereli, A.N., & Ada, Ş. (2007). Entelektüel katma değer katsayısı yöntemi kullanılarak entelektüel sermayenin firma değeri üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14(1), 67-90.

Koç, F. & Avcı, E. (2020). Ar-Ge yatırımları ve entelektüel sermaye: BİST'te Bir uygulama. Journal of economics Finance and Accounting, 7 (4), 374-391

Kendirli, S. & Konak, F. (2015). Entelektüel performansı üzerinde etkisi: Borsa İstanbul'da işlem gören bilişim şirketleri üzerine bir uygulama. Sakarya İktisat Dergisi, 4(1), 31-51.

Kerimov, R. (2011). Entelektüel sermayenin ölçülmesi, raporlanması ve işletme performansına etkisi: örnek bir uygulama. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Odabaşoğlu, ř. (2018). Entelektüel sermayenin hava yolu işletmelerinde finansal performansa etkisi. *International Journal of Social Science Research*, 7(2), 211-237.

Özer, A. & Özer, N. (2014). Kaynak temelli yaklaşım ve paydaş yaklaşımı açısından entelektüel sermayenin BİST'deki çokuluslu işletmelerin finansal performansa etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8(2), 119-149.

Stewart, T.A. (1997). Entelektüel sermaye, Kuruluşların yeni zenginliği. Çeviri: Nurettin Elhüseyin, İstanbul: BZD Yayıncılık

şahin, O. & Alabay, M.N. (2011). KOBİ'lerde entelektüel sermayenin firma performansı üzerine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 249-268.

Yıldız, S. (2010). Entelektüel sermaye teori ve araştırma. İstanbul, Türkmen Kitabevi.

Yörük, N. & Erdem, M.S. (2008). Entelektüel sermaye ve unsurlarının, İMKB'de işlem gören otomotiv sektörü firmalarının finansal performansı üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2), 397-413.

Yüksel, F. (2018). Entegre raporlama, değer yaratma ve entelektüel katma değer katsayısı: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 473-492.

KULA MENSUCAT FABRİKASI'NIN KULA İKTİSADİ TARİHİNDEKİ YERİ¹

Veli Sırım²

ÖZET

Kula Mensucat Fabrikası'nın başlangıcı, Kula'da değirmencilik yapan Süleyman Bey'in oğulları Hacı İbrahim Bey ve Hacı Abdurrahman Bey tarafından 1866 yılında kurulan Çolakzadeler Halı Kumpanyası'na (Şirketine) dayanmaktadır. Daha sonra Çolakzadeler Halı Kumpanyası, bu iki kardeşin oğulları Sait Bey, Şerif Bey, Abdurrahman Bey ve Süleyman Bey tarafından başarıyla yönetilmiştir. Ancak şirket Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) yaşanan savaş şartlarından etkilenmiş, üretimi daralmıştır. Savaş sonrasında, özellikle şirket ortaklarından Sait Bey'in özverili çalışmaları sonucu, şirketin halı üretim miktarı artmıştır. Bu artışta Halı Kumpanyası'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde bir ortak mağaza açmaları, ardından bir süre Şark Halı Kumpanyası ile işbirliği yapmaları da etkili olmuştur. 1929 yılında ABD'de patlak veren büyük ekonomik kriz, 1929-1933 yılları arasında Türkiye'de de dış ticaret yapan şirketleri etkilemiştir. Kriz döneminde ayakta kalmaya çalışan Çolakzadeler Halı Kumpanyası, halıcılıkla ilgisini 1933-1934 döneminde sonlandırmıştır. Halı ipliği üretiminde kullanılan makinelerle ilaveler yapılmış, halı dokuma işi kumaş dokuma işine dönüştürülmüştür. Çolakzadeler Halı Kumpanyası, bu değişiklikten sonra 1934 yılında "Mensucat Fabrika T.A.Ş." adını alarak, tekstil sanayiine geçiş yapmıştır. 1951 yılında şirket, "Kula Mensucat Fabrikası A.Ş." adı ile İzmir'e taşınmıştır.

Kula'da 1934-1951 yılları arasında üretim faaliyetinde bulunan, daha sonraki adıyla Kula Mensucat Fabrikası olarak tanınan işletmenin tarihi gelişim seyri üzerine müstakil akademik bir çalışma yoktur. Aynı zamanda bu işletmenin Kula iktisadî tarihinde yeri ve önemine dair herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden ilgili literatüre önemli bir katkı yapılması hedeflenmektedir. Bu makale sadece Kula iktisadî tarihine değil, faaliyette bulunduğu dönemler boyunca gerek Osmanlı Devleti'nin son yılları, gerekse Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşanan sınaî ve ticarî gelişmelere de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kula, Kula Mensucat Fabrikası, Çolakzadeler Halı Kumpanyası, Kula İktisadî Tarihi.

Jel Kodları: N00, N35, N94.

THE PLACE OF KULA TEXTILE FACTORY IN KULA ECONOMIC HISTORY

ABSTRACT

The beginning of the Kula Textile Factory dates back to the Çolakzadeler Carpet Company, which was founded in 1866 by the sons of Süleyman Bey, who were millers in Kula, Hacı İbrahim Bey and Hacı Abdurrahman Bey. Later, Çolakzadeler Carpet Company was successfully managed by the sons of these two brothers, Sait Bey, Şerif Bey, Abdurrahman Bey and Süleyman Bey. However, the company was affected by the war conditions during the First World War (1914-1918), and its production was reduced. After the World War, especially as a result of the devoted efforts of one of the company partners, Sait Bey, the company's carpet production amount increased. Carpet Company's opening a joint store in the United States and then cooperating with the Şark Carpet Company for a while were also effective in this increase. The great economic crisis that broke out in the USA in 1929 affected the companies engaged in foreign trade in Turkey between the years 1929-1933. Çolakzadeler Carpet Company, which tried to survive during the crisis, ended its interest in carpet business in 1933-1934.

Additions were made to the machines used in the production of carpet yarn, and the carpet weaving business was transformed into textile weaving. After this change, Çolakzadeler Carpet Company was

¹ Bu makale 26-27 Nisan 2023 tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirilen "International Aegean Conferences Social Sciences & Humanities-VII" başlıklı sempozyumda sunulan tebliğin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

² Doç. Dr., vsirim@nku.edu.tr, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID No: 0000-0002-8130-6153

established in 1934 as "Mensucat Fabrika T.A.Ş." took its name and switched to the textile industry. In 1951, the company moved to İzmir under the name of "Kula Mensucat Fabrikası A.Ş."

There is no academic study on the historical development of the enterprise, which was known as Kula Textile Factory, which was in production between 1934-1951 in Kula. At the same time, there is no study on the position and importance of this enterprise in the economic history of Kula. Therefore, it is aimed to make an important contribution to the relevant literature. This article will focus not only on the economic history of Kula, but also on the industrial and commercial developments in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic period during the periods of its activity.

Keywords: Kula, Kula Textile Factory, Çolakzades, Economic History of Kula.

Jel Codes: Noo, N35, N94.

1. GİRİŞ

Osmanlı coğrafyasında yüzyıllar boyunca evlerde aile içi tüketim ve kullanım için dokunan halılar ve kilimler, 19. yüzyıldan itibaren yaşanan bir takım yapısal değişim ve dönüşümler neticesinde birer ticaret metaı haline gelmeye başladı. Zira özellikle bu dönemin ikinci yarısından itibaren İngiliz tüccarlar başta olmak üzere, çok sayıda yabancı halı tüccarı Batı Anadolu'ya gelmiş, evlerde dokutturulan halıları toplayıp, yurtdışı pazarlarda satışını yaparak büyük kârlar elde etmişlerdir. Özellikle bir liman şehri olan İzmir eksenli faaliyet gösteren bu firmalar Amerika, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş Batı ülkelerinde bulunan ortaklarından gelen yoğun talep üzerine Türk halılarına olan ilgilerini giderek artırmışlardır (Yılmaz, 2020b, s. 292). Artan bu ilgiye paralel olarak sadece Batı Anadolu'da yer alan ve içlerinde Kula'nın da yer aldığı Denizli, Demirci, Gördes, Isparta, Manisa, Milas, Kütahya, Simav ve Uşak gibi merkezlerde değil, Orta Anadolu'da bulunan Konya, Akşehir, Silile ve Niğde gibi merkezlerde de kurulan acenteler aracılığıyla halı üretimi gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2020b, s. 301). Başta en büyük üretici konumunda olan ve faaliyetlerine 1907 yılında başlayan, halı ticaretiyle uğraşan 6 yabancı firmanın ortaklığıyla kurulan Şark Halı Kumpanyası olmak üzere, belli sayıda halı ticareti yapan firmalar, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde İzmir eksenli faaliyetlerini artırarak devam ettirmişlerdir. Ticari faaliyetlerin ana omurgasını Şark Halı Kumpanyası teşkil ederken, gerek bu firmayla ortaklık veya acentelik ilişkisiyle, gerekse kendi imkanlarıyla halı ticareti yapan yerli ve yabancı firmalar da kendilerinden bahsettirmişlerdir. Bu firmalardan birisi irtibat merkezi İzmir'de, üretim yaptığı fabrikası Kula'da olan Çolakzadeler Halı Kumpanyası'dır.

Bu makale öncelikle, üretim faaliyetlerine 1866 yılında Kula'daki fabrikasında başlayan Çolakzadeler Halı Kumpanyası'nın kuruluşu ve ilk faaliyet yılları hakkında bilgi verilecektir. Kumpanya'nın I. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı sıkıntılı dönem ve aynı dönem esnasında özellikle şirket ortaklarından Sait Bey'in başarılı kriz yönetimiyle aşılacak sıkıntılar ele alınacaktır. Ardından tüm dünyayı derinden etkileyen ve tarihe "Büyük Buhran" olarak geçen ilk küresel kriz döneminde şirketin yaşadığı sıkıntılar ve iflas riskinden kurtuluş hikayesi anlatılacak, şirketin bu yönde gerçekleştirdiği atılım ve değişim hakkında bilgi verilecektir. En son bölümde şirketin Kula ekonomisine yaptığı katkı üzerinde durulacak, Kula'dan taşındığı 1951 yılı sonrası

dönemde ve en son iflas ettiği 1985 yılı itibariyle yine Kula ekonomisine olan olumsuz etkileri ele alınacaktır.

2. ÇOLAKZADELER HALI KUMPANYASI VE KULA İKTİSADİ TARİHİNDEKİ YERİ

Çolakzadeler Halı Kumpanyası, 1866 yılında, Kula'da daha önceden değirmencilik yapan Süleyman Bey'in oğulları olan Hacı İbrahim Bey ve Hacı Abdurrahman Bey tarafından kurulmuştur. Bu şirket daha sonra bu iki ortak kardeşin oğulları olan Sait Bey, Şerif Bey, Abdurrahman Bey ve Süleyman Bey tarafından devam ettirilmiştir (Anmaç, 2002, s. 1272).

P. De Andrea Co., G.P. ve J. Baker, Habif ve Polako, Sydney La Fontaine, T.A. Spartal Co., Sykes Co. şeklinde sıralanan 6 İngiliz firma (Öztürk-Anmaç, 1997, s. 27) 25 Şubat 1907 tarihinde birleşerek The Oriental Carpet Manufacturers Limited (Şark Halı Kumpanyası) isimli bir ortaklık kurdular. 1 Ocak 1908 tarihinde de fiilen üretim faaliyetine başladılar (Yetkin, 1996, s. 14 vd.). Şark Halı Kumpanyası'nın büyük bir ortaklık şeklinde piyasaya girmesiyle, rekabet şansını yitiren küçük şirketler rekabet edemediler. Yeterli miktar ve fiyatta hammadde bulamayan bu küçük şirketlerden çoğu iflas etmiş, Batı Anadolu bölgesinde halıcılık alanında faaliyet gösteren firmaların sayısı 15'ten 7'ye kadar gerilemiştir (Kurmuş, 1977, s. 151). Şark Halı Kumpanyası'nın hakim olduğu halıcılık alanında varlığını sürdürebilen Türk şirketler arasında Çolakzadeler Halı Kumpanyası bulunmaktadır (Nadir, 1926, s. 203). Ancak bu durum Çolakzadeler'in Şark Halı Kumpanyası'yla rekabette üstün gelişine değil, bu büyük ortaklığın Kula'daki acenteliğini üstlenmesiyle gerçekleşmişti. Çolakzade İbrahim ve Çolakzade Abdurrahman'ın öncülüğündeki (Yılmaz, 2020a, s. 229) bu acentelik ilişkisi çerçevesinde Çolakzadeler'in Kula'da 1912 yılında ürettiği halı miktarı 17.830 m² olarak gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2020a, s. 280).

2.1. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Gelişmeler

I. Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918), Kula'da halıcılık alanındaki faaliyetler ciddi sarsıntı yaşamış, savaşın bitiminden sonra Kula'da halı üretimi yapan Türk şirketlerin sayısı 2'ye düşmüştür. Bu iki şirketten birisi yine Çolakzadeler Halı Kumpanyası olmuştur (Tosun, 1986, s. 25)

Çolakzadeler Halı Kumpanyası, halı üretimiyle bağlantılı olarak Kula'da bir yıkamahane, boyahane ve iplik imalathanesi de kurmuştur. Şirket, iplik üretiminde kullanılan yünü Afyon, Eskişehir ve İzmir gibi çevre illerden satın alırken, bu yünlerden üretilen ipliğin boyaması Kula'daki boyahanede yapılmıştır. Boyanan ipliklerin bir kısmı dokunmak üzere Kula ve çevresindeki köylere dağıtılmaktadır. Bir kısmı da merkepler üzerinde Isparta'ya gönderilmekte, dokunan halılar yıkanmak üzere yine Kula'ya getirilmektedir (Anmaç, 2002, s. 1273).

Resim 1: Halı dokuyan Kulalı kadınlar

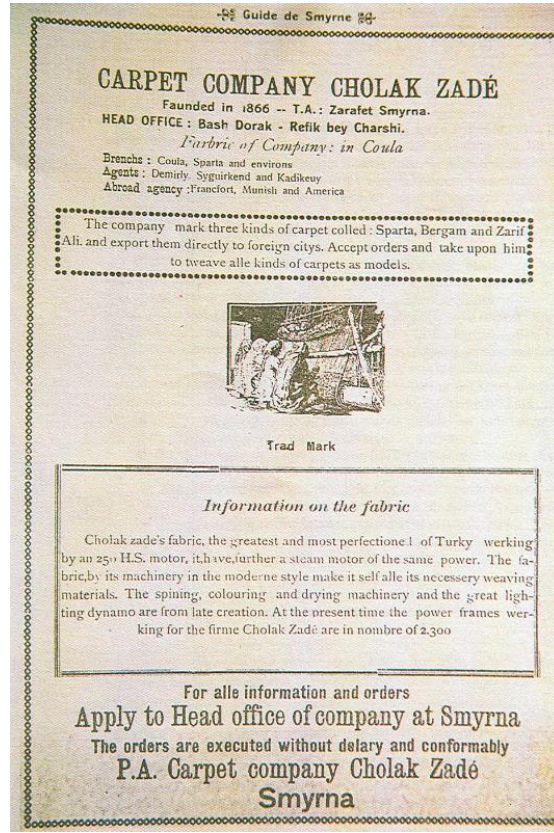

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196958>

Savaş sonrası dönemde şirketin yönetiminde bulunan ve şirket ortaklarından olan Sait Bey'in yoğun gayret ve girişimleri neticesinde Kula'daki halı üretiminde ciddi artışlar yaşanmış, 1922 yılında 23.100 m² olan toplam halı üretimi 1926 yılında 30.518 m²'ye yükselmiştir (Benerli, 1949, s. 58).

Çolakzade Halı Kumpanyası'nın bu üretim artışında katkısı olan araçlar arasında 1926 yılında Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi'ne verilen Osmanlıca, İngilizce ve Fransızca ilanlar gösterilebilir. Bu ilanda Şirketin merkezi olarak İzmir-Başdurak'ta bulunan Refik Bey Çarşısı'ndaki merkez ofis gösterilirken, fabrika yeri olarak Kula ifade edilmiştir. Ayrıca bu ilanda Şirketin Isparta, Bergam ve Zarif Ali namları altında üç tür halı imalatı yaptığı, üretilen halıların doğrudan doğruya yabancı ülkelere ihraç edildiği ve bu ülkelerden sipariş alındığı, istenilen her tür numune ve renk doğrultusunda halı üretimi yapıldığı ifade edilmektedir.

Resim 2: Çolakzade Halı Kumpanyası'nın 1926 yılı Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi'nde Yer Alan İngilizce İlanı

Osmanlıca neşredilen *Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi*'nin 1926 yılına ait nüshasında Çolakzade Halı Kumpanyası tarafından verilen ilanda ise, Şirket'in Kula'da bulunan fabrikalarında Türkiye'nin en gelişmiş ve en büyük halılarının dokunduğu, bu özellikte halıların dokunması için gerekli son sistem makine ve ekipmanların bulunduğu ifade edilir. Fabrikadaki ana dokuma makinalarının 250 beygir gücünde son sistem dizel motorla çalıştırıldığı, aynı şekilde yine 250 beygir gücünde çalışan son sistem buhar kazanına sahip olduğu, yine fabrika ekipmanından olan iplik makinaları ve son sistem makineli boyama kazanları, fabrika aydınlatması için büyük bir dinamo ile iplik sıkma ve kurutma makinesinin bulunduğu aktarılır. Fabrikanın ham ipliğin imalinden, yıkama ve boyamasından, halının dokunmasına kadar tüm işlemleri yapacak bir donanıma sahip bulunduğu söylenir (*Türkiye Salon ve İlanat Gazetesi*, 1926, s. 69).

1926 yılında Kula'da üretimi gerçekleştirilen 30.518 m²'lik halı Batı Anadolu üretim merkezlerinde gerçekleştirilen toplam halı üretiminin %5,5'lik oranına tekabül etmektedir (Benerli, 1949, s. 58). 1927 yılında da üretilen halı miktarı 30.492 m² ile bir önceki yıla yakın bir düzeyde gerçekleşmiştir (M. Zeki, 1929, s. 139).

Belirtilen yıllarda Kula'da gerçekleştirilen halı üretiminde aslan payı yine Çolakzade Halı Kumpanyası'na aittir. Bu üretim düzeyinin yakalanmasında Çolakzade Halı Kumpanyası'nın yukarıda da örneklerini verdiğimiz tanıtım ve pazarlama yönünde attığı adımlar etkili olmuştur. Bu noktada özellikle İzmir'de gerçekleştirilen tanıtım fuarlarına katılım sağlanmıştır. Nitekim 9 Eylül 1928 tarihinde İzmir'in kurtuluşu

sebebiyle düzenlenen fuara katılan olakzade Halı Kumpanyası'nın sergilediği halılar ziyaretçilerin büyük beğenisini toplamıştır (İzmir Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası, 1928, s. 2-9). Sergide başarılı görülen firmalar altın, gümüş ve bronz madalya ile ödüllendirilmiş, olakzadeler Halı Kumpanyası altın madalya ile ödüllendirilmiştir (İzmir Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası, 1928, s. 53).

2.2. 1929 Büyük Buhranı Sonrası Atılan Adımlar

1929 yılında ABD'de patlak veren Büyük Buhran Türkiye'yi ve dolayısıyla olakzadeler Halı Kumpanyası'nı derinden etkilemiştir. şirket ortaklarından Sait Bey, krizin açtığı zarardan büyük çaplı etkilenmeme adına ABD'de bulunan satış mağazasındaki halı stoğunu en kısa zamanda elden çıkarmaya çalışmış, böylece şirketin tamamen batmasının önüne geçmiştir (Anma, 1999, s. 1275). şirket ortağı Sait Bey, ABD'de satılmayan bir miktar halı ile Türkiye'ye dönmüş, bu halıların satışını İstanbul'da gerçekleştirdikten sonra Kula'daki Halı Fabrikası üzerinde bir takım değişikliklere gitmek suretiyle giderek daralan halı piyasasını terk etmiş, daha karlı olarak gördüğü tekstil alanına geçiş yapmıştır. 1933-1934 döneminde halı ipliği üretiminde kullanılan makinalara yaptığı ilaveler ve yenileştirmeler yoluyla halı işine ilave olarak kumaş üretimine ağırlık vermiştir. Bu değişikliğin ardından olakzadeler Halı Kumpanyası, 1934 yılından itibaren, Resim 3'te de görüleceği gibi "Mensucat Fabrika T.A.ř." ve "olakzade Halı L.T.D" isimleriyle faaliyetlerini srdrmştir.

1 Ocak 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin 6. sayfasında yer verilen bir yazıya göre olakzade Halı Kumpanyası'nın fabrikası 3000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Fabrika içinden çekilen bir fotoğrafın da verildiği haberde, fabrikada  takım tarak vargel, ipleri boyamak için son sistem makineli kazanların, yıkama, kurutma, sıkma gibi işlemleri ifa eden makinaların bulunduğu aktarılmaktadır. Fabrikada sadece halı dokumada kullanılan iplerin değil, oraplık, fanilalık ve kumaşlık ipleri de üretecek ekipmanların olduğu, 240 beygir gücünde bir dokuma makinasının, 260 beygir gücünde bir islim kazanının bulunduğu ifade edilmiştir.

Resim 3: Çolakzade Halı Fabrikasına dair haber

Kaynak: Cumhuriyet, 1 Ocak 1933, s. 6.

Resim 4: Fabrikanın 1936 yılına ait görünümü

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196959>

Resim 5: 1940 yılında İzmir’de düzenlenen fuara katılan Kula Mensucat Fabrikası’yla ilgili haber

Kaynak: Yeni Asır, 6 Eylül 1940, s. 4.

Resim 5'te verilen haberin hemen başında Çolakzadeler Halı Kumpanyası'nın dışarıdan bir görünümü aktarılırken, haber metninde hem mensucat (tekstil) hem halı ürünleriyle katılan firmanın fuar ziyaretçilerinin büyük alaka ve takdirlerini kazandığı, yerli ve yabancı ziyaretçilerin hayranlıkla ürünleri inceledikleri, özellikle tekstil alanında dünyanın en önde gelen ülkesi olan İngiltere'de üretilen kumaşları kalite açısından aratmadığı ifade edilmektedir. 1940 yılında başlayan II. Dünya Savaşı

sebebiyle İngiltere'den kumaş temininde zorlanan yabancı tüccarların Kula'da üretilen kumaşlara raĝbet göstererek tercih ettikleri, İngiliz kumaşlarıyla arasındaki tek farkın üzerinde "Made in England" ibaresi olduğu söylenmektedir. Haberde ayrıca Kula'daki fabrikada ortalama 900 işçinin çalıştığı, bu rakamın fabrika üretim miktarı için açık bir gösterge olduğu, Kula'daki neredeyse her aileden bir ferdin bu fabrikada çalışarak iyi bir yevmiye aldığı ve ailesini iyi geçindirdiği de vurgulanmaktadır.

Resim 6: Fabrika binasının önden görünüşü

Kaynak: Kula Belediyesi, <http://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw-fccac1ea5b5b9708ff51.jpg>

Resim 7: Fabrika binasının yandan görünüşü

Kaynak: <http://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw-562a40b1487deb71257b.jpg>

2.3. Fabrika'nın isim ve yer değişikliğinin Kula ekonomisine etkileri

Kaynaklara göre, Mensucat Fabrika ismiyle tekstil üretiminin gerçekleştirildiği dönemde, bu fabrikanın 1200 çalışanı bulunmaktadır ve üç vardiya halinde üretim yapılmaktadır. Çalışanların % 90'ını Kula halkı oluşturmaktadır. Bu rakam, o yıllarda küçük bir kazâ olan Kula'da çok önemli bir istihdam alanı oluşturduğunun ve Kula ekonomisinin motor gücü oluşunun önemli bir göstergesidir (Köşklük, 2007, s. 37). Nitekim, 1951 yılında Kula Mensucat Fabrikası ismiyle İzmir'e taşınmasından sonra Kula ekonomisinde ciddi bir daralmanın ve durgunluğun yaşandığı açıkça kendini göstermiş, bu yıldan sonra Manisa'nın diğer ilçelerine göre Kula, sürekli göç veren bir yerleşim yeri olmuştur.

Kula'daki faaliyetleri esnasında belediye yönetimiyle büyük problemler yaşamaya başlayan firma, 1951 yılında "Kula Mensucat Fabrikası A.Ş." şeklinde isim değişikliğine gitmiş, aynı yıl üretim yerini İzmir'e taşımıştır (Anmaç, 1999, s. 1276).

Mensucat Fabrikası'nın Kula'da üretime geçmesinin ardından 10.000'ler seviyesine kadar yükselen Kula nüfusu, 1951 yılından itibaren 7000'lere gerilemiştir. Bu ani düşüşün temelinde fabrikada çalışanlar ve ailelerinin de kısa zamanda İzmir'e taşınması yatarken, sonraki yıllarda da iş aramak için pek çok Kulalı başta İzmir olmak üzere farklı şehirlere, hattâ İstanbul'a göç etmişlerdir (Şahin, 2006, s. 13).

Kula Mensucat Fabrikası'nın Kula iktisadi yapısında meydana getirdiği ikinci önemli kırılma ise 1984 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte iflas eden Kula Mensucat Fabrikası, Kula ve köylerine yönelik halıcılık faaliyetlerini de sonlandırmak zorunda kalmıştır. Zira bu tarihe ve iflas hadisesine kadar Kula ve köylerinde ısmarlama yolla halı dokutma faaliyetleri devam etmiştir ve dolayısıyla pek çok evde o tarihe kadar halı tezgahları hala işler vaziyette olmuştur. Fabrikanın iflasının ardından yaşanan gelişmeler neticesinde Kula'da halı dokumacılığı bitme noktasına kadar gerilemiştir (Köşklük, 2007, s. 37).

3. SONUÇ

Değirmencilik yapan Süleyman Bey'in iki oğlu olan Hacı İbrahim Bey ve Hacı Abdurrahman Bey tarafından 1866 yılında Kula'da kurulan Çolakzadeler Halı Kumpanyası, o dönemde küçük bir kazâ olan Kula'nın 1866-1951 yılları arasındaki 85 yıllık iktisadî tarihini doğrudan, 1951-1984 yılları arasındaki 33 yılını da dolaylı olarak etkilemiş, ekonomisiyle birlikte demografik yapısını büyük ölçüde şekillendiren aktörlerin en başında yer almıştır.

Çolakzadeler Halı Kumpanyası, Kula üretim merkezli faaliyetlerini İbrahim ve Abdurrahman Beylerin oğulları tarafından da başarılı bir şekilde devam ettirmişler, özellikle 1907 yılında Batı Anadolu bölgesindeki halı ticaretinde tekel denilebilecek bir gücü ele geçiren Şark Halı Kumpanyası'na rağmen, takip edilen çeşitli ticari teknik ve taktiklerle halı üretimi ve dış piyasalarda pazarlanmasına yönelik büyük başarılar elde edilmiştir. Bu ikinci neslin iç ve dış piyasalarında elde ettikleri başarılarla en etkili isim hiç şüphesiz Sait Bey olmuştur. Çolakzadeler, öncelikle halı ticaretinde güçlü 6 İngiliz

şirketin bir araya gelmesiyle piyasayı neredeyse ele geçiren Şark Halı Kumpanyası'yla rekabet etmek yerine, onlarla birlikte ticaret yapmak, Kula ve çevre yerleşim yerlerinde bu şirketin acenteliğini üstlenmek gibi bir yolu izlemişlerdir. Böylece bu büyük ve güçlü şirketin imkanlarından yararlanmışlardır. Diğer yandan adını özellikle vurguladığımız Sait Bey'in çok etkin girişimcilik çabalarıyla dönemin yerli ve yabancı tüccarlarının takip ettikleri ticarî ve iktisadî dergi ve gazetelere tanıtım reklamları vermişler, başta İzmir olmak üzere muhtelif fuarlara katılıp büyük ve görkemli pavyonlar (standlar) açmışlar, bunlarla da yetinmeyip Amerika ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde şube ve satış mağazaları açmışlardır. Böylece Çolakzadeler Halı Kumpanyası, I. Dünya Savaşı öncesi ulaştığı ciddî satış miktarlarıyla Kula'da bulunan halı fabrikasını dönemin en büyük tesislerinden birisi haline getirmişlerdir. Bu olumlu gelişmeler elbette Kula'daki istihdamı ve gelir düzeyini emsallerinin üzerine çıkarmış, Kula'yı bir cazibe merkezi haline getirmiştir.

Çolakzadeler Halı Kumpanyası, I. Dünya Savaşı sürecinden çok etkilenmiş olmakla birlikte üretimini durdurmamış, Kula'da faaliyetini sürdüren iki şirketten birisi olmuştur. Savaş sonrası dönemde çok hızlı bir toparlanma ve büyüme trendi yakalayan Çolakzadeler Halı Kumpanyası, 1929' yılında ABD'de patlak veren Büyük Buhran'dan etkilenmiştir. Ancak tamamen iflas etme ve kapanma noktasına gelmeden kurtulmasında başrol yine girişimciliğiyle öne çıkan Sait Bey olmuştur. Krizin ardından Amerika'daki halı mağazasında bulunan halıların büyük kısmını düşük fiyatla da olsa elden çıkaran Sait Bey, kalan halıları İstanbul'a getirerek orada satışını yapmıştır. Kriz döneminden çıkışı mensucat (tekstil) alanında gören Sait Bey, Kula'daki fabrikada değişim ve dönüşümler gerçekleştirerek, halı üretiminin yanı sıra daha ağırlıklı olarak mensucat üretimine geçiş yapmıştır. Bu yöndeki atılan adımlar neticesinde 1934 yılından itibaren "Mensucat Fabrika T.A.Ş." ve "Çolakzade Halı L.T.D" isimleriyle faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bir yandan Kula'daki pek çok evde fabrika adına halılar dokunurken, diğer yandan yoğun bir şekilde gerçekleştirilen mensucat üretimi, pazarlama yöntemleri, gazete reklamları ve fuar katılımlarıyla hızla artmıştır. Bu artış, fabrikada istihdam edilen işçi sayısına da yansımıştır. 1940'lı yıllarda üç vardiya halinde yaklaşık 900 kişi çalışan fabrikada, kapatılıp İzmir'e taşındığı 1951 yılında 1200 kişiye kadar çalışan sayısında artış yaşanmıştır. Özellikle yerel yönetimle yaşanan problemlerin etkisi ve İzmir'in daha merkezi konumundan yararlanma arzusuyla fabrika 1951 yılından itibaren "Kula Mensucat Fabrikası A.Ş." adıyla İzmir'deki tesislerinde faaliyete başlamıştır. Ancak bu gelişme Kula'nın iktisadî tarihinde yaşanan en büyük darbe olarak kayıtlara geçmiştir. Zira bu tarihe kadar neredeyse her aileden en az bir ferden çalışıp, dönemin şartlarına göre gayet iyi düzeyde bir gelir elde ettiği bir istihdam kapısı bir daha açılmamak üzere kapanmıştır. Bu ağır ekonomik darbenin etkisi Kula'yı sonraki yıllarda da derinden etkilemiş, nüfusu ilk etapta 10.000 düzeyinden 7.000'e kadar gerilemiştir. Başta fabrika çalışanları olmak üzere, sonraki yıllarda pek çok Kula'lı iş bulma ümidiyle İzmir'e ve hatta İstanbul'a kadar pek çok sanayi şehrine göç etmiştir. Hatta bu yüzden Kula, günümüze kadar Manisa'nın diğer ilçelerinin tersine sürekli olarak göç veren bir yerleşim yeri olmuştur. 1984 yılında bu fabrikanın iflas etmesi ise Kula ekonomisini

dolaylı bir şekilde etkilemiştir. Zira bu tarihe kadar Kula'nın pek çok evinde hâlâ halı tezgahları bulunmaktaydı ve pek çok Kulalı ev kadını halı üretimi yapmaktaydı. Bu tarihten itibaren Kula'daki halı dokumacılığı ne yazık ki bitme noktasına kadar gerilemiştir.

4. KAYNAKÇA

Kitap ve makale:

- Anmaç, Elvan (1999). Batı anadolu halıcılığı içinde kula halıcılığının yeri ve çolakzade halı şirketi, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, III. Cilt II. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1267-1280.
- Benerli, Reşat (1949). 19. asırdan sonra türk halıcılığı, *Feshane Mensucat Meslek Dergisi*, 2 (4), 57-59.
- Köşklük, Nezihat (2007). Kula'da halı dokumacılığının tarihsel süreçte geleneksel konut ve kentsel doku ile ilişkisi, *Ege Mimarlık Dergisi*, Sayı: 63, 34-37.
- Kurmuş, Orhan (1977). *Emperyalizmin türkiye'ye girişi*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- M. Zeki (1929). "İzmir iktisadi mntıkasının ticari faaliyetleri", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Mayıs, Sayı: 4, İzmir: Bilgi Matbaası, 133-142.
- Nadir, Cemal (1926). *Ticari ve iktisadi izmir rehberi 1926*, İzmir.
- Öztürk, İsmail ve Anmaç, Elvan (1997). Yabancı sermayenin batı anadolu halıcılığına girişi, etkileri ve günümüzdeki uzantıları, *Türkiye'deki El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 26-32.
- Şahin, Hüseyin (2006). *Tarihin güzel mirası kula*, Kula: Ezgi Yayınları,
- Tosun, İsmail (1986). *Tarihi, sosyal, kültürel ve turizm yönü ile kula*, İzmir: Karınca Matbaacılık ve Ticaret Ortaklığı.
- Yetkin, Sabri (1996). II. meşrutiyet öncesi ege'de şirket-i milli denemesi uşak osmanlı halı ticarethanesi I, *Toplumsal Tarih*, 5 (26), 14-19.
- Yılmaz, Emrah (2020a). *Şark halı kumpanyası ve osmanlı halıcılığındaki yeri ve önemi* (Doktora tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, Emrah (2020b). Bir zamanlar anadolu'da halı dokumak: the oriental carpet manufacturers limited (şark halı kumpanyası) ve osmanlı halıcılığındaki önemi (1907-1914), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2), 291-333.

İnternet kaynakları:

- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196959> (Erişim tarihi: 25 Nisan 2023)
- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/196958> (Erişim tarihi: 25 Nisan 2023)

<http://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw-fccac1ea5b5b9708ff51.jpg> (Erişim tarihi: 25 Nisan 2023)

<http://www.kula.bel.tr/images/fotogaleri/yeniw-562a40b1487deb71257b.jpg> (Erişim tarihi: 25 Nisan 2023)

Gazete ve Dergiler:

Cumhuriyet, 1 Ocak 1933: 6

Türkiye salon ve ilan gazetesini (1926). İstanbul: Amedi Matbaası.

Yeni Asır, 6 Eylül 1940: 4

İzmir Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası (Kasım 1928). İzmir 9 Eylül mecmuası, Sayı: 11, 2-9.

İzmir Sanayi ve Ticaret Odası Mecmuası (Kasım 1928), Sergide teşhiratlarından dolayı altın, gümüş, bronz madalya ve takdirname kazanan müesseseler, Sayı: 11, 53.

ESTIMATING THE EFFECT OF FISCAL AND MONETARY POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN OECD COUNTRIES: 1996-2021 PERIOD

Mustafa Alpin Gülşen¹, Uğur Çiçek²

ABSTRACT

Theoretical and empirical debates on the impact of fiscal and monetary policies on economic growth are quite old and extensive. This paper examines the monetary and fiscal policies affecting the economic growth of OECD countries between 1996 and 2021. The method of the study is panel data analysis using a fixed effects estimator. The research question of this study is “what is the effect of monetary and fiscal policies on economic growth”, and theoretical and empirical studies in the literature were used to answer this question. Growth was used as the dependent variable for this purpose. An exchange rate and inflation were used as independent variables to represent monetary policy. Government expenditure and revenue are other independent variables to represent fiscal policy. According to the results of the analysis, monetary and fiscal policies affect economic growth. Hence, while the exchange rate (-0.001) and public expenditure (-0.880) affect economic growth negatively, inflation (0.005) and public income (0.274) affect economic growth positively. However, the coefficients of the variables are different from each other. While the effect of the monetary policy variables used in the analysis on growth is quite small, the coefficients of the fiscal policy variables are large. In addition, in the study, a discussion about which of the monetary and fiscal policy options that became popular, especially in times of crisis is effective, is discussed for the COVID period. Historically, in every crisis period, justice in income distribution deteriorates and inequalities increase.

Keywords: *Fiscal policy, monetary policy, growth, OECD countries, panel fixed effects analysis*

Jel Code: *E50, E52, F43*

OECD ÜLKELERİNDE MALİYE VE PARA POLİTİKALARININ İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİSİNİN TAHMİN EDİLMESİ: 1996-2021 DÖNEMİ

ÖZ

Para ve maliye politikalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisine yönelik teorik ve ampirik tartışmalar oldukça eski ve kapsamlıdır. Bu çalışma 1996-2021 yılları arasında OECD ülkelerinin iktisadi büyümesine etki eden para ve maliye politikalarını incelemiştir. Çalışmanın yöntemi, sabit etkiler tahmincisinin kullanıldığı panel veri analizidir. Bu çalışmanın araştırma sorusu, “para ve maliye politikalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi nedir” şeklinde olup bu soruyu cevaplayabilmek amacıyla literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu amaçla bağımlı değişken olarak büyüme kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise para politikasını temsilen döviz kuru ve enflasyon kullanılmıştır. Diğer bağımsız değişkenler ise maliye politikasını temsilen kamu harcaması ve kamu geliri kullanılmıştır. Analizin sonucuna göre para ve maliye politikaları, iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Buna göre döviz kuru (-0.001) ile kamu harcaması (-0.880) iktisadi büyümeyi negatif etkilerken, enflasyon (0.005) ve kamu geliri (0.274) iktisadi büyümeyi pozitif etkilemektedir. Ancak değişkenlerin katsayıları birbirinden farklıdır. Analizde kullanılan para politikası değişkenlerinin büyüme üzerindeki etkisi oldukça küçükken, maliye politikasına ait değişkenlerin katsayı büyüktür. Ek olarak çalışmada, özellikle kriz zamanlarında popüler hale gelen para ve maliye politikası seçeneklerinden hangisinin etkin olduğuna yönelik bir tartışma, COVID dönemi itibarıyla tartışılmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, alpin.gulsen@alanya.edu.tr, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, 0000-0002-2860-4469

² Dr. Öğr. Üyesi, ugurcicek@mehmetakif.edu.tr, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 0000-0003-1357-2561

Tarihsel bağlamda her kriz döneminde gelir dağılımında adalet bozulmakta ve eşitsizlikler artmaktadır. Bu eşitsizlik COVID döneminde işten çıkarmalar, kazançların düşmesi, tüketimin azalması ve hatta eğitim de fırsat eşitsizliğine kadar birçok alanda ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Maliye politikası, para politikası, büyüme, OECD ülkeleri, panel sabit etkiler analizi*

Jel Kodu: *E50, E52, F43*

1. INTRODUCTION

There are two mechanisms by which public expenditures can positively affect economic growth. The first mechanism involves the increase of factors of production, which in turn increases the growth of output. The second mechanism includes the increase in the marginal productivity of the factors of production (Barro, 1991: 407). Also, it is believed that government revenue, which consists mostly of taxes, is generally negatively related to economic growth, and positively related to public expenditures. Taxes may adversely affect economic growth due to increased price levels for capital and/or intermediate goods.

In general, the policy objective of central banks is to maintain price stability with low inflation that supports GDP growth. The objective of the fiscal authorities is to ensure the highest GDP growth and fairness in income distribution (non-fiscal purpose) by using fiscal policies to ensure a balanced budget (fiscal goal). Discussions on the relationship between monetary and fiscal policies in the literature focus on the fact that fiscal policies cause inflation. To avoid inflationary consequences, the policy recommendation is to establish an independent central bank and control inflation under this condition. The harmful consequences of high inflation can also be eliminated by the fiscal authority by rationalizing public expenditures and increasing tax revenues/rates (Bennett & Loayza, 2002: 299). Additionally, the relationship/interaction between the fiscal and monetary policy is complex. The reason for this is that each authority has a different influence on economic activities. Therefore, the type of relationship established by fiscal and monetary policy authorities is important in determining how their policies will affect inflation, debt, and economic growth (Afonso, Alves & Balhote, 2019: 133). The impact of policies differs not only at the institutional level but also at the societal level. Many factors such as the income level of the society, income justice, consumption habits, and savings levels differentiate the effects of these policies.

For much of this century, the independence of monetary policy from the fiscal policy has been a popular topic in macroeconomic theory. This independence assumes that economic activity can be divided into two parts: “cycle and trend”. Accordingly, monetary policy is responsible for stabilizing the economic cycles, and fiscal policy is a more effective tool to influence the trend. Therefore, when the monetary policy became unable to respond to crises such as the 2008 crisis, the potential benefits of counter-cyclical fiscal policy emerged (Bernanke, 2016: 130-131).

The study aims to analyze the effectiveness of monetary and fiscal policies. The scope of the study is to examine the variables of monetary (exchange rate and inflation) and fiscal (public revenue and expenditure) policies of OECD countries between 1996-2021 by the panel fixed effects method. The study consists of four chapters following the introduction. The second part presents the theoretical and empirical literature, and the third part presents the data set, methodology, and findings. The study is concluded with the conclusion after the discussion in the fourth chapter.

2. THEORETICAL AND EMPIRICAL LITERATURE

Discussions on the effectiveness of monetary and fiscal policies in the economy are quite old and extensive. It was believed that fiscal policy was more effective in economic growth since the 1929 crisis. In addition to Keynes's General Theory book published in 1936, studies such as Andersen and Jordan (1968) also contributed greatly to this. In addition, Blinder and Solow (1973) argued that the long-run multiplier of the increase in public spending is more effective than monetary policy. Therefore, the fiscal policy discussions that started with Keynes suggest the use of public expenditures and taxes to influence the economy. According to the Keynesian school, when the government changes taxes and government expenditures, aggregate demand and the volume of economic activity will be affected (Takayama, 1980: 613-614).

The theory of monetarism, formulated by M. Friedman (1968: 1-2), is a theory that focuses on the macroeconomic effects of money supply and central banking mechanisms. This theory argues that monetary policy tools are the main driver of economic growth by reducing the fiscal policies of monetary authorities to maintain price stability (inflation) and expand the money supply. According to monetary policy objectives, interest rates are adjustable and used to control the money supply. When interest rates rise, consumers save rather than spend, thus reducing the money supply. Alternatively, depending on the nature of the economy at the time, an expansionary monetary policy could be implemented by lowering interest rates (lowering borrowing costs) to increase the money supply. For this reason, the growth of the economy will be affected positively.

Friedman and Meiselman (1963) argued that the relationship between the money supply and consumption expenditure in the United States between 1897 and 1958 was stronger than the regression relationship between autonomous (consumption spending and net private investment) spending. Pyun and Rhee (2015), examined the effectiveness of monetary and fiscal policies in 21 OECD countries between 2000 and 2012, found that fiscal policies influenced growth. Mehdi and Reza (2011) stated that the main objectives of monetary policies are price stability, economic growth, and appropriate employment level.

Talpos, Avram & Hetes (2013) analyzed the effect of fiscal policy on economic growth, along with the interest rate and inflation rate in European Union member countries, using the panel VAR model. According to the findings, while the effect of government

expenditures on growth is positive in the first half of the observation period, it has a negative effect in the second half. On the other hand, while the interest rate has a strong negative effect on growth, the inflation rate has a positive effect.

There are many studies and theoretical discussions on the effect of fiscal and monetary policies on economic growth in the literature. The results of the studies vary according to the model used, the country and country groups, and the period. The above-mentioned studies have found that monetary and fiscal policies are effective at the same time in countries and country groups, or that only one policy positively affects economic growth.

3. METHODOLOGY AND RESULTS

3.1. Data and Methodology

The application of the putative research objectives in the study was based on the fixed effects regression model between 1996-2021 with the confirmation of the research hypothesis. Use of such modeling is frequently used in the literature. The models and variables used in the panel analysis were prepared by using the studies and theory in the literature (mentioned above).

$$\ln G_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{exr}_{it} + \beta_2 \text{inf}_{it} + \beta_3 \text{gexp}_{it} + \beta_4 \text{grev}_{it} + \beta_5 \text{dummy}_{it} + \beta_6 \ln X_{it} + u_{it} \quad (1)$$

t: 1996 ... 2021   i: 37 OECD Countries

Table 1 includes the variables, definitions, and data sources related to the data used in the study.

Table 3: Variables and source

Variables	Abbreviation	Source
Growth	g	https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG
Exchange Rates	exr	https://www.imf.org/external/np/fin/ert/GUI/Pages/CountryDataBase.aspx
Inflation, GDP Deflator (annual %)	inf	https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG
Government Expenditure	gexp	https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOVV.ZS
Government Revenue	grev	https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS

The study aims to analyze the effect of monetary and fiscal policies implemented in OECD countries on economic growth between 1996-2021. Growth (g) was used as the

dependent variable for this purpose. The independent variables are exchange rate (exr) and inflation (inf) to represent the monetary policy. As other independent variables, government expenditure (gexp) and government revenue (grev) were used to represent the fiscal policy. The data were estimated using the STATA 13.0 package program.

3.2. Research Results

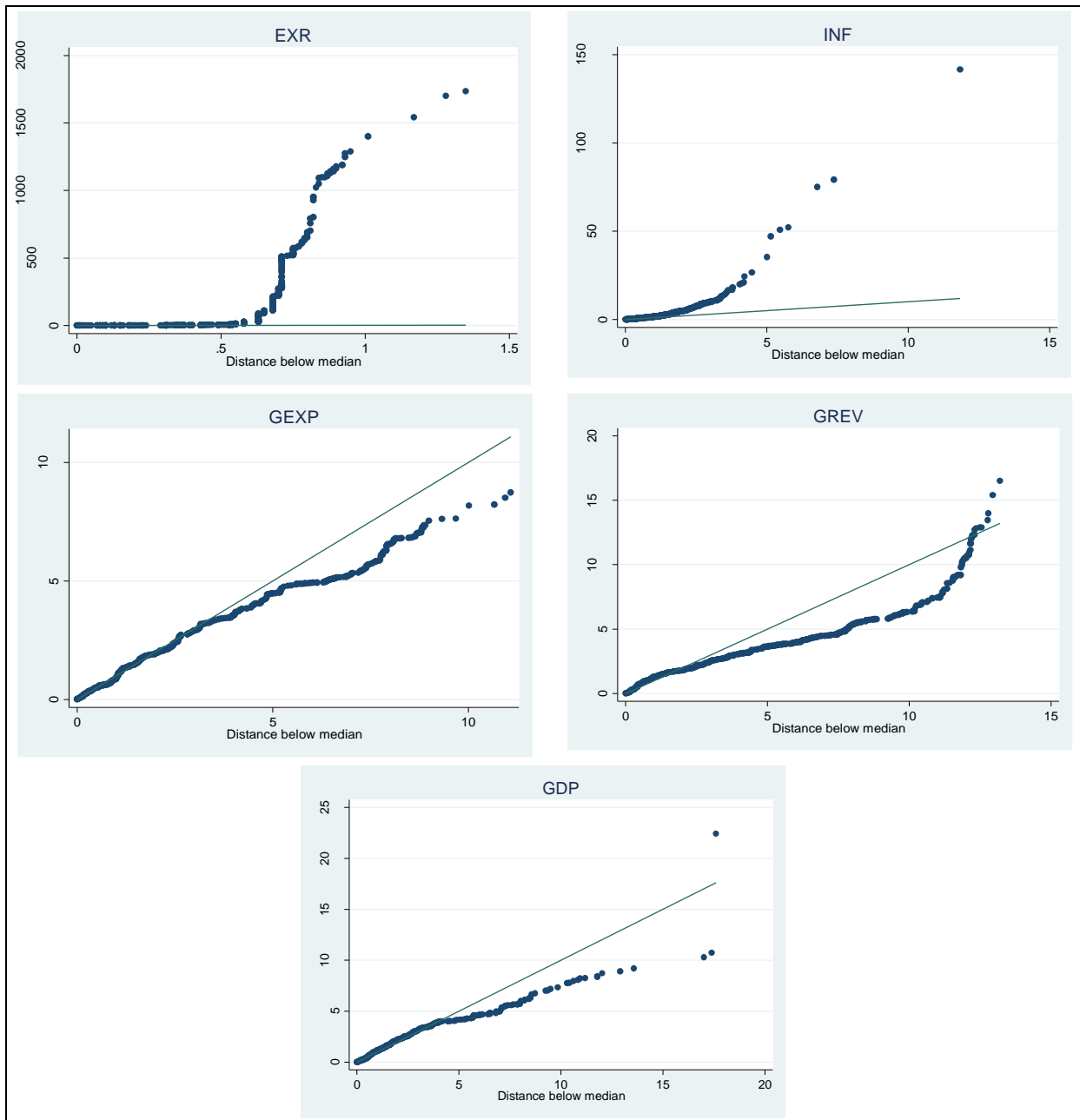
Table 2 presents the results of the descriptive summary statistical analysis of the variables in the study. The result shows that the economic growth for 37 OECD countries between 1996-2021 ranged between -14.84 and 25.18, with an average value of 2.61 and a standard deviation of 3.39. Considering the number of observations of the countries, it is seen that they are suitable for balanced panel data analysis. The minimum value in growth (-14.84) was seen in 2009 in Lithuania. The maximum value in growth (25.18) was seen in 2015 in Ireland.

Table 4: Descriptive statistics

Variables	Observation	Mean	Std. Dev.	Minimum	Maximum
g	962	2.61	3.39	-14.84	25.18
exr	962	83.76	234.34	0.08	1736.21
inf	962	3.53	7.35	-9.67	143.64
gexp	962	18.97	3.89	8.12	27.93
grev	962	20.45	5.74	7.90	37.61

The mean graphs of the variables used in the model are shown below. In table 2 and Table 3 taken together, the minimum value (0.08) in the exchange rate (exr) was realized in Turkey in 1996. The maximum value in the exchange rate (1736.21) was seen in Italy in 1998. On the other part, the minimum value in the inflation indicator was -9.67 in 2009 in Latvia; The highest value was 143.64 percent in Turkey in 1998. Looking at the variables in fiscal policies, the lowest value in public expenditures (8.12) was in Mexico in 1996; The maximum value was 27.93 percent in 2009 in Denmark. However, Iceland also has over 27% of OECD countries, and the ratio of public expenditure to GDP in 2020 is 27.71%. Finally, the country with the lowest share in public revenues was the USA (7.90) in 2009. One possible reason for this rate, which is well below the US average of public revenues (10.60%), is the global financial crisis in 2008. The highest rate (37.61) was seen in Iceland in 2016. In other years, Denmark ranks first among OECD countries in terms of public revenues.

Table 5: Mean of variables and deviations from mean

Regarding variables, Levin, Lin & Chu (2002) Levin-Lin-Chu unit root test results are shown in Table 4. As a result, all variables are stationary at the level and there is no unit root.

Table 6: Levin-Lin-Chu unit-root test for the variables

Variable	p-value	Result
gdp	0.000	Stationary
exr	0.000	
inf	0.000	
gexp	0.004	
grev	0.000	

The correlation matrix of the variables is shown in Table 5. If there is multicollinearity between the variables, this reduces the predictive power of the relevant variable. If the correlation coefficient is above 0.80, it indicates the problem of multicollinearity. Table 5 includes the correlation matrix of the variables used in the analysis. A coefficient above 0.80 was not found in the matrix.

Table 7: Correlation matrix of variables

Variables	gdp	exr	inf	gexp	grev
gdp	1.000				
exr	0.082	1.000			
inf	0.154	0.018	1.000		
gexp	-0.237	-0.307	-0.226	1.000	
grev	-0.045	-0.210	-0.113	0.579	1.000

According to Table 5, while there is a positive correlation between growth (g) and exchange rate and inflation in OECD countries, there is a negative correlation between public expenditure and public revenues. On the other hand, the highest correlation (0.579) in Table 5 is between public expenditure and public revenue. This correlation is an expected result according to the fiscal policy objective. In other words, the most basic financing of public expenditures is taxed, and revenues from foreign borrowing and oil/natural gas/precious metals have secondary importance. The highest negative correlation (-0.307) in Table 5 is between the exchange rate and public expenditures. There is no consensus in the literature regarding the negative relationship of this relationship. For instance, Coesetti & Müller (2006) found this correlation relationship positive, while Monacelli & Perotti (2010) found a negative relationship.

To analyze the variables of the countries, it is first necessary to determine which estimator will be used. In this context, first, the validity of the Pooled Ordinary Least Squares (POLS) estimator, that is, whether the data differ according to the units, is

tested. As a result of the F test performed in this context, the existence of the unit effect was determined, and the POLS estimator was found to be invalid. The presence of a unit effect is required for the invalidity of the POLS estimator. In addition, because of the F test performed to test the time effect in the table, it was concluded that there is a time effect. The LR likelihood ratio, which is another test used to choose between the POLS and the random effects estimators, was similarly detected in the LM tests proposed by Bottai (2003), as well as the presence of unit and time effects. As a result, the POLS estimator cannot be preferred; It has been concluded that the random effects estimator will give more effective results. After testing the classical model against random effects and determining that it is invalid, the random effects model was tested against the fixed effects estimator using the Hausman test. According to the Hausman test result, it was decided that the random effects estimator was inconsistent, and the fixed effects estimator was valid in OECD countries at 1%, 5%, and 10% significance levels. These tests are shown in Table 6.

Table 8: Determination of estimators

	F test	LR- Likelihood Ratio Test	LM test*	Hausman Test	Decision
Prob.	0.00	0.00	0.00	0.00	Fixed Effects
	F (36, 921) = 6.90	chibar2(01) = 92.43	chibar2(01) = 120.60		

*Breusch-Pagan Lagrange Multiplier

As a result of the analyzes made to determine the estimators, the fixed effects method is valid.

The Modified Wald test for the heteroskedasticity assumption of the fixed effects method and the Durbin-Watson (DW) test proposed by Bhargava, Franzini, and Narendranathan using the AR(1) model were used for the autocorrelation assumption. In addition, the Pesaran CD test was used for the assumption of cross-section dependence. According to the test results, it has been found that there is heteroscedasticity, autocorrelation, and cross-sectional independence in OECD countries.

Table 9: Assumption tests

Modified Wald test	DW & LBI test	Pesaran's test	Result
Prob>F=0.000	DW: 1.575 LBI: 1.691	Pr=0.000	The model has heteroscedasticity, autocorrelation, and cross-sectional dependence

* for GroupWise heteroskedasticity in the fixed effect regression model, ** of cross-sectional dependence

In the estimation of OECD countries, analysis was made with the Driscoll-Kraay (1998) estimator, which can give consistent results in the presence of heteroskedasticity, autocorrelation, and cross-sectional dependence in the fixed effects model.

Table 8: Fixed effects regression results (Driscoll-Kraay)

Dependent variable: g	Coefficients	P> t	Maximum lag	R ²	Number of obs.	Number of groups	Prob>F
exr	-0.001	0.021**	2	0.185	962	37	0.000
inf	0.005	0.090** *					
gexp	-0.880	0.000*					
grev	0.274	0.045**					

***, ** and * indicate significance at 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

According to the findings in Table 8, while a 1-unit increase in the exchange rate in OECD countries affects economic growth since the sign of this coefficient is negative, it can be said that the increase in the exchange rate affects growth negatively. While a 1-unit increase in inflation affects growth positively by 0.005, this coefficient is close to zero. From this point of view, although the effect of monetary policies on economic growth is weak, they are negative and positive, respectively. The findings reported in the literature by Musyoki, Pokhariyal & Pundo (2012) and Mughal, Aslam, Jabbar, & Ullah (2012) are in line with the results of their study. The increase in public expenditures affects economic growth negatively by 0.880. Finally, the increase in public revenues affects the growth positively by 0.274. According to the analysis findings, the most important variable that positively affects the economic growth of the countries is public income. This result is consistent with the findings of Easterly and Rebelo (1993). However, this result varies according to factors such as the rate of

indirect taxes in total public revenues, the transfer of revenues to investment expenditures, and the provision of justice in income distribution. Examples of this are that a significant part of the public income consists of tax revenues, that a significant part of tax revenues consists of consumption taxes, and that economic growth increases as expenditures increase. Furthermore, the variable that has the highest negative effect on economic growth is public expenditures. Those who say that public expenditures have a negative effect on economic growth generally argue that it is due to the crowding-out effect and the increase in bureaucracy (Alleyne, 2004; Forte & Magazine, 2016).

In the related period, it has been found that in OECD countries, fiscal policy has a greater impact on economic growth, while the effect of monetary policies is relatively less. It can be said that the most important reason for this is the economic situation of the country, the method used in the analysis, and the characteristics of the selected data (Precious & Makhetha-Kosi, 2014: 81).

4. DISCUSSION

The effect of monetary and fiscal policies on economic growth does not show a static and deterministic structure. These policies are influenced by the global and national conjuncture, the legal and administrative structure of the country, and the political regime. Therefore, it can be stated that the effect of monetary and fiscal policy on growth is dynamic and indeterministic. Solow (2002) stated that the debate on the “separation of powers” has come to an end, based on the different roles that monetary and fiscal policies play in economic crises. In other words, he stated that the discussions on the effectiveness of monetary and fiscal policies on economic growth have decreased relatively.

In times of economic crisis, the economic structure of a country deteriorates significantly. This causes production to drop, company bankruptcies, increased unemployment, and economic confidence deficits. Although there is no clear definition of an economic crisis, major contractions in economic activities and economic recessions such as the 29 crises are considered crises. Today, when analyzing the economic dimensions of the COVID pandemic, it is compared with these crises. In these cases, more emphasis is placed on economic interventions by the public. Economic crises can also lead to unconventional actions by monetary and fiscal policymakers. A key factor in assessing the appropriateness of complementary policies is the extent to which the contraction was driven by aggregate demand or aggregate supply. Monetary policy instruments work most effectively on aggregate demand by adjusting intertemporal prices and/or liquidity, softening the demand shock over time. In contrast, aggregate supply shocks, particularly long-term shocks, may be more difficult to moderate using monetary policy tools because the productive capacity of an economy is affected (Brzoza-Brzezina, Kolasa, & Makarski, 2022: 43-44).

The COVID-19 pandemic that emerged in 2019-2020 caused not only a health crisis but also a social and economic crisis. In this period, global and national trade came to

a standstill and due to the decrease in the volume of economic activity, the export or tax revenues of the states also decreased. In this period, countries tried to reduce the negative impact of the crisis by following monetary and fiscal policies. According to OECD (2020) the main purpose of monetary and fiscal policies in this period is to maintain economic activities. The measures include extending tax filing deadlines, postponing tax payments, providing faster tax returns, and some tax exemptions, including social security contributions, payroll taxes, or property taxes. Short-term monetary and fiscal policies are focused on maintaining business liquidity and supporting household income. The policy mix varied depending on the country-specific policy architecture, including the strength of the automatic stabilizers. Fiscal policy also needs to be coordinated with monetary policy. Monetary authorities' responses to the crisis have been significant and it may be possible for monetary authorities to support fiscal expansion. Many central banks have aggressively lowered policy interest rates and committed to purchasing large volumes of government bonds and private assets, as well as implementing multiple measures to support liquidity in the financial sector and increase bank lending to businesses and households through special programs and expansion.

Turkey, like other countries, has taken monetary and fiscal policy measures during the COVID period. According to the IMF (2021) as of March 2021, it provided financial support for up to 12.7% of GDP. In addition (i) loan guarantees to firms and households (6.4 percent of GDP) (ii) credit service deferrals of state-owned banks (2.6 percent of GDP) (iii) tax deferrals for businesses (1.4 percent of GDP) (iv) equity injections into public banks (0.4 percent of GDP) and (v) a short-term work plan (0.6 percent of GDP) ending in March 2021. In addition, Value-added tax (VAT) has been reduced on certain goods (e.g., catering and accommodation services) until May 2021. Finally, the nationwide prohibited employee layoffs are in effect until mid-May 2021. Monetary policy measures were also taken against COVID in Turkey during this period. Accordingly, (i) interest rates were reduced by 300 basis points as an initial response (ii) debt enforcement and bankruptcy proceedings are suspended (iii) restrictions on dividend payments by banks and firms in 2020 (iv) to support foreign trade financing, a new Turkish Lira credit facility was established for SMEs in the export sector.

Theoretical and empirical discussions have many assumptions and limitations. In real life, in every crisis period, justice in income distribution deteriorates and inequalities increase. This inequality has emerged in many areas, from layoffs, decreased earnings, decreased consumption, and even inequality of opportunity in education during the COVID period.

5. CONCLUSION

This study examines the monetary and fiscal policies that affect the economic growth of OECD countries between 1996-2021. While making this analysis, the variables in the studies in the literature were used and the generally accepted methodology was used. The variables that emerged as determinants of gross domestic product growth were also confirmed in the literature review. According to the main purpose of determining

the effect of the variables in the monetary and fiscal policy field on the economy in the current economic conditions in OECD countries, the importance of the effect of the selected variables corresponding to these policies has been emphasized.

According to the results of the analysis, monetary and fiscal policies affect economic growth. Accordingly, while the exchange rate (-0.001) and public expenditure (-0.880) affect economic growth negatively, inflation (0.005) and public income (0.274) affect economic growth positively. However, the coefficients of the variables are different from each other. While the effect of the monetary policy variables used in the analysis on growth is quite small, the coefficient of the fiscal policy variables is large.

Existing work can be extended by performing threshold regression analysis and effective monetary and fiscal policy thresholds of countries/groups of countries can be determined. Similarly, OECD countries can be compared with, for example, OPEC countries. Thus, it can be examined what kind of dependent economic structure the countries whose public expenditures are financed through taxes and the resource-rich countries have.

REFERENCES

- Afonso, A., Alves, J. & Balhote, R. (2019). Interactions between Monetary and Fiscal Policies. *Journal of Applied Economics*, 22(1), pp. 132-151.
- Alleyne, K. A., Lewis-Bynoe, D. M., & Moore, W. (2004). An assessment of the growth-enhancing size of government in the Caribbean. *Applied econometrics and international development*, 4(3), pp.77-94.
- Andersen, L. C., & Jordan, J. L. (1968). Monetary and fiscal actions: A test of their relative importance in economic stabilization. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, November.11-24.
- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross-section of countries. *The quarterly journal of economics*, 106(2), pp. 407-443.
- Baunsgaard, T., & Symansky, S. (2009). Automatic Fiscal Stabilizers: How Can They Be Enhanced Without Increasing Government Size. *SPN/09/23*, International Monetary Fund.
- Bennett, H., & Loayza, N. (2002). Policy biases when the monetary and fiscal authorities have different objectives. *Banco Central de Chile*.
- Bernanke, B. 2016. Monetary Policy in the Future. In *Progress and Confusion: The State of Macroeconomic Policy*, edited by O. Blanchard, R. Rajan, K. Rogoff, and L. H. Summers, pp. 129–134. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Blinder, A. S., & Solow, R. M. (1973). Does fiscal policy matter?. *Journal of public economics*, 2(4), pp. 319-337.
- Bottai, Matteo (2003), Confidence Regions When the Fisher Information is Zero. *Biometrika* 90(1), pp. 73-84.

- Brzoza-Brzezina, M., Kolasa, M., & Makarski, K. (2022). Monetary Policy and COVID-19. *International Journal of Central Banking*, 18(1), pp. 41-80.
- Correia, I., Farhi, E., Nicolini, J. P., & Teles, P. (2013). Unconventional fiscal policy at the zero bound. *American Economic Review*, 103(4), pp. 1172-1211.
- Corsetti, G., & Müller, G. J. (2006). Twin deficits: squaring theory, evidence, and common sense. *Economic Policy*, 21(48), pp. 598-638.
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of economics and statistics*, 80(4), pp. 549-560.
- Easterly, W., & Rebelo, S. (1993). Fiscal policy and economic growth. *Journal of monetary economics*, 32(3), pp. 417-458.
- Forte, F., & Magazzino, C. (2016). Government size and economic growth in Italy: a time-series analysis. *European Scientific Journal*, 12(7), pp. 149-169
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *American Economic Review*, 58 (1), pp. 1-17.
- Friedman, M., & Meiselman, D. (1963). The relative stability of monetary velocity and the investment multiplier in the United States, 1897-1958. In *The Commission on Money and Credit, Stabilization Policies* (pp. 165- 268). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- IMF (2021). Policy Tracker, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#T> [İndirme Tarihi: 7.06.2022]
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of econometrics*, 108(1), pp. 1-24.
- Mehdi, S., & Reza, M., (2011), Effects of Monetary Policy on Industry sector Growth in Iran, *European Journal of Experimental Biology*, 1(4), pp. 29-40.
- Monacelli, T., & Perotti, R. (2010). Fiscal policy, the real exchange rate and traded goods. *The Economic Journal*, 120(544), pp. 437-461.
- Mughal, F. A., Aslam, N., Jabbar, M. A., & Ullah, W. (2012). Inflation, inflation uncertainty, and output growth, are they related? A Study on South East Asian Economies, 1960-2010. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(6), pp. 6108-6114.
- Musyoki, D., Pokhariyal, G. P., & Pundo, M. (2012). The impact of real exchange rate volatility on economic growth: Kenyan evidence. *Business and Economic Horizons (BEH)*, 7(1232-2016-101104), pp. 59-75.
- OECD (2020). Tax and fiscal policy in response to the coronavirus crisis: strengthening confidence and resilience. OECD.

Precious, C., & Makhetha-Kosi, P. (2014). Impact of monetary policy on economic growth: A case study of South Africa. *Mediterranean journal of social sciences*, 5(15), pp. 76-84.

Pyun, J. H., & Dong-Eun, R. (2015). Fiscal Multipliers During the Global Financial Crisis: Fiscal and Monetary Interaction Matters. *Contemporary Economic Policy*, 33(1), pp. 207-220.

Solow, R. M. (2004). Is fiscal policy possible? Is it desirable?. In *Structural Reform and Economic Policy* (pp. 23-39). Palgrave Macmillan, London.

Takayama, A. (1980). Does monetary policy matter?. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 136(4), pp. 593-616.

Talpos, I., Avram, A., & Hetes, R. (2013). The Impact of Fiscal Policy on Gross Domestic Product in the European Union. A Panel Var Model Approach. *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*, 15(2), pp. 605-617.